

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

**ПАСІОНАРНІСТЬ В ЕПІСТОЛЯРІЇ
ОЛЕКСАНДРА КОШИЦЯ**

**Щоденник
Незнаний IV том**

Івано-Франківськ, 2023

УДК 821.161.2'06 – 94 : 78.071.2(73=161.2)(092) Кошиць О.
К76

Рекомендовано до друку вченою радою
Навчально-наукового інституту мистецтв
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 7 від 20 червня 2023 року)

**К76 Пасіонарність в епістолярії Олександра Кошиця.
Щоденник. Незнаний IV том** : науково-документальне ви-
дання / Ідея і концепція видання – кандидата мистецтво-
знавства Наталі Калуцької; науковий редактор-упорядник,
передмова – доктор мистецтвознавства, професор Лю Пар-
хоменко; науковий редактор-упорядник – доктор мистецтво-
знавства, професор Ганна Карась; розшифрування і комп'ю-
терний набір – Володимир Сліпченко, Віолетта Симка-
нич, Ганна Карась. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т
ім. В. Стефаника, 2023. 182 с.
ISBN 978-966-640-542-8

Минає 100 років від завершення світової концертної місії Україн-
ської Республіканської Капели, очоленої О. Кошицем. Віднайдено IV том
його Щоденників, який досі був невідомим.

Нові матеріали IV тому про завершення цієї епохальної події бу-
дуть відкриттям не тільки для музикантів, а й для широкого читача.

УДК 821.161.2'06 – 94 : 78.071.2(73=161.2)(092) Кошиць О.

© Калуцка Н., 2023
© Пархоменко Л., 2023
© Карась Г., 2023

ISBN 978-966-640-542-8

Олександр Кошиць. США. 1923 рік

PROF. ALEXANDER KOSHETZ
CONDUCTOR OF
UKRAINIAN CHORUS

Олександр
КОШИЦЬ

У К Р А Ї Н С Ь К А
Р Е С П У Б Л І К А Н С Ь К А
К А П Е Л А.

-----\$\$\$\$-----

"Книга Опту і Жовчі".
Щоденник.

-----\$\$-----

Частина Четверта.
/13/X--1923.....7/У--1924з./--1952,

Північна Америка.....сторІ.
Канада.....20
Каліфорнія.....35
Куба.....49
Флоріда.....57
Північна Америка.....60

Титульна сторінка Щоденника О. Кошиця із Архіву О. Кошиця у Вінніпегу (Канада)

ПЕРЕДМОВА

Ця книжечка є незнаним останнім томом Щоденника О. Кошиця. Свого часу їй було відмовлено в публікації через ризик наразитися на конфлікт. Тож і відклали до кращих часів.

Саме зараз події 100-літньої давнини і рядки цього Щоденника сприймаються актуально як хвилююче історичне відлуння.

В основі сюжету – епізод трагічної боротьби за незалежність Української Народної Республіки 1918–1921 років. На молоду державу пішла війною російська армія, домагаючись повернення до підлеглості Росії. Ворожа пропаганда дискредитувала Україну як відступницю і сепаратистку.

Дивовижна історична спроба Симона Петлюри за часів Європейської «Весни народів» відтворити образ України засобами її ж достеменного народного мистецтва не мала аналогів. Для цієї мети він обрав артистичну палітру хорової капели. Розкриття багатовікової скарбниці фольклору, його багатства жанрів та мовно-інтонаційної артикуляції було цілком новим для модернізованої європейської публіки. Крім того, виступи Капели мали спростувати всі інсинуації та лжу про єдинокрівність, мовну ідентичність та апріорну тотожність українського та російського народів. Кажучи наперед, після виступів Капели ворожі штампи вже не вживалися в полеміці як пристойна аргументація.

Задум С. Петлюри схвалив Уряд УНР, який видав Закон про заснування Державної Української Республіканської Капели (УРК), конкурсний набір її складу і фінансування. Головним диригентом УРК був обраний О. Кошиць.

Олександр Кошиць – легендарна особистість. Він вирізнявся яскравим артистичним талантом, завдяки якому мав честь керувати знаменитим хором Київської Духовної Академії (КДА). Готуючись до завершення навчання, він зважився на відчайдушний вчинок – відновити в Академії музику Артемія Веделя, хоча композитор свого часу був позбавлений громадянських прав, заарештований і засаджений до божевільні. За виконання його творів регентів звільняли з роботи. В присутності поважної публіки і церковного синкліту Кошиць виконав хоровий концерт Веделя «Услыши, Господи, глас мой». Присутні були вражені красою музики і довершеним виконанням. Великий успіх і заступництво ректора Академії врятували Кошиця від репресій. Цей прецедент став підставою для відновлення музики Веделя в концертно-духовному житті.

О. Кошиць, захистивши дисертацію, отримав ступінь кандидата богослов'я, а через декілька років закінчив курс композиції у М. Лисенка в заснованій ним музично-драматичній школі, яка пізніше носила його ім'я. Він наполегливо

працював у різних сферах музичної культури як успішний диригент, очільник багатьох хорів (Київської Духовної Академії, Малоросійського хору в Ставрополі, Київського театру М. Садовського, Студентського хору Київського Університету св. Володимира).

За записи 1000 пісень українського фольклору на Кубанській Етнографічній виставці в 1910 році йому була присуджена Золота медаль.

У часи будівництва і упорядкування культурно-освітньої інфраструктури УНР О. Кошиць ініціював утворення музичного центру, покликаного зберегти музичні здобутки. Використовуючи дипломатичні зв'язки, домоглися звільнення з Туркестанського табору полонених жовніра Станіслава Людкевича, а з санітарного потягу – Я. Степового. З глухої провінції до Києва були запрошені К. Стеценко, М. Леонтович, Я. Яциневич та інші. Так утворився Музичний відділ Міністерства Культури.

Після евакуації з Києва УРК (на жаль резервного, а не конкурсного складу) до м. Кам'янець-Подільського і прослуховування зібраних співаків, О. Кошиць жажнувся – половину хору, на його думку, складала «безголосі». Він виказав своє розчарування, навіть гнів, вразивши амбіції досі шанованих хористів. А до узгодженої між урядами Чехії і УНР дати концертів у Празі лишилися лічені тижні...

Цій безнадійній ситуації О. Кошиць протиставив унікальний навчально-репетиційний штурм і спрямував всі засоби впливу на капелян – емоційний натиск, волю, амбіційність, власні фахові секрети і таки сформував перфектний фаховий хор. «Як мені це вдалося, я й сам не розумію» – згодом напише О. Кошиць.

Празький тріумф УРК 9–10 травня 1919 року став світовою сенсацією. Преса писала про виступи Капели як про диво. Європейський музичний істеблішмент отримав відкриття незнаного. Віддаючи належне красі голосів, блискучій техніці багатоголосся європейська критика підкреслювала особливу принаду акапельної палітри співу і розмаїття пісенних жанрів.

По завершенні концертів у Чехословаччині, перед УРК відкрилися музичні зали більшості європейських країн. З феноменальним успіхом Капела підкорювала країну за країною: Чехословаччину – «Покладім тут руку і смиренно учимся у них, – мистецтво знов стало перед нами у своєму чистому вигляді!»; Австрію – «Це прийшла до нас, пересичених модерною культурою, природа і музична спадщина»; Швейцарію – «Перед нами справжній Феномен!»; Францію – «Великі жреці мистецтва служать справі краси в Парижі»; Бельгію – «Слава Україні! Слава мистецькій Україні!»; Нідерланди – «Перед нами відкрився новий світ»; Велику Британію – «Нічого подібного Лондон не чув до цієї пори!»; Німеччину – «У цій музиці є щось освіжаюче, сильне, стверджуюче. Нарід, чуючи в собі молоду буйну силу, рветься на волю з вікової

неволі»; Польщу – «Українська народна пісня у виконанні Хору – непереможний інструмент пропаганди», Іспанію – «Усі пісні безмірно цікаві, в них відбивається душа народу, почуття єдності нації».

Але Українська Народна Республіка зазнала поразки. Це змінило становище Капели. Вона певний час зберігала назву, але втратила державний статус і фінансування. У вересні 1922 року Капела змінює назву на Український Національний Хор під проводом О. Кошиця, їде до США на запрошення американського імпресарію М. Рабінова. Перетинаючи океан, Кошиць інтенсивно шліфує і збагачує репертуар, залучає нових співаків, відібраних у польських військових таборах полонених.

З грандіозного успіху в «Карнегі Холл» розпочалося турне у США. На американському континенті, де концертні тури охоплювали великі відстані і навіть країни, Капела виступала в різних аудиторіях: від «Карнегі-Холлу» і клубів у малих містах до арени «Торрео» на 38000 слухачів у Мексиці. Графік концертів був дуже ущільненим і виснажливим.

У 1923–1924 роках з великим успіхом відбулися концертні тури в Північній і Південній Америці: США – «Вони нанесли Україну на мистецьку мапу світу»; Мексиці – «Український хор... прийшов, заспівав і переміг»; Аргентині – «Український Хор – це правдивий феномен мистецтва, що дивує, тішить, глибоко зворушує»; Уругваю – «...концерти українського хору сприятимуть піднесенню нашої музичної культури»; Бразилії – «Український хор спромігся на такий шалений успіх, що змусив нас тріпотіти під час своїх концертів»; Канаді – «Хор з України робить нову сенсацію! Феноменальне мистецтво народу, що сам є хором!» та Кубі – «Ці люди мають високу концепцію краси в її найбільш піднесеній та поважній формі».

Під час гастролей Хору Кошиця у США, які співпали з Новорічними святами, «Щедрик» М. Леонтовича так сподобався публіці, що став в англomовному перекладі Новорічним гімном американців.

Концертні тури в Південній Америці стимулювали Кошиця до аранжувань місцевого фольклору та популярних пісень. Такі п'єски викликали шалену радість і вдячність слухачів – так сформувалась чимала серія «Гобеленів» Кошиця.

А тим часом опромінений світовою славою Хор і його Маєстро входили в зону високої напруги. Наприкінці четвертого туру, при поверненні з Бразилії, Хор залихоманило. Давні провокації почастишали, порушення дисципліни сприймалися як бравада. Чутки, що тут легко розбагатіти, заволоділи думками знаменитих басів. Тож, підхопивши «зоряну хворобу», хтось бачив себе в рясі протодиякона, інший – в ролі соліста опери, а нахабніший – диригентом хору на зразок УНХ. Хор був їм не потрібний. Врешті О. Кошиць звільнив заколотників. Кількох днів «сміливцям» вистачило, щоб опам'ятатися і попрохати

захисту в колег-хористів. А ці розчулились: «як же без басів – це ж основа хору» і стали на їх оборону.

Конфлікт загнала в глухий кут зухвала форма ультиматуму: співатимемо «або всі, або ніхто». У відповідь Кошиць розпустив Український Національний Хор. Це було погано для всіх учасників конфлікту, а особливо для тих, кому не пощастило почути цього мистецького феномена.

Кошицеві кризи – глобальна – через втрату державної незалежності («Над нами закрилося небо») і нижчого рівня – через руйнування Капели – призвели до хвороб і тяжких нервових зривів. (На мою думку, саме в таку тяжку мить прийшла ідея загальної назви Щоденника «Книга оцту і жовчі»).

Тут же рідкісне болюче зізнання: «В Рочестері... передрукував оці мої щоденні записки, котрі малюють ті каторжні умови, в яких мені приходилось працювати і вести в світі пропаганду нашої пісні.

Не дай Боже нікому працювати в таких умовах і з такими людьми! Ніхто не знає скільки коштують ті успіхи і лаври, які випали мені на долю, але нехай буде видно і зворотний бік медалі!».

Рятувала лише праця. Він відгукувався на кожне запрошення, організував хори, успішно виступав, навіть у Голівуді, але епізодично. І знову зупинили огидні махінації менеджерів. Ідея місії потроху втрачала актуальність.

Кошиць зважився повернутись в Україну, а щоб «не на щиті, а зі щитом» – замовив видання книги «Українська пісня за кордоном. Світова концертна подорож Українського Національного Хору під проводом Олександра Кошиця. (Голос закордонної музичної критики). – Париж. 1929». Це й досі найщедріше джерело вражень тогочасної публіки та критики.

Проте мрія про Київ виявилася нездійсненою. В Україні посилювалися переслідування патріотичної інтелігенції, почався судовий процес над СБУ. Кошиць мусив повернутися до США.

Друком епістолярію О. Кошиця займалися його колеги на кошти, заповідані вдовою Тетяною Кошиць. Почали з двотомника «Спогадів» (1947–1948). Друкувалася епістолярія у Вінніпезі (Канада), де пройшли останні роки життя Маєстро і де він викладав на Вищих освітніх курсах, виховуючи диригентів. Це було задовго до зняття заборони з імені О. Кошиця в Україні. Зацікавлення в його працях було величезним. Окремі примірники книжок потрапляли з-за кордону або з дипломатичною поштою, або з контрабандою.

Концепція редакційного опрацювання Щоденника належала Павлу Маценку – колезі Кошиця, одному з засновників Вінніпезького культурно-освітнього центру. Вона була спрямована до широкого читача. Дбали про полегшене сприймання тексту: приємна назва («З піснею через світ»), ланцюжки тематично-сюжетних підзаголовків, що направляли течію розповіді. Вилучаючи з авторських характеристик іронічно-саркастичні визначення, гострі або образли-

ві вислови, редактори запобігали можливим судовим процесам, хоча текст втрачав колорит. Цитовані відгуки світової преси, вставлені блоками, відтворювали сприймання публікою виступів Хору. Цей вдалий прийом вжито і нами в IV томі.

Наше опрацювання матеріалів Щоденника ґрунтується на визнанні історичної цінності документа. Звідси основні засади наближення до ур-тексту:

- авторський текст не підлягає правці;
- сюжет, записаний автором, не може скорочуватись купюрами;
- власні імена не змінюються.

Рукописи Кошиця засвідчують, що автор планував цю працю у вигляді чотиритомника. Через 5 років він долучив до IV тому Щоденника записи про концертну подорож з балетом Василя Авраменка в квітні 1932 року.

В передмові до III тому редактор Володимир Климків зазначив, що публікація твору завершена. Схоже, що цей «вердикт» турбував В. Климківа, бо через багато років він надіслав копії цих матеріалів київському письменнику Михайлу Головащенко.

Отже IV том не мав друкуватися. Чому?

Замість відповіді пропонуємо припущення: коли редактори оглянули матеріал, то зрозуміли, що він потребує великого доопрацювання. На це не було сил. Та головне – він не вписувався в оптимістичну концепцію тритомника. Краще було визнати його незавершеним і крапка.

Отже, підсумково про IV том Щоденника – його функція фінальна. Тут завершуються основні лінії преславної і предрааматичної колізії. Головна з них – у часи Європейської «весни народів» наслідки 300-літньої російської колонізації та військова анексія завадили Україні посісти належне місце серед державних народів.

Таким було європейське історичне тло, на якому розгортався сюжет Щоденника. Трагічна доля української мистецької еліти, що саможертвовно віддала себе служінню Україні, принесла їй всесвітню славу, але сама була приречена на довічну еміграцію. Віддаймо ж належну шану цьому поколінню, серед якого височіє постать Олександра Кошиця – гуманіста, просвітителя, генія хорової Музи.

Рідкісну приємну традицію – висловити вдячність за допомогу найближчим помічникам – зберегла форма передмови. З радістю висловлюю свою вдячність працівникам Вінніпегського архіву О. Кошиця, які у відповідь на мою книжечку «О. Кошиць. Листи до друга» (Київ, 1998) надіслали мені копії відповідей В. Беневського Кошицю. «Ваш пакунок зачарував мене надзвичайною дбайливістю оформлення кожного листа. Щиро дякую, бажаю щастя-здоров'я».

Добрим словом хотілося б згадати світлої пам'яті активних діячів мистецтва Володимира Климківа та Михайла Головащенко. Обидва дбали про

утвердження здобутків Кошиця. Велику наполегливість доклав В. Климків, надсилаючи копії рукописів до Києва М. Головащенко. Цей письменник-музикознавець зберігав творчі зв'язки з Інститутом мистецтвознавства, фольклористики і етнографії НАНУ. Він підтримав Н. Калуцьку на захисті її дисертації «Мистецька діяльність О. Кошиця в контексті музики ХХ століття» (2001). Ми разом опікувалися музейною кімнатою в Київській школі імені О. Кошиця, добираючи книжки, ноти і фото для експозиції. У грудні 2005 року, відчувши що «вже недовго топтатиме ряст», М. Головащенко передав свій архів до приватного архіву Л. Пархоменко і Н. Калуцької.

Ця книжечка не зустрілася б з читачем, якби не надихаюча підтримка професора Ганни Карась та допомога двох завятих волонтерів – Віолетти Симканич і Володимира Сліпченка. Вони взяли на свої плечі такий обсяг поточної роботи, що важко собі уявити. Я ніколи про це не забуду. Щиро дякую усім, хто співчутливо поставився до спроби видрукувати цю загублену Кошицеву книжку.

Лю Пархоменко

Розділ 1. ЗАПИСИ З ЖОВТНЯ 1923 – ДО ТРАВНЯ 1924 РОКУ

ПІВНІЧНА АМЕРИКА

(сезон 1923–24 р.)

19. X. 23 р. Понеділок. Філадельфія

13-го жовтня приїхали ми в Нью-Йорк замість 5 у 9 год вечора. Як я й передбачав, мене чекали тут сюрпризи, та ще й не малі. Уже по тому, як Рабінов скинув на поздоровлення свого капелюха, видно було, що так просто не обійдеться. Дійсно, вигляд у него був не дуже то веселий.

Він зараз же запропонував мені й Гучапському приїхати до него у Стоні Пойнт, щоб побалакати про справу. Ми поїхали. Спершу обідали, а потім була розмова.

Вийшли по хвилі з хати, потім на город і сходами на Камяні горці (тут багато каміння й кругом ліс). Навкруги стояла така пишна золота осінь, що очей не можна було оторвати. Хотілось мовчки сидіти, дивитись на золоті фарби лісу, слухати цю меланхолійну тишу і забути про все... А тут ця бісова душа з своїми розмовами та [нерозбірливо] крутітвом! Контраст був такий, що хотілось плакати від безпорадності і якоїсь невимовної образи!.. Спершу я просто не міг розібрати, що він говорить, але це геніальний падлюка, він хоч кого втягне в [нерозбірливо] своїх паскудних ідей і планів... і нарешті я повинен був встрявати у цю гидку розмову... Боже! Хто відплатить цій сволочі за моє здоров'я!!!

Як завше у него водиться, розмова крутилась кругом всего, а не була до діла. Потім раптом вияснилось, що він не може платити хорові, згідно умові, по 75 долл. на тиждень, а хоче, або зовсім розірвати контракт, або ростягнути його при тій же платні (загальній) на 28 тижнів, замість 20, або дати 26 тижнів роботи на старих умовах – по 60 долл. на тиждень. Обкрадаючи всіх, він не минав і мене. А в дальшій розмові вияснилось, що у него є намір зовсім розбити мою справу і скористуватись моїм хором для своєї мети. А так: він, нібито хоче заснувати Т-во Американського містецтва (в тім числі і фольклору). Як він не крутив, а з його розмови видно було, що він сам не уявляє, що це таке повинно бути і термін “фольклор” вживає тільки для мене власно. Бо зі всего, що він казав, вияснилось, що він думає будувати Оперу (шукай в підкладці О. Слоб.). Для цієї Оперы він хоче взяти мій хор в зменшеному складі, добавивши до них Американців. Щоб втирати “очки” всім, він називає це “Т-вом Амер. Містецтва”, бо ніби б то на меті має головним чином ставити Американські Оперы

(яких ще не написано). По prostu видно було, що він хоче зробити мій хор хором оперним, а мене оперним хормейстром. А щоб я не міг сам що небудь почать, то він забере для хору моїх 25 чол. краших, а мене залишає з безголо-сою наволочю. Колись я хотів сам почать що небудь. Як приманку для хористів він виставля: життя в Стоні-пойнт в будучих будинках і невеличке утримання за літню підготовку до оперної праці. Це мало свою ціну для хористів, бо літо – це безробіття. Я зразу побачив, куди він гне і сказав, що волю зостать без роботи, а в оперні хормейстри не піду. Меж тим зауважив йому, що безглуздо говорить про Американський Фолькльор, коли буде фактично одна “Россійська опера”. Що коли б це Т-во збірало фолькльор, а мій хор його виконував, то це б мало рацію. Як видно, він і в голові собі цього не покладав, бо зразу ухватився за цю ідею, і почав говорити, що він при цьому Т-ві зробить хорову секцію для цієї цілі. Але треба, щоб хор був хоч трохи Американським, для цього треба з частини нашого хору зробити «ядро», а решту добавитись американцями. Що він ввійде в зносини з якимись мілліонерами, які будуть підтримувать цю справу. Ясно, що брешучи про мілліонерів і хорову секцію, він, навіть підписавши такий контракт, забере хор до опери, поповнивши його хористами з розваленної опери Фьодорова. А коли я і відмовлюсь взяти в цьому участь, то все одно буду поставлений перед фактом, бо, залишившись з безголосими, та шей до того з безробітним літом, я нічого не вдію. Пусте ж літо пожене моїх хористів до него. Хитро придумано, так що й вилазки немає ніякої!!

Цілих три тижні пройшло в цих розмовах і його карти розкривались кожного разу все ясніше.

Сприводу його пропозиції: 26 тижнів на старих умовах, піднялася в хорі страшенна буча. Тут була нагода у таких типів, як Костецький, Корсуновський, Бажанів, Гребенетський і др. половить в мутній воді рибу і почать “фігурі-ровать” в хорі. Бінецький же і Машір, ті прямо утікали з хору, мотивируючи це тим, що Рабінов не додержав слова. Це хоче робить і Бернгард, та Леонів. Йшли по старому загальні збори увесь час. Але діло було так ловко поставлено і затягнуто до так пізньої пори, що відмовляться від умов, – означало бути без роботи всю зиму. Всі повинні були погодиться.

Почались співанки до концертів. Тут я опинився перед фактом, що у мене нема солістів (завдяки тому, що Машір утікла від свого чоловіка, а Бінецький від своєї жінки, прикриваюче це Рабіновським недодержанням свого слова). Машір, ще до того украла мені 60 дол., які позичила в Аргентині. Утікла, наче попова наймичка, укравши хазяйські чоботи. Баженів і Леонів захотіли одержать від Рабінова секретно підвишку платні, завше кричали про загальні справи, та інтереси і для цього не ходили на репетиції, наче вагаються, чи співать цей сезон, чи ні. Положення було критичне. Слава Богу, що знайшлась добра сопраністка – жінка Васільєва – діріжера тоді Фьодоровської опери, яку Рабінов

розвалив. Вся ця Рабіновська комедія визвана тими витратами, які він поніс на розвал цієї опери. Ці витрати прийдеться одроблять нам. А бідні артисти, яких він забрав в Стоні-пойнт і яким обіцяв золоті гори, опинились на бруку. Отак Американські бізнесмени ведуть свою справу!!

Як не трудно було, я до концертів ми приготувались добре і 25, 26, 27 і 28 жовтня 1923 року в Таун-Голл ми мали чудовий поспіх і прекрасну пресу.

Сьогодні починаємо турне і співаємо перший концерт поза Нью-Йорком! Їду в це турне зі страхом, бо передчуваю багато неприємностей не тільки з боку Рабінова, а й хору. Передбачаю, що Костецький, який перед українцями виставляв себе за “голову хору” (??!) почне свою “громадську працю”. А це загрожує всій нашій будучности, бо при баранячих головах і анархистичних нахлонах хористів діло може скінчитися погано і для них і для мене.

В Філадельфію приїхали в 3 год. дня 29. X. 23. Остановився я в отелі “Велтон”. Чудовий покій за \$5, насупроти театр “Академі мюзик”. Театр гарний, але естрада зроблена по ідіотськи – півколом, співають трудно. Все таки співали добре і приймали нас також, – особливий успіх мали американські пісні. Приїздив Рабінов, – мовчить загадково і, як видно, щось замишляє. Після концерту піп Петрівський, дуже симпатичний чоловік, забрав мене, Тучап, і Білосова, нашого челіста (соліст) на вечерю до Женевського клубу, де можна було мати правдиве пиво і добру горілку. Туди прийшов Микола Залізник і ще якийсь добродій. Коли почали вечерять, то оказалось, що Петрівський устроює мій 25літній ювілей. Вийшла приємна несподіванка і вечір пройшов дуже весело і гарно.

На другий день 30. X. у 2 год. дня ми були в Алентаун, невеличкий і не цікавий городок, як усі Американські провінціальні городки, співали в театрі “Лірік” (кіно). Театр маленький, але акустика добра. Концерт пройшов гучно, але в художньому смислі якимось неохайно. Був дощ і Американців було мало: як би піп Гундяк не привіз свою громаду, то людей було б зовсім мало. Взагалі ми тут трохи відпочили. За останніми подіями нерви у мене ні до чорта. Сьогодні 31 жовтня їдемо до Вілмінгтону і маємо вільний день. Але Рабінов його надолужить. При виїзді несподівано появився піп Гундяк і просить мене, щоб я відпустив йому “всеблудійшого” отця Корсуновського на попи. Я не пустив до кінця сезону. Тепер виясняється роля, яку цей добродій начепив на себе самовільно: “делегат укр. автокефальної церкви”. Вдати з себе такого делегата, робить собі популярність серед тутешніх українців, та підшукує собі тепленьке містечко! Тепер зрозуміло і самозванство добр. Косицького, – “голова укр. нац. хору”!! Ці добродії хочуть використати глупоту і темноту Американських Українців. Туди ж гне і Грися Павловський, якого тепер на укр. обідах подекуди величають “Профессор Павловський”. Ну, ну!

Критика світової преси:

«THE WORLD», 26.10.1923. New-York¹.

Стефан Фостер, що зробив нам безсмертну послугу, написавши більшість наших народних пісень, був презентований вчора на концерті піснями «Свані рівер» і «Сюзанна». Нічого не можна собі уявити більш патріотично зворушуючого, ніж виконання наших класиків так, як це було зроблено вчора вечором Українським Хором! Він доказав остаточно, що англійський не є «неспіво-ча мова» для тих, хто в дійсності знає, як вимовлять шелестівки. Можливо, що там були деякі недочоти в голосівках, але слова загально виходили досить ясно для тих типових американців, які не знали ніколи другого віршу своєї власної музики. Старознайомі басы і закриті звуки були також чудові, як і раніш, і я можу тільки порадити усім непатріотам піти і почути цю групу візиторів: тоді вони дізнаються який запас музики ми теж маємо і як вона може бути віддана, коли її доручить правдивим артистам.

«THE SUN AND THE GLOBE», 26.10.1923. New-York².

В своїх різнорідних турне Український Національний Хор, як видно, знаходить час, щоб розвивати свою техніку. В минулому концерті в «Таун Голл» він показав поступ вперед проти того високого стандарту, який вони поставили торік. Подібно Філадельфійському оркестру, хор повинно рахувати як єдиний інструмент, натхненний віртуозністю. В програмі було вжито цілу скалку хоральних трюків: закритий звук, стакато-аккомпаніменти, раптові розбухання в мелодійній лінії, драматичні зміни в динаміці, протиголосні соло. Через це їх надзвичайна заслуга лежить більш в блиску виконання, ніж в оригінальності його методів. Співаючи завше без нот, сорок співаків завше до абсолютної послуги диригуванню їх лідера. Їх тон був менше гострий, ніж раніш, і виявився в народних мелодіях, мов вітер в м'яких вітах, ніколи не ослаблюючись і ніколи не напружуючись.

«NEW YORK EVENING POST», 26.10.1923. (By A. W. M.)³

Український Національний Хор вчора увечері в «Таун Голл» <...> буквально покрив себе славою. Олександр Кошиць має дійсно знаменитий ансамбль і робить з ним все, що тільки можливо зробити. Коли хор акомпанує закритим звуком соло-пасажі, чоловік готов вірити, що це оркестр за роботою: фактично він продукує найбільш вражаючі оркестральні ефекти і найбільш

¹ Тут і далі критика друкується в українському перекладі за виданням: Українська пісня за кордоном. Світова концертна подорож Українського Національного хору під проводом Олександра А. Кошиця (голос закордонної музичної критики). Париж, 1929. С. 170.

² Українська пісня за кордоном... С. 171.

³ Українська пісня за кордоном... С. 171–172.

заплутана контрапунктична музика робиться в цьому вокальному оркестрі з найбільшою легкістю. Публіка прийшла слухати спів, і вона чула не тільки гарний спів, але й гарну гру на цьому струмені. Олександр Кошиць є ефективний дірижер і має хор під дивовижною командою. Він дає знак на «сфорцандо» і достає його, потім також несподівано розплавлює його в ледве чутному «піанісимо»; – це є спів «а капелла» вищого порядку. Програма була присвячена головне українським народним пісням. В них співаки були в своїй сфері і їх свіжі нефорсовані голоси дзвеніли міцно з правдивою радістю, як наприклад, в «Улянці» з її жартівливим рефреном: «Цабе лоб!». Знов же пафос в «Колісковій», соло-контральто з закритим акомпанементом хора, були чудові в своїй інтерпретації.

Остання група програми була складена з неукраїнських пісень: «Лисн ту ди лемс» Натанієля Детта було зроблено знаменито і автор був цілком задоволений, коли судить по усмішці на його лиці, як він піднявся на аплодисменти публіки по запрошенню дірижера. «Пальома бланка» Техади була акомпанована живими «піцикато». Була також давно укохана «Олд фолкс ет гом», трохи дивна у фразировці, але в той же час прекрасна.

«THE NORTH AMERICAN», Філадельфія. 30.10.1923⁴.

Багато промов, і всі прихильні, було сказано про Український Національний Хор, який ми чули минулого вечора в «Академі Мюзік». Але ніякий вислів не може передати і малої частини перфекції і особливості цієї хоральної організації. Її дірижер Олександр Кошиць, не є просто гарний дірижер, – фактично він є музичний чародій і алхімік, який може продукувати більше музичних чудес з простих народних мелодій і голосів, ніж хто не-будь і коли не-будь робив це до цієї пори. Можна дивуватись невтомним трудам і безкінечній терпеливості, яку безумовно він повинен був покласти, щоб досягнути таких чудодійних наслідків, і я також дивуюсь з'єднаним зусиллям хористів під його орудою. Багато творів були нам уже відомі з попереднього візиту хору до Філадельфії. Центром програми була група американських народних пісень переважно знайомих аудиторії. Однак краса їх була наново відкрита і вони ніколи не були виконані з таким великим артизмом. Вони були проспівані по-англійськи і були цілком зрозумілі для публіки. Видатними рисами цього чудо-хору є красота тону в спільнім співі, техніка, контрасти звука, закритий, наче струнний «мурмурандо», певність в атаках і ослабленнях, а також абсолютна стійкість в інтонації. Номери були чудово підібрані по контрасту <...>.

⁴ Українська пісня за кордоном... С. 192–193.

«EVENING PUBLIC LEDGER», Philadelphia. 30.10.1923⁵.

За багато років вперше у Філадельфії були досягнуті найвищі висоти, про які тільки можуть мріяти місцеві співочі організації. Хор був під проводом Олександра Кошиця, чудового дірижера і тренівщика концертного співу, а також великого хорального композитора-аранжировщика. Новиною програми була група американських пісень. Народна музика нашої сторони була пильно обслідувана професором Кошицем за останні два роки, під час подорожі Українського Хору. Наслідки цієї роботи ми чули вчора вечором. Вони склалися з чудового аранжементу «Лисн ту ди лемс» Детта, типічної негритянської пісні, «Олд фолкс ет гом» Стефена Фостера і «Сюзанни»; крім того дві пісні – Мексиканська і Креольська. Всі, крім першої, оброблені проф. Кошицем. Не можна відкинути, що прекрасні аранжировки проф. Кошиця відняли дещо з негритянського характеру, який звичайно злучується з цими знайомими мелодіями, але замість того він додав до них багато більше чогось високо-підносячого музикального, і зробив з них вироблені, чудово-прекрасні пісні. Найменше змін було зроблено в «Олд фолкс ет гом» – соло тенора з закритим акомпанементом, що була пильно оброблена, але гармонія трохи змінена. «Сюзанна» була проспівана цілим хором, який дуже ефектно імітував «бенджов». «Лисн ту де лемс» була радикально змінена до кращого і з цього простого матеріалу геній професора Кошиця зробив дивовижно-прекрасну пісню. Щоб співати такі складні і безмірно трудні аранжементи, є одна перешкода – треба такий хор, як Український, але на світі дуже мало хорів, подібних до нього. Коли хор був тут у другому сезоні, він буквально заставив оніміть аудиторію своєю перфекцією ритма, інтонацією, дикцією, єдинством в балансі тона, розміром голосів від сопрано до екстраординарно глибоких басів (найменше чотири з яких мають діапазон, сягаючий нижче нижнього «до»). Минулого вечора ці якості хору були ще більш підкреслені. «Молода Улянка» Кошиця, «Коломийки» і «Опеньки» Лисенка були найбільш рельєфні. Відносно останньої може бути питання: чи чотири струнних віртуоза змогли б програти ноти з такою чіткістю у швидкості, з якою ці сорок голосів її проспівали? Взагалі концерт був найвищим ступенем хорального співу, який тільки можна уявити, і нічого, щоб наближалось до нього хоч здалека, не було чути в цьому місті за багато років.

«THE PHILADELPHIA RECORD», 30.10.1923⁶.

Критика називає цей хор «людським симфонічним оркестром» і, виключаючи різницю в кількості (бо є різниця між сотнею інструментів і сорока голосами), ця назва не є а ні на краплю перебільшена. Усе, що може зробити сорок мішаних голосів, Український Хор робить близько до перфекції. Можливо,

⁵ Українська пісня за кордоном... С. 193–194.

⁶ Українська пісня за кордоном... С. 236–237.

що найбільша частина в цій події повинна одійти до професора Кошиця, дірижера і композитора – аранжувальника музики, яку вони співають. З цими потрійними здібностями він належно займав перше місце вчора ввечері на концерті. Треніровка цього хору безумовно знаменита, але не менше знаменитим треба вважати і підбір голосів. Соло-тенор, який співав «Баришполь» Кошиця з закритим акомпанементом хору, буде довго ще звучати у вухах філадельфійців. Хоча його ім'я не було занотовано у програмі, але йому було дозволено порушити ряди і вийти для поклону наперед хору⁷. Ми потроху знайомимось з цією музикою, хоча нам треба ще пройти довгий шлях, поки ми зможемо зрозуміти, або засвоїть її. Кошиць взяв декілька американських пісень (особливо відомий «Олд фолкс ет гом») і обробив їх в свій особливий спосіб. Ми почуваємо себе гордими, що ми маємо мелодії, які звернули увагу цього директора, і які можуть стати поряд з його європейськими народними мелодіями.

31/X. 1923 р. Серeda. Вілмінгтон

Зостановився я в отелі “Вілмінгтон” – 3.50 за кімнату (записую так докладно ціни, бо це виясняє мені, в які невігідні комбінації ставили мене Рабіновські менажери в першому сезоні, бажаючи, щоб я на власні гроші робив Рабінову “репрезентацію”. Сьогодні тут Американський осінній карнавал. З 3-х год. по полудні народ стояв “шпалерами” по улицях і дивився на проїзджаючі заввічані автомобіліз маскированими людьми. А у вечері майже вся публіка замаскирувалась, понадівали дурацькі ковпаки, забрали в руки тріщотки, і почали кричати, тріщати, свистати, та грати на ріжних пищиках і дудках, вдаючи, що їм весело... Виходило “тупо, глупо і неостроумно”, як казали наші гімназисти. Прямо дивуєшся примітиву американської натури разом з їх і з нашого гіппокрізу. Нікому і крапельки не весело, але по календарю “веселий” день і треба, щоб так виходило. Печально було на усе це дивитись особливо мені, коли я так “органічно” почуваю кожну фальш.

1-го листопада співали в “Плей-гаузі”. Перед концертом пішли гулять в парк і несподівано попали на чудову річку, зовсім наче наша Рось... Згадався Богуслав, дитство, бурса... й солодка туга налягла на душу. А кругом чудові ліси, дерева убрані в осіннє золото, ясне небо, золоте сонце, прозора вода, каміння на ріці, по воді пливуть жовті листочки... за плечима 49 років, впереди туман, самотність і старість...

Концерт пройшов добре. Публіка холодна, але як для Американів, – приймали добре.

---

⁷ Соліст – Г. Леонів.

3-го XI. по дорозі з Вашингтону до Нью-Йорку

Вчора 2-го співали у Вашингтоні, в “Нешітел Тіатер”. Заля прекрасна, публіки повно, співали гарно і також приймали. Рабінов жалується на погані “діла” і каже, що всі білети роздав на міністерства безплатно. Видно, що готує нам нову “свиню”.

4/XI 23 р. по дорозі з Нью-Йорку до Трентону

Вчора 3-го співали в Іоркському “Орфеон Тіатер”. Маленький, гарненький театр. Публіки повно, самі Американці. Резонанс чудовий, у мене настрої прекрасний, на диво, публіка дуже щедра, музикальна, – і концерт пройшов блискуче. Жили всі в отелі “Брукс”. Я платив за гарний номер з ванною 3 дол. Сьогодні ранком, в чудову погоду, виїхали до Трентону. Мали пересадку в Ланкастер. Приїдемо в 3 год. дня, а в 6 українці роблять нам “прийом” і вечерю. Уже зараніш псується настрої: уявляю собі промови... Як люди не розуміють, що при нашій праці, коли кожна хвилина дорога, коли хочеться іноді лягти на землю і заснути навіки від неймовірної втоми, – що ці “прийоми”, ці заказні, невдалі промови як чобіт на чобіт схожі своїми “орлиці”, “русалки!”, “соловії!”, “батьку”, “хай живе!”, “вільна земля Вашингтона!” і т. п., що це все лишня втома, що може чоловіка довести до безтями!! Я тільки й мрію про те, що ми заїдемо в таку сторону, де не буде кому нас мучить. Кажу, однак це не тільки про себе, бо моїм хористам покажи чарку самогону, – і вони побіжать за сто верстов, покинувши не тільки справу, а мабуть і помираючого батька. А таким типам, як Костецький, Корсуновський та Павловський, це все потрібно для власних цілей... Страждаю ж один я!! Але й все це не було б так огидне, якби не думка про проклятого Рабінова, який знов щось замишляє. До того ще й листів з дому не маю, а сам в цій неперестанній біганині не зберусь нікому й слова написати. Від цієї невиясненности прямо руки опускаються. Як би хотілось бути простим хористом! Ні про що не думай, пий по кварти щодня, гуляй з 8 ранку до 12 ночі в карти (навіть на концерті!) та один план – щоб попоїсти та одягнутись на концерт... співать же “як з носа спаде”, – бо ж за все відповідає Кошиць... Та ба. Не всякому таке щастя!

7/XI 23 р. по дорозі з Потсвіля до Кармел

В Трентон приїхали 5-го. Город чудовий з гарними околицями. Зупинився в отелі “Трентон Гауз” – 3 дол. В 6 год. вечора (день був вільний) Православні українці зробили вечерю на диво з гарними промовами. Співали в гарній Массонській залі “Кресцент Тампел Голл”. Було багато квітів.

В четвер 6-го були в Потсвілі. Співали в новому театрі “Чарльстон Голл”. Концерт пройшов порядно. Вражіння від города і околиць прямо шаш-не: тут угольні копальні, і все навкруги чорне, мов у пеклі. Навіть у річці вода

чорна. Дощ, погана погода, паршиві отелі, все це додавало до всего нові мерзоти. Туга така, що прямо хочеться вмерти.

(загально дано 12 концертів).

Критика світової преси:

«THE BUFFALO EXPRESS», 17.11.1923. By Mary M. Novard⁸.

Коли є у світі другий хор, що може дублювати чудеса цього хору з України, то Америка ще такого не бачила до появи Українського Національного Хору в минулому сезоні. Рівень хорального співу, який вони поставили, був немріяний. Ця магічна музика людських голосів здається неймовірною: це музика скрипок, дерева, органа, музика еолової арфи з зефірами, що легенько торкаються струн. Це музика найбільш ефектна, найбільш дивна, найбільш красива і ефекти, досягнуті цими співаками, неможливо аналізувати або зрозуміти. Голоси хору мають солідність, стійкість і очевидно незмірний обсяг. В вищих ступенях звучності вони потрясають своєю життєвістю і силою. В тембрі вони бувають часом трохи металічні, але ніколи не неприємні, і завше непохитні й правдиві. Єдність їх у вимові вражаюча, їх атаки і закриття фрази є так бездоганні, наче б їх робив один співак. Містер Кошиць диригує без палички легкими рухами руки, і кожний знак його є повний значення для його співаків, котрі слідкують за непомітними його жестами в кожний момент, бо співають все на пам'ять. Він змахує рукою – і голоси піднімаються як могутня хвиля; він помалу складає руки закриваючим жестом – і вони завмирають в шепоті звука. Він не має загально прийнятої манери відбивання темпу, але задає темпоритм, в якийсь таємничий спосіб тим, хто співає.

8/XI 23 р. Четвер. Гарнсбург

Вчора співали в Кармел, в театрі “Вікторія”. Заля гарненька, чепурна, акустика добра. Співали дуже добре, але зате публіка, наче які “іскопаємі камоноугольного періоду”, мертва і абсолютно не музикальна. Прямо зло брало і співати не хотілось, тим більше, що концерт йшов від номера до номера краще й краще. Наш челліст Білоусов (першорядний артист) прямо з себе виходив від обурення. Рабіновська тактика уже висказується на отелях: ні в одному місті отелі для нас не замовлялись. Менажер-Гольдберг про це й говорить не хочучи, а передовики й не думають. Як видно, Рабінов в останній сезон нічого не хоче виконувати з Контракту, а потім розбить хор своєю оперою, щоб нашого й духу не було чути. А все винуваті хористи, які своїм поведженням і сварками довели до того, що їх трактують не як людей і не як поважну організацію, а як

⁸ Українська пісня за кордоном... С. 203-204.

банду бидла, яке гідне тільки, щоб його добре обстригти, а потім як свиней викинуть з хати.

12 год. ночі 8/XI 23 р.

Сьогодні співали в театрі Гансбург “Орфео Тіатер”. Заля не велика, але чудово обставлена і дуже акустична. Публіка чисто Американська, але чудова: гаряча і музикальна. Після противної Кармельської публіки це нам додало жару і співали чудово. Поспіх був чудовий. Завтра у 8 г. ранку виїздимо до Скрен-тону.

Вернувся з Нью-Йорку Конахевич, який їздив до родини, і привіз номер Н-Йоркського «Русского Слова», де йде полеміка меж якимсь Левінім і Савіцьким сприводу нашого хору. Сам Савіцький жонатий на дочці Славянського. Левін ставить мій хор вище Славянського і по репертуару і по виконанню, а Савіцький стає дибки: хор Славянського краще Кошицевого, бо Славянський не тільки діріжер, а й сам співак (?). Чудаки...

Критика світової преси:

«THE ROCHESTER GERALD», 11.11.1923. By Harvey W. Soulhgate⁹.

Коли хор з чужої сторони може викликати такий ентузіастичний інтерес, який викликав до себе Український Національний Хор, то це доказує, що він дає щось оригінальне, бо як відомо, американська аудиторія є апатична до такого хорового співу, який дають наші хори. Друге слухання чудового Українського хору минулого вечора в «Конвеншен Голл» закріпило враження, зроблене рік тому назад в «Істман Тіатер», що ця організація розвила цілком новий сорт хорового мистецтва. У нас є гарні власні хори і часто ми чуємо добрі чужинецькі, але в Українському Національному Хорі є якості, рівної котрим не можна знайти. Ці п'ятдесят молодих чоловіків і жінок, в кольорових національних убраннях, принесли на американську платформу уяву чужого життя, виявленого в екзотичному характері їх співу. Олександр Кошиць, дідігуючи без батона, грає лагідними рухами кісті і цілих рук на цьому людському інструменті і витягає з нього ефекти, котрі неминуче нагадують порівняння до органу або оркестру. Один взмах руки – і баси здимаються, наче відчинений в регістрах орган, другий взмах – і звук стоншується до делікатного, шепочучого піанісимо. Весь спів іде «а капеля», але недостача акомпануючого інструменту нітрохи не шкодить, бо цей хор дає ефект як інструментальної, так і вокальної музики. Українські пісні, з яких складалась програма минулого вечора, виявили співаків в сприятливій для них, рідній стихії, але було багато резонів, чому остання група пісень американських і однієї креольської мали більш інтересу

⁹ Українська пісня за кордоном... С. 185–186.

для багатьох слухачів. Це не через те, що ці пісні ближчі до американського розуміння, – їх інтерес полягав в тому способі, яким їх перетворено в дійсно імпонуючі музикальні номери, маючи в собі багато специфік українського аромату і прикрашені дивними винаходами гармонізації і контрапункту, через що вони виглядали наче нові композиції. Навіть відома мелодія «Олд фолкс ет гом» в аранжировці Кошиця і виконанні хора набрала гарного музичного змісту: маленькі відміни в ритмі і фразировці, жалібний меланхолійний тон, незвичайно багатий підклад басового ґрунту, дали відкриття: що цей хор може зробити з звичайною, ординарною музикою. Також негритянська мелодія «Лисн ту ди лемс» Детта стала натхненною річчю в з'єднанні спірітуального характеру з сильною драматичною закруткою. Там були креольська «Венте ніня», Фостерова «Сюзанна» і мексиканська «Перхура» в аранжировці Кошиця. Кожній з них було надано щось нове ефектним аранжементом, українські народні пісні, як було сказано, виставили хор з найщасливішого і найвищого боку: виспівуючи найглибші почуття свого народу, вони виявляють екстраординарні ефекти. Кожний голос, здається, має індивідуальний характер і окреслену роль, яку грає в схемі цілого хору. То одного, то другого разу голос (партия) виділяється з маси, щоб дати ефект, який вимагається дірижером. Єдність у виразності і моментальна слухняність дирижерській волі, є одна з неймовірних, блискучих досягнень цього хору. Власні композиції Кошиця були також представлені в програмі і кожний раз викликали аплодисменти та вимоги повторення.

12/XI 23 р. Понеділок. Поттсфілд

Не прийшлося записати, бо не було часу.

9-го співали в Скрентоні, 10-го в Рочестері, 11-го в Моркімер. Всі концерти пройшли чудово. В Рочестері укр. громада давала нам вечерю. Був М. Січінський, було на диво щиро і весело. На цій вечері був і Рабінов, якого я добре вилаяв з приводу поведження зі мною Гольдберга, та його рахунків і розмов з приводу моїх авто. Несподівано на другий день у потязі Гольдберг підсовує мені папер від Рабінова (для підпису, підтверджуючий мою згоду на будучий сезон на тих же умовах. Як видно, хоче мене захопити несподівано. Я не підписав, а проф. Тучапський підписав (це та солідарність, про яку він завше говорить). Сьогодні співали в “Колонія Тіатер”. Концерт був проданий, публіки битком набито. Співали прекрасно, хоча я такий хворий, що чуть два рази не упав з естради від завороту голови. Зараз їдемо до Сіракуз.

14/XI 23 р. Середа. Ітака

Вчора 13-го приїхали в Сіракуз в 5 год. вечора. Не встигли розміститись по отелях та пообідати, як пора вже було йти на концерт. Співали в “Тіц-Авдіторіум” (здається що так). Це зала Баптистів. Вона на манер церкви, має

добру акустику, але дуже маленьку естраду. Співать було тяжко, але співали добре. Публіка Американська, гарна і приймали нас добре. Я цілком простужений: болять груди, б'є піт, а кашель розрива на части. Лягли спать в половині 2-го, а вставать треба в пол. 6-го. Завтра вставати здається теж в пів на 6-ту, щоб їхать до Торонто в Канаду цілий день, а з потягу прямо на концерт. Рабінов уже не бере спальних вагонів (!!).

16-го/ХІ 23 р. П'ятниця по дорозі з Торонто до Бофало

14-го в Ітака співали в театрі "Лицеум". Театр гарненький. Публіки набито і все інтелігенція: Профессори Унів., Консерваторії, Студенти, хори і їх дірігенти. Співали, як рідко, з охотою. Акустика прекрасна, прийом знаменитий.

У 8 год. виїхали до Торонто (Канада). В 12 мали пересадку в Бофало, а в 5 веч. були на місці. Потомились страшенно, але співали знаменито. Публіка БУКВАЛЬНО казилась: кричала, стукала, ревіла, заставляла безліч повторювать. До нашого настрою спричинився немало і самий зал "Массоней Мюзик Голл" (на 5000 чол.). Такої акустики я ще в життю не бачив: здавалось, що співа не 40, а 5000 чоловік. Зате і рецензії були такі, яких ми давно не мали. Чиста тобі Мексика!! Коли пишу (властиво переписую оце все в квітні 25-го року), то мені присилають відчити Торонтських газет, про тамошні концерти: там нас і досі згадують, беріть за мірку для тамошніх хорів (та лають їх на чому світ стоїть).

Критика світової преси:

«THE MAIL AND EMPIRE», Toronto (Canada). 16.11.1923.¹⁰

Найбільш чудова демонстрація тональних можливостей людського голосу, яку коли-небудь чуло це місто, була дана вчора вечором в «Массей Голл» Українським Національним Хором. Цей хор є «унікум» серед співочих організацій. Олександр Кошиць, диригент, очевидно має дар відкриття нових ефектів, які не можна здобути з масових чоловічих і жіночих голосів, і ці ефекти не є тільки незвичайні, але й екстраординарно прекрасні. Українці показали щось такого, про що публіка навіть і не мріяла ніколи.

«Гоммінг» (закритий звук) цього хору з сорока голосів, був одним з його осягнень. Це був якийсь потрясаючий вас новий музичний інструмент. Сама віртуозність цього «гоммінгу» була знаменита. У других хорів, які я чув, «гоммінг» був гудінням, а українці це роблять як струнний оркестр. Ці співаки міняють тон, щоб здобути дивовижні ефекти. Одного разу сопрано бувають повні, кольорово-темні, а в другий раз вони бувають високі, чисті, ніжні, як флейта. Публіка не звикла до такої різноманітності в хоральному співі і не знала, що хор зробить далі.

¹⁰ Українська пісня за кордоном... С. 246–247.

Точність атак зоставляла вражіння, що ціла організація контролюється якоюсь машиною! Вони дали «на біс» один короткий номер, взятий в такому неймовірно швидкому темпі (коли басы наслідували сопрано), що один соловкаліст не зміг би виконати його більш гладко. Коли яка-небудь партія хору звертає на себе увагу, то це пишні басы. Їх протяжний гуркіт в першому номері Стеценка був, як величний тимпан. Перші дві групи програми були дані з національних пісень, і хоч ви й не знали про що в них говорилося, вам давали уяву тональні ефекти. Одна з найбільш захоплюючих була «Колискова» з її жалібним сопрано-соло.

Не треба думати, що ці українці є просто співаки, які принесли до нас щось нове тільки через те, що їх характерні національні пісні непохожі на наші. Вони дали одну групу пісень, знайомих нашій публіці, і показали, що вони знаходять голосові ефекти і в других інтерпретаціях. Вони проспівали незабутню негритянську «Лисн ту де лемс», котру давали в своїх програмах найкращі канадійські хори, як «Ельгар Хор» і «Мендельсон Хор». Але як воно було проспіване українцями – це було відкриття! Вони знайшли нові красоти в чужих гармоніях. Їх «форте-пасажі» були дійсно пориваючі! Я не пам'ятаю, щоб колись чув хор, який міг би дати таку звучність тону. О, ні! Ці українці не є «невчені» співаки.

«THE TORONTO DAILY STAR» (Канада), 16.11.1923. By Austus Bridle¹¹.

Минулої ночі в «Массей Голл» співала Україна. Ця країна має 40 мільйонів людності, головним містом її є Київ, звідки вийшла більшість цих екстравагантних співаків. Київ має багато хорів, що співають без оркестру і органу. Діти починають співати в нижчих школах; батьки їх співають за роботою; професори йдуть між них записувати і аранжувати народні мелодії, так що більшість співаної цим хором музики походить прямо з народу. Це дає деякий ключ розуміння сенсаційного хоралізму цих 45 чоловіків <...>. Це був шматок України, вирваний з рідної землі. Кошиць не має «батона», але здається пальцями вивертає ключі, закидає аркани, витягає реєстри, розсипає квіти і пробуравлює співаків.

А що ж співаки? Вони сенсаційні до останнього ступеня! Ми ніколи не чули такого сорту хоралізму до цієї пори, навіть від Сікстинської Капели! Ці люди є група прославлених аматорів, і їх спів зо всіма його красотами має в своїй основі наївність селян. Такої подвійної секції басів тут ще ніколи не чули. Їх було шість¹² і всі вони брали нижнє «до» і нижче, з «крещендами», з ефектною інтонацією і виразністю.

¹¹ Українська пісня за кордоном... С. 247–249.

¹² Ір. Зражевський, Ол. Курочкин, Гл. Шандрівський, М. Костецький, С. Виноградів, В. Чавдарів.

Часами вони бриніли, як «піщикато» віолончелі-баса, то як великі діапазони органу, то як чудові подвійні валторни, – це було колосально! <...>.

А який «гоммінг»! Тут було перфектне вживання всіх звукових глибин з ефектом, який був ошоломлюючий, бездонний, ефірно пронизуючий і приємний. Ці співаки могли робить закритий звук, як великий конгломерат вокалізації; вони могли «крещендувати» і на низах і на висотах. <...>.

То було хоральне мистецтво на кожному кроці! Гама тонових кольорів простиралась від чисто білого до перфектно чорного, з індиго, рожевим, жовтим, зеленим, блакитним, – ціла костюмерія акордів. Деякі з ефектів були неописанно магичні. Багатство динаміки було колосальне. Там не було кінця динаміці, нюансам і красотам!

Програма була модерна: вся з українських композиторів. Багато з них були речі самого діріжера, деякі аранжировані ним, такі як «Лисн ту ді лемс», «Свані рівер» і «Сюзанна». Там була чарівна «Колискова» – соло з закритим акомпанементом. Були народні пісні і хорали, пісні природи і маленькі оди; апостроф до «Улянки», який звучав, як староанглійські мадригали; мексиканський романс і креольський ноктюрн; і маленький номер «Опеньки» після «Вітер біля хати» ... Це все було феноменально! Хор співав з абсолютним натуралізмом, як один конгломерат поліфонічного голосу. Їх ніколи не можна уявити собі, співаючими під оркестр, бо вони закінченість самі по собі. Це було відкриття в хоральному мистецтві.

Діріжера спитали, чи не заспівав би він Українського гімну, але він сказав: «Ні, – це була б політика. Бачте, це могли б назвати пропагандою». Шкода!..

«THE EVENING TELEGRAM», Toronto (Canada). 16.11.1923. By Yenmita¹³.

Цей хор називали «людським симфонічним оркестром», і це замало. <...>. Крім непорівнянної краси їх тону, непереможно переконуючого ритму і правдивої симфонічної єдності ансамблю, – глибокий національний, народний дух надає їх музиці щирості, яку мистецтво може імітувати, але якої ніколи не досягне. <...>.

Їх спів є натуральний, незіпсований, своєрідний і виливається з великого народного серця – в мові, якої граматика, синтаксис і вимова є музика. <...>. Їх тон в цілому є живий, ясний, невимовно солодкий і, зверху всього, захоплюючий: він захапує вас відразу і тримає в полоні до кінця. <...>.

Баланс хору настільки перфектний, що не помічається окремих партій, але все ж таки не можна не відмітити дивної краси і глибини басів. <...>.

Ми змогли б говорити без кінця про ефекти, які цей хор досягає. Про удари грому і м'який подих зефіру; про глибоко набожні різдвяні пісні, або про

¹³ Українська пісня за кордоном... С. 250–251.

буйно веселі; про колискову, співану контральто під органний акомпанемент хору <...>.

Коли ви хочете знати, що є в дійсності хоральний диригент, ви повинні стежити за Олександром Кошицем. Він не вживає діріжерської палички. <...> Найнепомічніший рух руки означає емоцію, яка зараз же виявляється в тоні, або атаках, або у відтінку, або в ослабленні звуку. <...>.

17-го/ХІ 23 р. Ітака

Вчорашній концерт в Бофало пройшов добре, хоча з вокально-динамічного боку не так, як в Торонто. Заля “Елмвуд мюзик голл” здоровенна, вроді Торонтської, тисяч на три. Публіка була Американська, хоч було чоловіка зо сто українців, які піднести нам чудові хризантеми від громади церкви Св. Миколая. Під час співу публіка робила Торонтсько-Мексиканські овації і кричала, мов зарізана. Особливо на Американських піснях. Рецензії називають нас першим на світі хором і кажуть, що в Американському фольклорі ми не боїмося ніяких Американських хорів. Що вони чули ці пісні в хорах: Олаф, Беетговен, Мендельсон і др., але те, що дали ми було для них revelation¹⁴. Дуже багато говорилось гарного і про моє дірігування.

Ще в Торонто українці піднесли нам жарених качок... і всі, хто їх їли, мали розвільнення шлунка... О, милі земляки!

Критика світової преси:

«BOSTON POST», 19.11.1923¹⁵.

Це є «унікум» хор, який ще не зовсім оцінено публікою. Ефекти його не подібні ні до яких других в хорах, які ми чули, і є надзвичайно прекрасні. Вони рефлектують таємничим і захоплюючим способом звуку природи. Поневолі думається про темні ліси, далеку луну, інтимні мрії і бажання простого наївного народу. Тонові якості часами становиться якістю струнної групи оркестру. Це хор великого рангу, який може грати багатьма партіями з вражаючими ефектами. Музика, яку вони виконують, часто дивна і дуже оригінальна по своїм гармоніям, наприклад, «Коліскова» Барвінського-Кошиця, – річ, яка завше повторюється. Тоді як пам'ять сотень чудових хорів пройшла і була забута, пам'ять цього хору, завдяки його ширості й повної оригінальності стилю, залишиться назавше.

20/ХІ 23 р. Вівторок. Бостон

17-го співали в Ютика в “Стейт-Армур Голл”, якесь військове помешкання, – на стінах розставлені рушніці. На величезну залю публіки було мало;

¹⁴ Одкровення.

¹⁵ Українська пісня за кордоном... С. 173.

майже половина. Співали добре, хоча акустика була поганенька. Поспіх був, як то кажуть “так собі”.

18-го в 9 год. ранку виїхали до Бостону. Їхали до 7 год. вечора, ледве успіли переодягнутись, – і зараз же на концерт. Стомлені були страшенно. Це так Рабінов дбає про славу свого підприємства: в наймузикальніший город Америки, від якого залежить музикальне ім'я і його справа для мене і для хору на всю Америку і на всі сезони, привозять хор в такому стані! Дурень.

Заля “Сімфоні Голл” колоссальна, акустика розкішна, архітектура чудова. Публіки повно, напевно більш 5000. Завдяки всему цьому, без огляду на страшенну втому, концерт пройшов знаменито: співали прямо таки чудово. Публіка приймала з ентузіазмом колосальним. Хоча треба сказати, що було одне місто страшне: на Ординського напав якийсь чорт і він ледве не порушив весь хор в тональності на “Почаївській”. Що ж торкається динаміки, то на жаль, хор давав не більше половини звука, до того всі були потомлені. А Рабінов мабуть попрощався вже з спальними вагонами назавше. Я був такий обурений, що прямо не міг дивитись на цю прокляту морду (він теж приїхав на цей концерт). Після концерту я мав з ним розмову про будуче. Тут прийшлося наговорити йому багато гіркої правди з приводу умов сучасного сезону і його планів розвалити хор для своєї опери. Він крутився, як на сковороді, казав, що шанує хор, що хоче з ним працювати і на далі, а на решті, як у него водиться, нічого певного не сказав. По контракту він повинен дати мені один примірник американських рецензій, – він привіз мені мою книжку європейських рецензій, а американської не дає: одрізує мені бічні дороги! Розізлила мене бісова душа до чорта! Почувається, що багато ще нам приємностей буде з цим сукиним сином...

19-го виїхали до “Левел” в 6 год. ранку. Співали в розкішному залі “Аудіторіум”. Концерт був проданий якомусь музичному клубові. Публіки було повно, дуже гарної і музикальної. Заля розкішна також, як і будинок. Співали прекрасно. Прийом був надзвичайний, особливо в Американських піснях. Піднесені були чудові квіти. Виїхали з Бостону трамваєм і в дорозі майже всі перестудились. За те сьогодні 20-го/XI в Кембріджському Університеті (Гарвард Юніверсіті, заля “Сандерс Тіатер”) співали знову чудово. Прекрасна публіка (студенти і Профессори), чудова акустика зробили те, що концерт пройшов на рідкість розкішно. Успіх був прямо тріумфальний. “Сусана” і “Опеньки” довели публіку до сказу. Співати було дуже приємно.

22/XI 1923 р. Четвер. Нью-Йорк

Вчора співали в Спрінгфілд в “Спрінгфілд Авдиторіум”. Заля напрочуд гарна, але публіки, на жаль, пів залі. Акустика знаменита і публіка та прийом також. Зранку 22-го приїхали до Н-Йорку і поки розмістились в отелі “Гералд-Сквер” уже полов. 3-го. Прийшлося іти наспівувати на фоногр., не обідавши. Мучились до 6 год. і ледве зробили 2 рекорди. Завтра в 11 год. ранку знов співати

на третю пластинку, а у вечері концерт... Прямо якась каторга! Всі так потомились, що ніг не чують. А тут ще нещастя: Георгієвській доктор сказав, що як не перестане співати, то втерєє голос. Що я тепер робитиму з сопранами! 8 чоловік маю, а вся справа лежить на одному голосі, – без неї всіх треба викинути.

Критика світової преси:

«THE SPRINGFIELD DAILY NEWS», 22.11.1923¹⁶.

Про далекі степи України, про козака і його наречену, про первісні радощі і печалі простого народу, про дитячу глибоку віру в Бога, віру, просякнуту ніжною містикою далеких племен темного Сходу, про любов і війну, про віковичну національну трагедію, про смутну тугу, якої торкнулась надія, про кожну емоцію раси, подавленої, але не упокореної, –Український Національний Хор під орудою Олександра Кошиця, співав вчора вечором.

Ці сорок п'ять співаків, одягнені в свої пишні національні убрання співали і дали в «Спринфільд» таку музику, яку він рідко коли чув. Програма була настільки велика і різноманітна, що не можна зупинятися на кожному номері зокрема, але три з них були видатні, і показали найкращі здібності хору. Це були: «Колядки» Лисенка, «Колискова» Барвінського-Кошиця і «Лисн ту де лемс» Детта, аранжирована Кошицем. Перша з них була гімн Різдва і заставила чоловіка проникнутись тайною чуда народження, бо дихала духом стародавнім, духом Різдва. <...> В слідуєчій пісні не можливо описати спів цих українців. В одному короткому номері вони дали подиву гідну різноманітність кольорового тону. Голосами, співаючими «а капеля», вони можуть з певністю репродукувати оркестрові звуки, починаючи від ледве чутного голосу скрипки і кінчаючи громоподібним акордом оркестру. Ні разу атака не була порушена, ні одна нота не була знегліжована. Очі співаків ніколи не залишали лиця дірігента, коли він вимагав від них «піаніссімо» таке делікатне, що слухач дивувався – чи це була мана, чи він ще чує ці любі гармонії, або «фортіссімо», звучаче зо всією силою гордої раси. Це все співаки робили перфектно.

В «Колісковій» хоровий ґрунт здавався приглушеним струнним звуком до голосу матері, заколисуючої дитину¹⁷. Жаден оркестр не може продукувати таку всепокоряючу колоритність тону, і мало які можуть дати таку перфекцію виконання. <...>.

25/ХІ. Неділя. Н-Йорк

23-го співали в Байон в “Гай Скулл Авдіторіум”. Виїхали з Н-Йорку в 6 г. вечора, їхали годину, а потім під старшенним дощем ще верстов зо дві

¹⁶ Українська пісня за кордоном... С. 209–210.

¹⁷ Солістка О. Оссовська.

автобусом (“Босом”, як їх тут називають). Заля була повна, співали добре. Повернулись до Н-Йорку в 3 год. ночі.

24-го я й Тучапський поїхали до адвоката (Гревса), який намалював нам нерадісні перспективи з приводу підписання нового контракту з Рабіновим. Забажав з мене і проф. за підписання контракту \$200, а з хористів по \$10 дол.

В 3 год. дня виїхали до Покіпісі, де співали в “Гай Скул Авдіторіум”. Публіка чудова, співали прекрасно, але гнали, як на поштових, щоб попасти на потяг у 10 год. Я простужений, а на дворі ллє дощ і холод собачий. Також почував себе і сьогодні на концерті в Н-Йорку в “Крюгер Авдіторіум”. Може через це і співали ми паршиво. Прямо не везе нам з цим Н-Йорком: завше приїздимо сюди потомлені до смерті і співаємо погано.

30/ХІ. П'ятниця. Нью-Кестль

Ці дні прийшли для мене, мов у кошмарному сні: бронхіт дійшов доостаннього ступеня, а до цього ще добавився Рабінов!. Ще в Н-Йорку я не мав жодної хвилини, щоб віддихнуть, або полікуватись: спав по 3–4 год. і майже нічого не їв. Рекорди на грамофон, концерти і розмови з Рабіновим прямо убили мене. Хто не знає Раб. І не розмовляв з цим крутієм, той не знає, що воно є. А це гірше пекельних мук! Як я уже казав, ми поїхали до адвоката Гревса, а з ним до Рабінова, щоб в'яснить умови будучого контракту. Рабінов здрефив, але побачивши, що ми приїхали не вимагати порушених ним умов, заспокоївся і навіть розвеселився. Але все таки толку не було з цих розмов: літа не в'яснили, і який буде зимовий контракт – теж. Він і сам ясно не уявляє цього. На прощання подарував мені трохи рецензій, які він повинен був по контракту доставити мені за весь минулий сезон, і чого він уперто не робить... Сволоч!

26-е, так званий “вільний день” пройшов в наспівуваню рекордів і розмовах з Рабіновим: не знати, що гірше.

27-го виїхали до Балтімори і приїхали в 4 год. Концерт відбувся в розкішній залі “Лірік Тіатер”. Публіка також чудова, як і заля. Співали знаменито. Вночі спальними вагонами виїхали до Піттсбургу. Там мали пересадку і в 12 дня виїхали до Ботлеру. Концерт відбувся в “Сеніор Гай Скул”. Народу було дуже мало і співали паршиво. Цей концерт купив якийсь уніацький галицький піп, – і прогорів до шпакту. На лихо ще й затіяв зробити нам вечерю. Після такого його успіху, на ту вечерю хотілось іти, як на заріз. Але запрошували так уперто і так переконували (“все одно гроші затрачено”), що відмовитись неможна було. На цій вечері було чоловіка с п'ять українців, піп і скільки капелян. Головна мука падала на мене, як на особу, до якої міри “офіціальну”, а уткати мені хотілось далеко більше, ніж кому б то з присутніх! Почалась “панахида”... Серед вечері входить якась “дама” на зразок Борісоглібської у драмі “Ой не ходи, Грицю”, стала коло дверей, загорнула кожуха – одну полу за другу, і дивиться на нас

свекрухою... Розпорядчики вечері запрошують її до столу – не хоче, стоїть і дивиться так, що страва висихає в тарілці... Нарешті згодилась, сіла... Коло піп почав говорити промову та побажав нам успіху “більшого, ніж він мав на нашому концерті”, як почувлась репліка від цієї дами (на весь голос): “вони свого не пропустять, вони своє візьмуть”, “то тільки ми втратили...”. Я чуть під стіл не посунувся. Але один з розпорядчиків, щоб загладить інцидент, побіг чогось на кухню, а прибігши, звертається до нас: “може хто ще бажає “ойстерс” (устриці), то там на кухні є скільки хочете! ”. Ми подякували... Насилу ця мука скінчилась. Взагалі цей город зостанеться у мене в пам'яті назавше, бо ще тільки приїхали і я хотів сідати в авто, як підбігає якийсь українець: “Пане Кошиця, я Вас завезу в отель своєю “карою”, хватає мої річі й несе до свого авто. Сідаю. Починаємо їздити по городу... До якого отелю не підїжджаю, “це для Вас не підходить”. Обїхали нарешті все місто. “Чого Ви мене не везете до отелю?!” – “Та я, бачите думаю, що Вам треба до того отелю, що наш священник зостановився!” – “Та на якого чорта мені Ваш священник?! Що я до него в гості приїхав, чи що?!” – «Та я й сам так думаю...» – “Так якого ж чорта ви возите мене по місту?!” – “Та я бачте думав, що Вам треба до священника...” і т. д., півгодини. Нарешті я приїхав в отель, коли уже всі капеляни пішли обідати. А бідну Конахевичку якийсь українець посадив у свою “кару” (авто) і заїхав в калюжу. “Кара” стала. Він вискочив з авто, не заперши руля, почав витягати його з калюжі. Витяг, а “кара” і поїхала сама собі без шофера (руль був не застановлений). “Кара” їде, українець біжить за нею по улиці, а в середині Конахевичка кричить на гвалт... Насилу догнав, а то була б влетіла на який-небудь стовп і розбилась би на шматки... А на концерті публіки чоловік з 20 не більше. Треба починати, а менажер не дозволяє, бо гроші не заплачено. Прибігає якийсь розпорядчик і просить мене, щоб я послав телеграму Рабінову про дозвіл концерту (це уже в пів-надевяту!). А коло дверей стоять свої ж, українці – большевики і кепкують з тих, що йдуть на концерт: “Дурні співають, а другі слухають”. Знаменито...

29-го приїхали в Піттсбург ранком. Я поїхав прямо на “Запоріжжя” до Милоевича. Там був обід і мене провели в стан “Тенерального Судді”. Всі запорожці були в козацькому убранні при шаблях і з піками. Я був так стомлений, що нічого не памятаю. Увечері відбувся концерт в залі “Карнегі Голл”. Заля розкішна, битком набита публікою. Співали як ніколи гарно. Я був в чудовому настрою, не дивлячись на свою втому. Приймали нас знаменито. Критика назвала мене “чародієм”. Після концерту знов бенкет на “Запоріжжю”. Виїхали на другий день в 3 год. дня до Нью-Кестл. Співали в залі “Франклін Гай Скул”. Народу було не багато, співали холодно. Настрою я не мав ніякого. Зате отель чудовий. Я взяв ванну і думаю поспати завтра до пізнього дня, бо виїздимо до Юнгстоун тільки в 3 год. дня. Скоро приїде Рабінов і знов почнеться моя мука з його розмовами... Господи, дай силу винести цього добродія! Я не знаю, що при-

кінчить моє життя: чи спів, чи подорож, чи недосипання, та недоїдання, чи ці розмови! Після кожного такого сеансу, хочеться руки на себе наложити. А головне, що чоловік ніколи не хоче сказати прямо, що він думає і чого йому треба, а доведе до безтям, а потім раптом підносить щось таке, що очі витріщиш...

Критика світової преси:

«THE PITTSBURG POST», 30.11.1923. Гарвей Голь¹⁸.

Дві години Ол. Кошиць тримав нас в жмені своєї руки і на кінці пальця, коли управляв хором в «Карнегі мюзік голл». В техніці Кошиць додав щось нового <...> до хорального мистецтва. Там було резонансне людське «кон сордіно», коли хор гудів, але без різниці, чи це був відкритий, чи закритий звук, – він завжди мав якість. Там була незрівнянна еластичність, коли цілі фрази схилялись, складались, скручувались і розвивались в неймовірний спосіб. Атаки були мов електричний удар і підземні баци випрядували нижнє сі-бемоль, наче не було мови про такі речі, як діафрагма. Закритий спів був з легкими акцентами і «сфорцандами», і номер за номером йшов мов сурдинований оркестр. Кожна річ, яку вони співали, мала своєрідність і життя, і вони творили мистецтво радуючись. Програма була більш різноманітна, ніж у минулому році. «Спід гір, спід долини», була проведена в знаменитому піанісимо. В «Колядках» Лисенка з його трудними фігурами були контрасти і рідкісний сенс вартості. «Улянка» – це вокальне «скерцо», «Коломийка» – «токата» головоломної швидкості. Не можна перечислять усю програму, бо усі номери незрівнянні, а всі здобутки хорової техніки зроблено з легкістю дитячої гри. Знаменито для них, як вони вимовляли тексти англійських пісень! Ні слова не було втрачено. Кошиць пролив новий світ на «Лисн ту ди лемс» і коли негри повернулись в слов'ян, це було тільки на їх користь. Фостерова «Сюзанна» була блискучим номером в стилі «бравури». Це був правдивий, перфектний «Тенкс гівен дей» («День благодарності» – американський празник) бо Кошиць став на чолі свята і це вже одне було: «Горі маємо серця!».

2/ХІІ 1923 р. Неділя. Клевленд

Вчора, 1-го грудня співали в Йонгстаун в залі “Вуд-Ройен-Авліторіум”. Тільки-що приїхали сюди, як Рабінов попередив нас на вокзалі, щоб ми були готові на сім годин їхати співати на квартиру якогось мільонера Ботлера, якого він думає “взуть” для свого “Інституту”. Цей Ботлер вважається Американцем чоловіком благодійним і меценатом. Свій палац він подарував городу, а сам живе в маленькому домику, де він народився і де думає померти. Сам бездітний, має 80 років. Зараз сидить у кріслі хворий і не ходить, бо його чотири роки назад покалічило його ж власне авто. Нас ввели в невеличку Американську

¹⁸ Українська пісня за кордоном... С. 176.

квартиру. Низенькі стелі, трохи картин по стінах, скромна обстановка... В залі, у кріслі, оточений чотирма “сестрами”, сидить старий маленький дід. Ноги покриті пледом, в який він кутає від холоду руки, хоча в хаті стоїть спека.

Мене підвели до него і познайомили. Коли він заговорив до мене, то мене взяла така жалість, що я трохи не заплакав: нещасний хворий, старий чоловік, очі сльозяться, голос жалібний, мов у хворої дитини... Я взагалі не можу без хвилювання бачити старости, а тут і старість і трагедія: лежить чоловік на мільйонах, а смерть держить за горло. І при тім абсолютна безпорадність... На мене глянула своїми страшними очима трагедія людського життя і стало жаль і цього старого, і себе, і людей...

Пролунала в голові мелодія концерту Бортнянського: “Цим бо образом ходить чоловік, обаче все мятеться. Сокровиществує і не вість, кому соберет я...”. Вистроїлись ми в сусідній залі, маленькій і низенькій. Вистроїлось сорок страшених горлянок... і почався спів. Як не кріпились усі, щоб робить “піано”, а виходив такий грім, що стеля лускала. Я ж дірігував і думав, що цієї ночі старий ноги витягне після цього експерименту. Як я не лаявся, а співать тихо у такому закутку було неможливо. Проспівали чотири пісні і коли я підійшов до старого, то побачив, що він плакав. Я певен, що то були сльози з переляку. Бідному старому мабуть ввижалось пекло з тортурами. Виходячи, я сказав Рабінову, що з його боку це мабуть була змова на життя старого, щоб вирвать у него завіщання на користь “Інституту”.

Зараз після цього пішли на концерт. Заля якась казарма, публіки досить, співали порядно.

Ранком 2-го приїхали до Клевленду. Співали в “Массонік Голл”. Заля страшенно здорова, акустика якась така, що не чуєш хору. Всі були страшенно стомлені і співали холодно і сіро. Я ж абсолютно хворий: до бронхіту додалась невралгія, а може й ревматизм, результат потягових протягів, ноги так болять, що не можу стоять. Взагалі передо мною встає питання чи видержу я цей сезон...

Отже, не чуть про смерть мільйонера від нашого співу, – значить витримав. Може витримаю й я...

4/XII. Вівторок. Толідо

Вчора співали в Детройті в “Оркестра Голл”. Концерт був проданий і народу битком набито. Заля збудована на зразок бараку – страшенно довга, так що в останніх рядах хору майже не чуть. Співали добре і приймали теж добре. Після концерту українці забрали нас в народний дім на вечерю. Народу було мало, і все вийшло гаразд: без промов і з дійсним віскі. Всі були в доброму настрою і по адресі попа Сембратовича, який був розпорядчиком, увесь час неслись євангельські “возгласи”: “вина не імуть!!”, так що він повинен був бігати

кудись за вином. Тушили світло і Білоусов грав на своєму Страдіваріусі імпрорвізації. Грав чудово. Засиділись до пізньої ночі і стомлені розійшлись по отелях.

Сьогодні, 4/ХІІ в Толідо співали в залі “Колізеум”. Був страшений дощ і величезна зала була наполовину повна. Але співали прекрасно і публіка витала нас знаменито. Діріжер тутешнього хору прямо збожеволів від захоплення.

5/ХІІ 1923 р. Грен Репідс

Приїхали сьогодні в 5 год. дня. Город величезний, але бачить його не прийшлося. Співали в “Арморі Голл” в величезній залі з досить доброю акустикою. Народу повнісенько (концерт проданий). Перший відділ співали гарно, бадьоро, але уже на другому стала почуватись втома, так що третій пройшов навіть з хибамі в аттаках і подеякі місця хромали навіть на інтонацію. Почасти винна в цьому і публіка, хоч вдячна, але холодна. Уже другий раз пропускаємо “Олд Фолкс” завдяки тому, що Леонів хворий. Про Рабінова ні слуху, ні духу... а уже пора вияснять справу з літом і будучим контрактом. Передбачаю багато неприємностей...

7/ХІІ. П'ятниця. По дорозі до Чікаго

Вчора ми були в Лесінг. Зостановився в отелі “Рузвельт”. Отель паршивий, город теж. Співали в “Прудент Авдіторіум”: нехитрий, простенький заль на 3000 осіб, зате акустика знаменита. Публіки було не повно, бо концерт був куплений якимсь музичним клубом, ніби-то “закритий”. Всі були страшенні потомлені, але співали дуже добре і прийом був знаменитий. Весь хор до того стомився і охрип, що я й не знав, як ми виспівасмо концерти в Чікаго. Оссовська так хрипить, що “Сон” прийдеться віддати другій співачці. Леонів учора пробував співать “Олд Фолкс” і нічого не вийшло... А там же далі Канада з відповідальними концертами... Як ми це все витягнемо, – одному Богові відомо...

Критика світової преси:

«CHICAGO DAILY TRIBUNE», 8.12.1923¹⁹.

Олександр Кошиць, який дірігує ними і аранжує музику, є геній. Він посвятив себе здобуванню у хоровому співові найбільш тонких і музикальних ефектів. «Колядки» показали, що цей хор може бути віднесений до сучасних музикальних чудес. Ці люди настільки «унікум», їх спів настільки екстраординарний, так і захоплюючий своєю наївною простотою і технікою, а також майже несвідомим гумором, який світить навіть тим, хто не розуміє мови. Повні аудиторії для цього хору повинні бути правилом.

¹⁹ Українська пісня за кордоном... С. 182–183.

9/XII 1923 р. Чікаго

Приїхали вчора в 5 год. веч. Зупинилися в отелі “Авдіторіум” (чудовий номер за \$3). Рабінов каже, що це по його протекції, як пайщика цього отелю (?). Концерт відбувся в “Орхестра Голл”. Заля чудова, здоровенна, з прекрасною акустикою. Концерт був неможливо трудний: весь хор охрип і багато хворих. Осовська (солю “Сон”) хрипить, як зарізана, Леонів спізнився при виїзді з Лесінга. Все це наближало провал концерту, але, слава Богу, все обійшлося благополучно. Леонів догнав нас, в Осовська зібрала останні сили також, як і весь хор, – і концерт пройшов добре... Після першого відділу мене визивали шість раз. Зате, я простудився на залі, де стояла спека, і сьогодні (вільний день), проводжу в ліжку. На концерті був Рабінов, і про літо – ні слова.

10/XII. Понеділок. Дулют

Вчора 9-го співали в Мільвокі в “Пібст Тіатер”. Театр старий, але з доброю акустикою. Публіки повно, концерт був проданий якомусь хоровому товариству. Співали добре і прийом був чудовий. Концерт був “матіне” (дневний – в 3.30 дня) і після концерту ми поїхали прямо в спальний потяг. Вагон попався добрий: просторий з помірним теплом. Гойдало мало так, що можна було трохи поспати. На дворі стояв зимовий холод. Я не пошкодував, що взяв з собою кожуха. Приїхавши в Дулют, застали нашу київську зиму: легкий морозець, хоч снігу нема, ясне сонце і воздух чудовий. Я прямо опьянів від рідного повітря. Цей город лежить на 45°-му, як і Київ. Завтра будемо в Канаді. Сьогодні був загально 41-й концерт в цьому сезоні.

11/XII. Вівторок. Вінніпег (Канада)

В Дулют 10-го концерт був проданий. Співали в “Арморі Голл” (військове помешкання). Заля чудова, здоровенна, народу битком набито. Співали чудово, а приймали нас прямо знаменито. Але треба було гнать концерт, щоб попасти на потяг 10.30 вечора, через це ми не могли давать “На бісс”. А жаль, бо аудиторія була інтелігентна, чула й музикальна, а головне щира. Ледве попали на потяг, і знов напротязі цілої ночі почалась смертельна боротьба між сном і гойдалкою, яку можна зазнати тільки в американських потягах і яка остаточно вимотує душу з людини. Приїхали в Вінніпег замість 10 г. ранку в 1 г. дня змучені, не виспані й усі похрипші. А в 5 г. дня прийшлося робити співанку на другий програм, значить відпочинку ніякого. Зупинився я в отелі “Мальборо”: кімнати знамениті і не дорогі. На співанці, попробував хор і прямо перелякався, – до того він хрипів, звуку було майже ніякого.

Але на концерті вийшло іначе. Здоровенна заля “Бук оф Тор” була набита по береги (половина були українці), прийшов і сам Губернатор. При його появі ми заспівали англійський гімн, і далі концерт пішов як по маслу. Бог його

знає, де й голоси взялись! Після першого відділу Губернатор вийшов на естраду до мене (хор уже зійшов) і сказав промову в якій представник англійського короля дякував мені і хору за ту насолоду, яку дав наш концерт вінніпегському суспільству, яке до цього часу ще не чуло нічого подібного. При громових оплесках він стискав мені руку, публіка зробила овацію. Українці росли, як на дріжжах. Далі концерт зростав в успіху з кожним номером, а “Сузанна” довела публіку прямо до шалу. Після концерту українці робили нам прийняття в розкішному отелі. Було багато промов і не було горілки, так що отець Савел жалувався мені, що гості сидючи радом пили віскі з кишені, а йому навіть не запропонували. Отаке то!

Критика світової преси:

«THE WINNIPEG EVENING TRIBUNE» (Канада), 12.12.1923. А. А. А.²⁰

<...> ...хор мав нечуваний успіх! Наша аудиторія звичайно має поважність на концертах, а на цей раз вона втратила її цілком.

Цей хор, що притягнув до себе земляків з усієї Манітоби і частини Саскачевану, сам по собі є з'єднанням голосів «величності», що вважається в хорах надзвичайним. Ні один з місцевих хоральних дірігентів не міг би слухати цих знаменитих і потрясаючих басів, щоб не дати, коли не свою голову, то більшість його власних басів взамін за квартет цих кремезних і кремезно-голосих слов'ян. Ці басы Українського Національного Хору є можливо ключ до оцінки його, як оркестрового тіла по звуку.

Їх зверх резонансний гул здається більш подібний до органового, ніж до другого інструментального тону. Їх «фортісімо», їх динамічно-сокрушаючі «крецендо», за що вони вважаються оркестром, є логічно закінчені. Якби співаки були заховані, слухач міг би подумати, що звук дається хором втричі більшим, ніж його актуальна кількість, не вважаючи на те, що співаки ні разу не були в повному напруженні своїх сил. <...>.

14/ХІІ 1923 р. П'ятниця. Сан Паул (Мічіген)

На другий день всі українці Вінніпегу забрали нас на обід до Народного Дому. Зібрання було численне. Мене знайомили з фармарами, які приїхали за 600 миль, щоб послухати хору. Було так мило, просто і щиро, що коли мені прийшлося відповідати на привітання, то я взяв за тему – щирість і теплоту української вдачі. Не знаю, як я говорив, але сліз було багато. Вражіння зосталося прекрасне і від людей і від прийому. В 3 год. був концерт “матіне” в тому ж театрі, для шкіл. Були професори середніх і вищих шкіл та маса учнів. Хор був стомлений, і як завше, у день, співати абсолютно не хотілось і не було сили. Концерт гнали так, що скінчили його за одну годину.

²⁰ Українська пісня за кордоном.... С. 244–45.

Увечері був великий концерт по новій програмі. Співали добре, але, як то кажуть, “з останнього”, бо усі були виснажені до краю. Хор хрипів, як шибеник. Після концерту всі українські партії Канади зробили нам велику вечерю в Народному Домі. Був уніатський єпископ Будка, який сказав “по папірцю” таку погану промову, що учень першої класи застидався б. Прийшлося говорити і мені. Страву подавали знаменито красиві українки, була й горілка... Взагалі канадійські українці роблять цілком відмінне і далеко краще вражіння, ніж Американці: більше щирости, простоти і нема того ієзуїзму, який в Америці успіли привити попи. Більшість з них фармарі. Своєю щирістю і безпосередністю вони пригадували мені наших наддніпрянців, що страшенно хвилювало мене. Деякі поприїздили за сотні миль. А одна пані приїхала за 800 миль, щоб, як вона казала, “хоч доторкнутись до того Кошиця, про якого стільки читала й чула”. Це мене дуже схвилювало.

В 6 год. ранку встали і виїхали в Гренд Форс. Тут співали в “Сіті Авдіторіум”. Акустика прекрасна і публіка – німці – знаменито щира і музикальна. Співали на диво гарно і прийом був такий же. Взагалі вражіння прекрасне.

15/ХІІ. 23 р. Субота. По дорозі з Міннеаполіс до Чікаго

Після концерту в Гренд Форс прямо в спальні вагони (щоб їх чорт забрав!) і не спавши цілу ніч, приїхали ранком в Сан Пол.

Співали в “Авдіторіум”. Публіки було не повно, зате вся американська. Співали як ніколи гарно і прийом був чудовий. В цьому городі ми перший раз за десять днів виспались.

Ранком рушили в сусідній Міннеаполіс, їзди 45 хвилин трамваєм. Тут вийшло непорозуміння з нашим менажером Гольдбергом: він не хотів платити за проїзд хора трамваєм. Тучапському прийшлося добре з ним полаятись. Мене повіз своїм авто українець Кошуба, у якого гарнесенька молода жінка. В Міннеаполісі українці зробили нам святочний обід. Присутніми були Губернатор, Ректор університету, Директриса публ. Бібліотеки, Директор Консерваторії, Судді, Профессори і багато американських дам. Говорились чудові промови, на які мені прийшлося відповідати. Все було гарно організовано і репрезентовано. Після обіду поїхали оглядати найбільший у світі млин, а звідтіля по запроханню Ректора Ун. поїхали в Університет, де нас студенти угощали чаєм. Увечері співали в залі “Авдіторіум”. Людей було повно, співали знаменито, хоч і були стомлені цим днем. Був розкішний прийом і багато квітів.

Такі дні прямо убивають моє здоров'я... Це прямо якась нещастя, коли людині не можна бути одному, а завше на людях, та ще й до того граюти якусь роллю! Ненавижу все це всіма силами моєї душі, а повинен коритись, бо українцям хочеться себе заманіфестувати перед американцями. Це все однімає останні сили і не дає мені можливости нічого не бачить, ні віддихнуть, як того

вимагає моя робота та подорож, а приходиться сидіти на скучних обідах та слухать одноманітні і нецікаві промови, від яких ні я, властиво, ні моя справа немає ніякої користі...

21/ХІІ 23 р. П'ятниця. Чікаго

Приїхали в Чікаго 16-го і співали "матіне" в "Орхестра Голл". Українські агенти взяли від Рабінова відсотки з концерту, обіцяючи наповнити залю, а народу було не повно. Хор був до того змучений безсонними ночами, роботою і наглими змінами температури (у Вінніпегу нас хватила справжня зима з морозом, що всі хрипіли і вили мов собаки). Половина було хворих на горло, хто загально. Насилу дотягнули концерт. Після концерту православна громада зробила нам вечерю. Як завше, на обіді, було багато горілки та галасу. Вкінці вечери враз з'явився представник католиків і офіційно запросив мене і хор до них на вечерю в суботу.

Відмовитись не можна було, щоб не встрявать в їхні партійні суперечки. Але таке запрошення "власне на вечері", та ще й у чужій хаті було демонстрацією проти православних... Зчинився неймовірний галас, почались хатні суперечки, галасливі промови, крики "Ганьба!" і т. п. аксесуари партійної ворожнечі. Було сумно і до неможливості гидко. Користувались нами, щоб насолити один одному... Прийшлося серед цього галасу потихенько утікати з хати, щоб не бачити "української згоди".

З 17-го до 24-го у нас вільна неділя, без платні. Особисто я радий, що можна буде хоч трохи відпочити та полікуватись. Але щодо відпочинку хора, то виходить на гірше, бо українці розібрали багато хористів до себе, і там іде гомеричне п'яцтво. Результати цього гостювання уже маємо: Давиденко, який по всіх краях знайомиться з методами поліційного мордобою, відзначився на рідному ґрунті. На якійсь вечері почав упадати за чужою жінкою. А та запросила його переїхати до її хати "погостювати". Чоловікові це не вподобалось, і коли Давиденко, шапочка на бакир і з легеньким куферцем, виплигнув з трамвайного вагону, то (серед білого дня) попав в обійми якоїсь компанії, яка його уже чекала. Вони збили його на котлету, забрали куферок, і слід простиг... А наш Дон-Жуан повинен був лічить морду цілий тиждень. Українці ж ходили та посміхувались...

В Чікаго повинна була вирішитись справа з Рабіновим.

Як я уже казав, зменшення нам 25% з нового контракту, яке він підніс нам після Аргентини, заставило мене і проф. Тучапського поїхати до адвоката і знайти якийсь спосіб забезпечити себе від таких сюрпризів на будуче. Адвокат сказав тоді, що контракти повинно підписати тільки через него і тоді в усяких випадках розмовляти з Рабіновим і захищати інтереси хора буде він. Це було єдиним виходом для нас, бо будучи весь час в дорозі, і одержуючи різні сюрп-

ризи від Рабінова на письмі, ми фізично не мали змоги сперечатись з ним і захищати свої інтереси, коли він сидить в Нью-Йорку, а ми літаємо по світу у вагонах. За підписання і всі будучі хлопоти адвокат вимагав з мене \$100, з Тучапського \$50, а з хористів по \$10. Я й Тучапський заплатили тоді ж. Тепер, дізнавшись, що Рабінов не хоче їхати до Чікаго, а переносить справу з підписанням контракту у Каліфорнію, кули ми їдемо після Чікаго, ми побачили, що попадаємо в лапку, бо ні про яких адвокатів у Каліфорнії, серед роботи, та виїздів, не можна навіть і мріяти. Це можна було зробити, тільки силячи на одному місці, себто в Чікаго тільки в цю вільну неділю. Часу зоставалось мало, й треба було поспішитись. Головні точки будучого контракту були обговорені з Рабіновим ще тоді, як ми ходили до него з адвокатом в Н-Йорку. Головна точка була: потушити невдоволення хора через одноманітну платню всім (і кращим і безголосим), яка була запроваджена ще в капелі Приходьком і потім старанно підтримувалась в товаристві партією безголосих та дармоїдів. Кращі голоси через це були завше ображені і це було причиною вічних заколотів, безпосередньо відбиваючись на художній справі. Уникнути цього можна було тільки, запровадивши платню по трьох категоріях, на які ми розбили хор, але так. Щоб найменша платня була та, яку тепер отримують всі (\$60 тижнево). Виходило, що безголосі не тратять нічого, а голосисті мають підвишку. В планах я виробив всього три комбінації цих категорій, починаючи від \$85 тижнево і кінчаючи \$60. Від Рабінова ми мали принципову згоду на це і адвокату зоставалось тільки виторгувати одну з тих комбінацій. Для цього треба було, щоб він захопив Рабінова, поки той ще не виїхав з Нью-Йорку, і зафіксувати справу нотаріальним порядком, а нам прислати тільки для підпису. Я бачив, що Рабінов хоче уникнути цього і перенести всю справу в Каліфорнію, себто в обставини подорожі, коли розмовляти не буде можливости. Для цього він скривав свій відїзд з Нью-Йорку, манив нас, що приїде до Чікаго, сам туди не появлявся і про него ніхто нічого певного не знав. Про його плани дізнались ми випадково від його жінки, яка проговорилась, що в Чікаго він не буде, а простує прямо в Каліфорнію. Отже треба було спішити, щоб захопити його через адвоката ще в Чікаго. Але для цього адвокат потребував довіренності хористів на ведення цієї справи. Треба було зібрати хор, послати довіренність адвокату. Я замовив зібрати хор. Дізнавшись про це, Костецький, Шандровський, Бажанів, почали свою акцію руйнації, яка довела до теперішнього стану.

Щоб зрозуміть, в чім річ, треба мати в увазі ті пляни, які переслідували ці типи. Костецький і Корсуновський бажали, в звязку з приїздом до Америки православного Архирея Теодоровича, заповучити собі попівські парафії. Але в Америці для цього потрібна була згода свої-небудь Укр. Правосл. громади. Як я потім дізнався ці добродії (плюс Гр. Павловський) почали цю акцію заздальгидь, видаючи себе перед темними українцями за значних осіб: Костецький яко

ГОЛОВА Укр. НАЦ. ХОРУ (!!??), Корсуновський яко ДЕЛЕГАТ УКР. АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВ. ЦЕРКВИ (!!??), Павловський, яко ПРОФЕССОР неіснуючої консерваторії в Кам'янці на Поділлію (!!??), та знаменитий оперовий співак (!!??). Всім цим добродіям треба було попасти на перші кроки Архирея в Америці, зробити йому зустріч, фігурувати перед українцями і так, як то кажуть “попасти на гарячий борщ” та запастись тепленькою посадою. Приїзд архирея падав на середину нашого сезону. Отже їхати до него ці добродії не мали можливості, бо були законтрактовані, а по контракту в цей час ми повинні були бути вже аж на Кубі. Тут же з'являлась нагода виїздити легально, розваливши хор. Тепер, коли згодом ці всі махінації вияснились, все здається просто, а тоді я ніяк не міг зрозуміти, в чім річ і чого вони хочуть. Що торкається Шандровського, то він в Чикаго купив собі хату і вніс заставу \$1000. В цій хаті була потайна корчма і гнали самогон. Цей ішов по своїй дорозі. Бажанів був в хорі нащадком Троїцького і любовником його подруги Артемьєвої. Цему хотілось розвалу хору, зоб заснувати халтурку під головуванням Троїцького і для цього виписати Кириченка: тоді все “благочестиве сімейство” було б укупі, а Троїцький з Бажановим були на чолі, та робили б добрий “бізнес” на спинах хористів, як це робили в Парижі Городиський з Королевичем, Литвин з Миколайчуком та Кучерів з Чехівським і т. п. “директори”. За цими типами йшли всі ті, що ховались за чужими плечима при всякому заколоті та нацьковували других (як Зражевський, Чавдарів), просто дурні, як Гребінецький-ахвіцер, або напівбожевільні на манію великості артисти-дегенерати Ординський, Леонів і т. д. Тепер, кажу, коли все це болото устоялось і весь бруд виплів наверх, все це ясно, а тоді все було незрозуміло. Над всім же заколотом повівав прапор “захист загальних інтересів”, “справедливість”, як казала обильнолюбивая та “ідеалістка” (покинувши свою дитину та чоловіка) Кириченчиха. На цей прапор, як дурна риба на гачок, ішла несвідома, звикла до всяких заколотів, розбештана решта хору, яка не знаючи Америки, тутешніх умов художньої праці, мріяла про колосальні заробітки поза Рабіновим, бачучи у простих українців-робітників авто і власні хати. Як всяка маса, ці люди не хотіли дивитись на майбутнє з гіршого боку, а розглядали його через рожеві окуляри своїх захмарних бажань та наївних спостережень зовнішнього добробуту, який бачили на “гостинах”. Вони не помічали того, що на їх спинах виїзджають безсоромні проводирі, які їхніми руками хочуть зробити свій інтерес. До цього всього треба додати баб'ячі непорозуміння, взаємні симпатії та антипатії, спльотки самого фантастичного характеру і змісту, і тоді стане зрозумілим, чого такі гасла, як “захист загальних інтересів”, такі вигуки, як “не хочемо бути жидівськими наймитами”, “самі більше виторгуємо”, “нехай справу ведуть наші вибранці” мали поспіх. Люди з хору, які більше знали Америку і тутешні умови художньої праці, які зазнали справжніх антрепреньорів і їх канчуки, що бачили смаляного вовка, поспіху в цій юрбі

не мали і стали осторонь. Заварилась каша, яка закипіла в Каліфорнії, була готова на Кубі, а в Кій Весті лопнув і сам горщик...

Так от, на мій заклик з'явилась меншість хору, серед яких була більшість безголосих, що боялись "чистки" хору при кожному повороті справи. Бачучи таке становище, я сказав їм, що як видно я не користуюсь довірям хору, а через це стаю на бік, а справу нехай ведуть вони самі, щоб знали на кого нарікати, коли діло дійде до того кінця, якого вони не хочуть бачити. Після цього я усунувся від усього, давши собі слово, після кінця сезону кинути цих людей назавше... З сумом я дивився на них, бачучи, в яку прірву ведуть їх і мою справу ці недолюдки, яких я витяг з багна. Але у мене не було ні сил протистоять їм, ні резонів опам'ятати їх. Зараньше я бачив, що хорові кінець...

При збиранні підписів для адвоката і виясненню справи надалі виявилось, що в хорі не хочуть далі працювати: Бажанів, Зражевський, Чавдарів, Ординський, Шандровський, Осовська, Барвінська, Черевко і де-які другі (Всеблудійший О. Корсуновський). Я зразу ж остаюсь без половини басів. Таким робом в будучому робота немислима, нема чого вдаватися і до адвоката...

В Чикаго прийшлося залишити для операції горла Георгієвську: невпинна праця за других, які "помовчували", а самі не могли йти без вожака та зміни температури по вагонах, неможливість відпочити хворому горлу, привело до хворости гланд, які тепер треба вирізувати. Як я тепер буду співати з моїми ослицями, одному Богові відомо.

26/ХІІ. По дорозі з Сант Люїс до Спрінгфілду

24 приїхали в Сант Луїс. Зостановився в отелі "Маркет". Святий вечір просидів дома, писав листи. Настрій убійчий...

25-го співали в "Тіатер Одеон". Чудова заля, прекрасна акустика, але реклами ніякої. Насилу десь в куточку театру знайшов я плакат нашого хору від Комп. Брунсвік. Сволоч Рабінов бреше, наче реклама йому коштує страшні гроші, а сам не випустив жадного папірця, а що виставляється, то тільки плакати від грамофонної комп. "Брунсвік"! А сам казав при наспівуванню рекордів, що Брунсвік дав йому за це 30000! Не можу про цього падлюку говорити спокійно... Чекаю від него всего найгіршого. Він так і не приїздить.

Вчора, не дивлячись на перший день свят, а може й через це, народу було пів залі. Співали добре, приймали також, були навіть квіти.

В Спрінгфілді співали сьогодні в масонській залі "Ебон бен Адем шрай моск". Городок сам маленький, а театр на 6000 народу. По Брунсвікові рекліамі набралось з 800 і заля казалась порожньою. Співати не хотілось і співали хоч і звучно і тонально, але неуважливо і шорстко, так що прийшлося в перерві збирати хор і лягати. На другому відділі Тучапський, не сказавши мені слова, замінив "Почаївську" "Боришполем". Леонів був абсолютно без голосу і провив

цей “Боришполь” прямо як собака, зіпсувши мені настрої на весь концерт. До того ще й думка, що скоро прийдеться бачить морду Рабінова, та вести з ним розмови, прямо убиває мене. А Шандровський з Костецьким баламутять хор і руйнують дисципліну... Кажуть, що Рабінов за моєю спиною збільшив Бажанову і Леонову платню. Це вже розбрат, який до добра не доведе. Невже цей ідіот не знає, що все одно хор дізнається і тоді підніметься невдоволення кращих сил, які дійсно везуть на собі всю працю, а достають однаково з лінивцями і безголосими. Та ще б хоч набавив тому, хто цього заслуговує, а то таким типам, які вмюють тільки ззаду заходить та лизать... Оце та солідарність товариська, про яку так кричать вони вже п'ять років!!!

Критика світової преси:

«THE DAILY POST-DESPATCH», 26.12.1923²¹.

Ті, хто знає пісні Стефана Фостера такі, як «Олд фолкс ет гом» і «Сюзанна», здавалось чути їх вперше, коли вони були співані українцями, членами непорівнянного Українського Національного Хору. Цікаво було чути українську версію негритянського діалекту, але співаки передали ці пісні з таким хвилюючим виразом, що перетворили їх в нову красу. <...>

Ці пісні були аранжовані для хору директором організації Олександром Кошицем, який не забув ввести імітацію «банджо» і підкреслити їх ритміку, а також зробити виразну контрапунктику. Не можна не сказати Українцям вищого компліменту, що в третьому візиті їх мистецтво здавалось більш дивним і прекрасним, ніж у першому. Сорок чоловіків і жінок – вокальність в своїх багатобарвних національних убраннях співали без акомпанементу, але ще раз дали спеціальні ефекти струнного оркестру. <...>. На честь празника хор дав сюїту Різдвяних і Новорічних пісень на своїй мові. Відомі з першого концерту номери були повторені, починаючи з «Почаївської» і чудової «Колискової». Були й нові номери: креольська «Венте ніня» і мексиканська «Палома бланка».

28/ХІІ. П'ятниця. Омага (в Небрасці)

Вчора 2го приїхали в Канзас Сіті. Зупинився в отелі “Балтімор”, в якому стояв в минулому році. Дуже гарний отель. Я й Білорусів заняли одну кімнату за \$1,50 (!?). Помістили нас сукини сини аж на 9 поверсі, а туалет був поверхом нижче. Натерпілись ми, поки блукали по цьому лабіринту, щоб знайти того туалету! Заля “Авдіторіум Сіті” – це колосальний цирк на 8000 народу. Рабінов ухитрився прислати сюди 3-ю програму, якої хористи навіть не знають. Прийшлося співати першу. Добре, що американцям все одно, бо вони не знають мови... Народу було тисяч зо три. Співали поганенько, але приймали нас добре,

²¹ Українська пісня за кордоном... С. 232–233.

критика була чудова. Сьогодні одержав телеграму, що операція Т. Георгієвської пройшла добре. Але, що буде далі?

Критика світової преси:

«THE KANZAS CITY TIMES», 28.12.1923²².

Чарівна тайна – Український Хор повернувся милого вечора, щоб повторити той успіх, якби він мав минулого сезону. Його чули, як і минулого разу, в «Конвеншон Голл». Одягнений кольорово, цей хор є дійсно тайна <...>. Там є щось, що переливається від Кошиця до його сорока співаків; щось, що не циркулює навіть в «найкращих музичних утвореннях». <...>. Це є більш, ніж ефекти <...>. Це його гіпнозизм у впливі на аудиторію. Він є «унікум» і насолода для слуху.

Багато з хороших номерів були ті самі, що й минулого сезону: Серед них треба відмітити «Улянку», «Ой, там за горою», «Почаївську» з полоняючим тенором і «Жолискову» Барвінського-Кошиця з орнаментованим сопрано-соло.

Найбільш інтернасна була група нових пісень американо-мексиканських. Ніхто в залі не чув «Олд фолкс ет гом» Стефана Фостера, проспіваної з такою завершеною делікатністю. Кошиць додав до неї кілька рис, але не «русифіцирував» її. Це було соло тенора, який плыв над замкненим акомпанементом хору, і ні в однім моменті концерту хор не дав більш повної ілюзії оркестру, як в цьому номері. Негритянська «Лисн ту де лемс» Детта була другим чудовим номером, а Фостерова «Сюзанна» на кінці була така весела, що її треба було повторювати. В цій групі була також мексиканська пісня «Біла голубка» і одна креольська мелодія.

29/ХІІ 1923 р. Субота в дорозі до Денвер (12 ночі, в «пульмані»)

Вночі 28/29 в Омага (Небраска) я здорово захворів: отруївся в ресторані і рвота не переставала мене мучити майже всю ніч. Попередні ночі приходилось спати не більше 5–6 годин і через це я до ранку так обезсилів, що ледве дуба не дав. На ранок прийшов хорист Давиденко (фершал) і до концерту поставив мене на ноги. Співали в «Авдіторіум Сіті». Чудова колосальна заля, на 6000 народу битком набита. Співали добре і уважливо. Може бути, що на хор вплинуло трохи моє нездоров'я... Прийом був знаменитий. В кінці концерту мене вдарило в піт, а на дворі стояв страшний холод. Боюсь, щоб не простудився наново... з концерту прямо в «пульман». Тут зустрів Рабінова, який приїхав з Чикаго і каже, що операція Т. Георгієвської пройшла добре. Передбачаються великі і досить неприємні розмови відносно будучого.

²² Українська пісня за кордоном... С. 241–242.

1/І 1924 р. Вівторок. Пуебло

Приїхали в Денвер 29-го в 9 год. веч. Зупинився в отелі “Авдіторіум” не дорого і гарно. Тут уже ми застали справжню зиму: чудове повітря, без диму, легенький мороз і сніжок. Нагадало мені Київ. Сам город прекрасний, просторий. 30-го ранком пішов до залі і не знайшов ні телеграми з Чікаго, ні пошти. Весь день пройшов якось непомітно, не памятаю, здається ходили в кіно. 31-го послав в Чікаго телеграму з відповіддю, яка прийшла ввечері: все благополучно.

Ранком був в “Авдіторіум” і бачив, як здоровенну залю, на 6000, зменьшували на три з полов. тисячі: увесь театр роздвижний, цілі стіни з ложами і кріслами видвигаються і ставляться, як хочеш. Коли дивишся, як ця фундаментальна будівля розбирається, мов картонна хатка, тоді починаєш розуміть всю велич техніки. На концерті було повно публіки. Приймали добре, хоч публіка якась холодна. Настрій у мене був поганий, я був увесь якийсь зморений, Співали коректно, але холодно і мене не задовольняло. Співала Слободська і давала стілько на “Бісс”, що ледве можна було витерпіти. За це рецензії її здорово вилаяли, а нас хвалили. Після концерту Рабінов забрав мене, Білоусова, Тучапського і Слободську в кафе “Альпіна Роза” зустрічати новий рік. Була його жінка і місцевий імпресаріо з жінкою. Припасли дві пляшки віскі. Зустріч була американська: шумна, глупа й скучна. Вся публіка понадівала дурацькі ковпаки, взяла в руки тріщотки і різні пищалки та дудки і почала. Всі були п'яні. Це зветься “прогібішон”. Звичайно, що йшли й танці: всі безсоромно і занадто явно лізли одно на одне, зовсім не по протестантськи, а прямо таки по парижські. Якась дама вискочила до нас на стіл і почала танцювати, а її чоловік з компанією плескали в долоні, додаючи жару; друга почала всіх обнімати, потім перезнакомилась всі, як слід п'яним. Було страшенно огидно й скучно...

Пуебло.

Сьогодні, 1/І 24 р. в Пуебло в 5 год вечора. Зупинився в прекрасному отелі “Вейл Отель” по феноменально дешевій ціні: \$1 на добу, за чудову кімнату з окремим туалетом. Город маленький, чистенький, повітря чудове, легенький мороз... Отель зараз же коло залі “Авдіторіум”. Заля з прекрасною акустикою. Людей було повно, але публіка якась холодна і маломузикальна. Співали ж чудово. Прийом був настільки холодний, що я розсердився і крім “Сузанни” нічого не повторював, хоч і вимагали.

Справи мої приводять мене в шал. А Бажанів, сукин син, виклянчивши у Рабінова за плечима других прибавку (75\$ тижнево) і рішивши кинуть хор на будучий сезон, стоїть, на руку не дивиться, муркає собі щось під носа і понижає на цілий тон. Взагалі держиться гостем, якому ця справа не цікава зовсім. Господи! Прибери від мене всю цю сволоту, а то прийдеться вмерти на естраді від розрива серця!

(Загально 55 концертів в цьому сезоні).

Критика світової преси:

«THE SAN FRANCISCO JOURNAL», 01.02.1924. By Clay M. Green²³.

Для людини музикально мало вченої трудно вирішити, що в даному разі є причиною осягнення таких захоплюючих наслідків: чи чудовий контроль цього непомильного дірижера і провідника, чи сорок голосів, яких він витренував так ефектно; але для звичайного слухача це рішучо музикальне одкровення. <...>. Кожний з сорока співаків має тренований голос і всі п'ятнадцять номерів були проспівані цілком без акомпанементу, крім вказівок їх дірижера і симуляції інструментального акомпанементу самими голосами. Часами ці акомпаніменти є такі величні і зворушуючі, як повний орган в «Цівік Аудіторіум». В них є партії «облігато» для голосів, імітуючи інструменти в гармонії з другими, що співають текст, і продукують найдивніші ефекти. Деякі номери можна назвати вокальною інструментацією, як наприклад «Колискова», яка визвала найбільші аплодисменти. Але ніякі аплодисменти не були і половиною того, що викликав номер «Олд фолкс ет гом», який був проспіваний соло-тенором на дуже гарній англійській мові; стара, укохана ще з днів рабства, «Сюзанна», яка сама по собі є чудо мелодійних і гармонійних «синкопацій» і яка визвала ураган аплодисментів і два повторення. Ще раз треба уперто сказати, що спів цих людей є музикальне «одкровення».

4/І 1924 р. П'ятниця

3 Пуебло виїхали 2 січня в 10 год. ранку до Колорадо Спрінг. Приїхали в 2 год. дня і зараз же пообідавши, поїхали оглядати гори. Чудова природа, розкішний гірний воздух і ясне сонце. Зима, як у Києві. Особливо гарно було на вершинах в 7360 футів. Всі гори червоні, наче кровю облиті. Провалля стрімкі й несподівані. Весь краєвид дуже оригінальний. Перемерзли всі страшенно й приїхавши додому, зробили гуртом чай з горілкою (подарунок земляків з Чікаго). Потім на концерт в театр "Барнас". Співали гарно, а публіка була чудова.

3-го січня сіли прямо в спальні вагони і рушили до Салт Лейк (Соляне Озеро). Їхали 26 годин. Дорога йшла чудовою місцевістю-відрогами Скалистих гір. Але я нічого не бачив... крім Рабінова. Треба було говорити про будучий сезон і він як завів катеринку у себе в купе, так до самої ночі ми сиділи в табачнім диму і... ні до чого не домовились. Довів мене майже до істерики, так що як я вийшов від него, то ледве не упав непритомним в своєму купе. От балакучий сукин син! Уночі потяг так кидало на всі боки, що я ледве не збожеволів: було тортування безсонницею, – не успіш задрімати, як тебе так ударить, що вилітаєш з ліжка. До самого ранку не спав і терпів такі муки, що приїхав напівбожевільний: усе тіло болить, побите, голова ледве не лусне, очі не бачать... Коли такі переїзди будуть ще довго, то я не ручусь навіть за своє психичне здоров'я.

²³ Українська пісня за кордоном...С. 186–187.

Співали в театрі “Мармон Табернакел” (на 10 000 людей). Рядом з театром чудовий Мармонський храм знаменитої архітектури. Ці постройкі зроблено в 1867 році простим чоловіком, голландцем Аніоном, який вчився в школі всього чотири тижні. Тепер архітектори студіюють його роботу, як якесь чудо. Цей Аніон був один з перших поселенців на цьому озері, куди зайшли мормони від переслідування американцями. Будувався і храм і цей театр тоді, як за цвяхами треба було їхати до Бостону за тисячі миль.

Через це у нему нема ні одного цвяха, а всі крокви і лати повязані воловими жилами і сирицею. Акустика така, що в одному кінці залі кидаєш на діл шпильки, а в другому чути. Але ця акустика не дуже сприяє співові: округлі кінці залі роблять те, що звукова хвиля змішується і робить звуковий вихор. Коли ми сиділи за кулісами в перерві, а Слободська співала, то малось цілковите вражіння собачого гавкання, особливо на скорих темпах. Хоч кажуть, що в залі цього явища не помічається. Співали дуже добре. Публіки було не повно, – чоловік тисяч зо дві. Мормонський хор найбільше аплодував. Мормонство – це помісь християнства з Старим Завітом і вважається в Америці не як релігійна секта, а більш як політична колишня партія, яка тепер втратила силу. Від їхньої полігамії майже нічого не зосталось, і тепер рідко хто з мормонів має більш одної жінки (невигідна річ з матеріального боку). Мораль у них сама сувора: напр. у церкву не має права вступити людина, котра вживає такі невинні речі, як кофе або табак. Так само і в Великий храм, який стоїть коло Мітінг-Гаузу, де ми співали і який вражає чудовістю своєї архітектури, мормони можуть вступати тільки по рангах, бо є храм вищий, середній і нижчий.

Коло великого храму, на тому ж цвинтарі, стоїть під футляром невеличка хатка в одну кімнату, яку поставив перший прибувший сюди піонер 1847 року, що заснував цей город. В ній колись жив перший губернатор Салт Лейка. Робить вона вражіння нашого хліва. Знадвору на стіні висять колеса того візка, яким сюди прибув цей піонер. Колеса досить великі, на зразок тих, що й досі зустрічаються в Америці на “кебах”, з тонкими шпичками і ободом не ширше двох пальців. Треба дивуватись, як на таких колесах чоловік проїхав тисячі миль по цілковитій пустині. Взагалі є вражіння від Салт-Лейк прекрасне. Особливо від чудово-правильного плану городу.

5/І 1924 р. Бойс (стейт Айдаго). Субота

Приїхали сюди в 2 год. дня. Зупинився в отелі “Айдаго”. Стояла чудова погода і ми з проф. Булоусовим пішли гуляти. Зайшли пообідати в паршивий “Лонч”. Тут до нас пристав якийсь тип-болгарин. Познайомився і повів нас оглядати свою майстерню-чоботарню. Розказував багато про себе, але нас не успів розпитати хто ми. Після концерту в “Піней тіатер” пішли ми з Білоусовим вечеряти в ресторан. Публіки було там порядно. Враз чуємо голосне привітання

і до нас приходять наш болгарин. Був на концерті і тепер старанно демонстрував перед публікою своє знайомство з нами. Звертається до мене і каже: “Скажи пожалуста, братушко! Я і не знав, що ти “главний”! Потім до Булоусова: “А ти, братушко, харашо іграєш! Старайся, старайся...”. По вечері провів нас до самого отелю і посадив в авто. Приємно було познайомитись з живим чоловіком, який не підходив до нас, як до артистів.

Виїхали спальним вагоном до Вала-Вала. Приїхали замість 10 год. ранку в 2 год. дня. Американська акуратність, яка каже, що “час – це гроші”.

7/І 1924 р. Понеділок. В Вала-Вала

Білоусов жартував: “Валло-Валло, публіки мало, мало, співали вяло, вяло”. Зупинився в отелі “Філей Отел” і мав за \$1 чудову кімнату, 6-го співали в “Гранд Тіатер”. Цей знаменитий “Гранд” маленький, паршивий, до того ж і холодний кінематограф. Публіки набралось рівно два десятки, але наш менажер Гольдберг концерта не зняв, щоб бач не було прогульного дня. От сволоч! Співали ж як дяки на дешевім похороні. Померзли ми тут добре. 7-го ранком в 9 год. 50 виїхали до “Пулльман”. Їхали до 4.50 вечора, потім пересіли на якусь місцеву лінію, де у вагонах було нафтове освітлення (це в Америці!). До Пулльману приїхали в 5.50 вечора.

Пулльман не город, а якась дірка. В городі всього два отелі Зате тут є коледж, в якому ми і співали. Назва його “Стейт Колледж оф Вашингтон”. Публіка, як взагалі в університетах, молода, музикальна, щира і гаряча. Співати хотілось і співали дуже добре, а приймали нас чудово.

8/І 1924 р. Вівторок. Москов

Город – наше звичайне село: куди не глянь, видно поле. Повітря чудове: наша зима з легеньким лагідним морозом, ласкавим пухким сніжком і невеличкою завірюхою... Отель чудовий, кімнати гарні, дешеві і теплі. Приїхавши, зараз же пішли гуляти і надихались чудовим повітрям. Співали в залі університету. Публіки битком набито: професори, студенти, горожани. Співалось легко, гарно, охотно і з великим успіхом. Завтра виїздимо до Такоми і 1.50 дня, пересідаємо в 5 год. в пульмани і їдемо цілу ніч.

Новина! Костецький, Ординський, Шандровський, Гребінецький і Прокопеня закладують “комітет”, щоб підписати з Рабіновим контракт САМОСТІЙНО. Крім того ПРОТЕСТУЮТЬ проти “жалування”, яке одержує Тучапський і я (!!?). Що в цих людей в голові!!? Цікаво, як то вони “пропишуть” Рабінову розпоряджатись його власними грошима і назначать платню артистам! Ходять чутки, що я ще більш менш заслужив свою платню: “Кошиць нехай одержує і 2000 на тиждень, він того вартий, а от Тучапському “не позволим””.

13/І 1924 р. Неділя. По дорозі в Портленд до Сан Франціско

10-го приїхали в Такома і співали в “Такома Тіетер”. Заля чудова і хоч публіки було не більше як половина, співали з охотою і добре. Успіх був великий.

11-го в 9.45 ранку виїхали в Портленд. Приїхали в 2.55 дня. Тут уже залишила нас зима: воздух океанський – сиро і холодно. Город здоровенний і дуже гарний. Увечері того ж дня не було концерту і ми пішли в наш зал “Авдіторіум Публік” дивитись балет Павлової. Вражіння ніякого. Середній відділ був “Сказка о царе Додоне”, щось подібного на “Царя Солтана”. Пантоміма в стилі “а ля Рюсс” – строкато, сусальньо і противно... В кінечному дивертисменті були номери, від яких би почервонів самий нікчемний наш “кабаре”. І от з таким сурогатом вона їздить по Америці 14 років і зробила величезні гроші... А де тут мистецтво?.. І люди держаться і працюють, як скажені, а мої ідіоти, заощадивши трохи грошей, уже не хочуть працювати. Все йде до того, що хор доспіває останній сезон свого життя і вся моя робота, куди я вклав стільки здоров'я й нервів, горя й праці, піде під три чорти, завдяки злосности, глупоті і зажерливості деяких падлюк, які ведуть за собою всю отару на явну загибель. Складений Костецьким “комітет” в першу голову перестав здоровкатись зі мною. Підстава такого положення та, що Тучапський одержує \$200 на тиждень. Незрозуміло, при чому тут я? І знов Тучапський на мою голову... Тепер він, дізнавшись про це, уже почав лизатись з ними, що завше робив під час небезпеки. І чого цей дурень запобігає у них, я не можу собі уявити! Не вони ж йому дають платню і не вони ж його будуть держати, коли своїм поведженням відпихнуть Рабінова від себе і зірвуть справу. І де та голова й самоповага у людини!

12-го співали в тому ж “Авдіторіум”. Публіки було далеко більше ніж у Павлової, а прийом й говорити нема чого. Настрій у мене був чудовий і співали дуже гарно. Завтра вранці виїздимо до Сан Франціско. Будуть розмови з Рабіновим... Боже поможи в цій хворобі!!

“Комітет” буде виступать самостійно... видно хлопцям захотілось на свій хліб піти. О, Господи! До чого очортіло мені оце безглуздя українське! Коли б хоч кінець швидше, а то не видержу! Шість років неперестанної муки...

22/І 1924 р. Лос Анжелес (Каліфорнія)

Майже тиждень не брав пера в руки. Винні мої сукини сини... “Комітет” почав з того, з чого повинен був почати, щоб за ним пішли всі – з брехні. Пустили чутку, що Рабінов не давши на цей сезон надвишки по \$15 на особу, віддав ці гроші МЕНІ і Тучапському (!!). Виходить, що ми їх продали. Все робилось за старим штампом Троїцького, було так гупо і підло, що не хотілось навіть реагувати, тим більше, що я ясно бачу, що жарти з заколотами, які можливі були в старій капелі при Приходьках та Трухлих Сергіях, – у Рабінова доведуть тільки до одного: він кине хор. Ніякі халтури в Америці неможливі (це не Єв-

ропа) і ідея Троїцького про “халтурку”, в якій головну роллю гратиме «голова» (на цей раз Костецький) тут не пройде. Коли Рабінов кине хор, я з ними не піду, мені вже наскучило це хамство і підлість. Значить хорові кінець... Нехай же станеться те, чого вони хочуть і життя їх трохи навчить та заставить (хоч і пізно) шанувати роботу та згадувати ту справу, про укр. ідею, якої завше кричать оці типи, та яку розвалюють. А далі... “дурного і в церкві б'ють”.

Приїхавши до Сан Франціско, Рабінов зібрав весь хор і об'явив, що подорож до Мексики не відбудеться, бо там ще не закінчилась революція і що він повинен зняти з контракту два тижні, бо сам теряє чотири. Таким робом замість того, щоб балакати з ним про умови нового контракту, “Комітет” повинен був зайнятись цією “тютюю”. Для цієї цілі Рабінов хотів використати мене, щоб я від нього зробив цю об'яву, але я ухилився від цього. Нехай тепер самі розбирають цю халепу та розмовляють з Рабіновим! Так, як я думав, воно і вийшло... На цьому зібранні почав говорити від хору Костецький, наговорив Рабінову всякої мерзоти і назвав його “експлуататором”. Той вискочив звідтіля, як опечений. Таким робом ці добродії так поставили справу, що хто знає Рабінова і його амбіцію, ясно було, що ні до яких порозумінь з ним дійти вже не можна. Діло йшло до краю. Тепер буде видно, як ці добродії уміють “захищати загальні інтереси”, для чого утворювався “Комітет”.

На концерті я все-таки позвав до себе Гассана і Гребінецького і розчистив їх з приводу брехень, щоб вони наочно переконались, що Рабінов урізавши кожного з них на \$15, обкарнав мене аж на \$150 тижнево. Завдавши всій сволоті брехню, я просив їх передати це хорові. На другий день комітетчики прийшли до мене з поясненнями та вибаченням... Але ну їх до чорта! Не хочеться й паперу марати на цей бруд!!

За ці дні мали ми такі концерти: в Сан Франціско – три, в Окленді – два, в Сакраменто – один, в Пассадіно – один і сьогодні в Лос Анжелес – перший.

В Сан Франціско заля була якась маленька і, на диво, публіки було не багато. Концерт пройшов добре. Зате “вильоти” з Сан Франціско в Окленд, коли приходилось їздити через затоку, були прямо пекельна мука!

Останній концерт в Сан Франціско в великій залі “Сівік Авдіторіум” був щось надзвичайно трудний. Заля на 6000 чоловік, акустика погана. Співали як хорти на полюванні. Я прямо не знав, як скінчити...

Концерт в Сакраменто пройшов порядно. Але всі неприємності в хорі до того мене хвилюють і мучать, що сподіватись доброго співу не можна.

Зате концерт в університеті в Пассадіно пройшов добре, а сьогодні (Лос Анжелес) в “Філармонії” прямо напричуд гарно: я заспокоївся і робив з хором, що хотів. Заля велика, тисяч на чотири, публіка чудова і успіх був триумфальний. Були величезні овації.

Завдяки неприємностям, я почуваю себе весь час так, як колись у Відні: нічого не можу думати і бачити, і Каліфорнія пропала для мене безслідно.

23/І 1924 р. Середа. Лос Анжелес

Сьогодні відбувся другий концерт в “Філармонії”. Народу, як і на першому концерті було стільки, що страшно глянуть на залю: здавалось, що хори і балкони повинні завалитися. Публіка чудова: сердечна, гаряча і музикальна. Після другого відділу були такі крики і овації, що прийшлося мені виходити на сцену вісім разів після концерту, гасити електрику, щоб вгамувати публіку. Співали ми другу програму. Була одна пляма: Оссовська понижала “Сон”, а за нею і хор повинен був лізти вниз. Критика назвала мене “могутнім діріжером”. В другій рецензії критик чисто по-американськи висловлює своє здивування нюансовкою: “він (цебто я) здається, наче виймав з рукава яйце, а потім несподівано з під краватки живого зайця”, а про басів критик каже “Іроди”, хоч я про це забуваю, як вони починають співати. Ну, з цим, я цілком згоден! Іноді і музичні критики можуть “читать в серцях людей”...

26/І 1924 р. Субота. Сан Дієго

24-го ранком виїхали до Сан Дієго. Приїхали в 1 год. дня і зараз же поїхали оглядати місто. Город маленький, чистенький і дуже симпатичний. Особливо чудова “Гай Скулл” і Університет в старому енгельському стилі. Коло Університету “Стадіум” для атлетичних вправ тисяч на 50 000 народу. Парк невеликий, але прямо казковий: знамениті тропічні рослини і будинки виставки в прекрасному еспанському стилі. Тут же на повітрі колосальний орган, на якому даються концерти. Цю гру ми чули. Публіка на концерті була чудова: музикальна, солідна. Успіх був абсолютний і мене безліч викликали.

25/І вставати прийшлося ранком, щоб потрапити на концерт в Сан Барбара. Їхали з 7 год. до 2-х в Лос Анжелес. Чекали до 4-х, а приїхали в Сан Барб. перед самим концертом. Співали в “Петтер Тіатер”.

Театр малесенький і публіки було не більш, як половина театру. Співали, як то кажуть “так собі”, бо були знурені смертельно. Приймали дуже добре.

Лос Анжелес

Сьогодні самий страшний день. Не виспавшись, виїхали у 8 год. ранку і приїхали в 1 год. дня, а концерт – в 2 з пол. в “Філармонії”. Публіки битком набито. Співали дуже добре і приймали нас також. Кінчили в 4.30 год., а в 6 год. на потяг – на концерт в Пассаденський Університет. Ледве-ледве дотягнули до кінця і так потомились, що зараз писати не можу. Звука не було майже ніякого, прямо з ніг валуєсь.. Я ж до того хворий і за весь день мав у роті одну шклянку молока. Голова так крутилась, що ледве не упав на естраді. Господи, як тажко це все дається...

28/I 1924 р. Вівторок. Сан Дієго

У вівторок 28 січня виїздили на концерт в Помола, в Університет. Заля чудова, публіка, як завше в універ. Співали добре і приймали так же гарно. Вернулись в Лос Анжелес в 2 год. ночі, поспали 5 год., і сьогодні (Сан Дієго) тут концерт. Завтра теж гарненький день: знов їхать до Сант Барбари цілий день з пересадкою в Лос Анжелес і чеканням дві години, а після концерту в спальні вагони – і до Сан Франціско... Життя собаче!

2/II 1924 р. Субота. Сан Франціско

В Сан Дієго 29/I співали чудово. Народу було “по береги”, як кажуть галичани. Приймали нас, як взагалі тут, знаменито. Спогади про цей город зостануться у мене назавше самі найкращі!

Забув сказати про цікаву подробицю авантюри Костецького і його банди. Приїзд православного Архирея до Америки в лютому штовхали Костецького, Корсуновського підганяти справу з Рабіновським непорозумінням як можна енергичніше, щоб довести діло до розриву перше, ніж нам їхать до Куби (15 лютого). Збори йшли за всіма аксесуарами наших загальних зборів і поставлено було не їхати на Кубу, поки Рабінов не заплатить за ті десять днів, від яких він відмовився. Рабінов, як завше, утік із Сан Франціско, щоб всякі переговори вести через свого менажера Гольдберга листовно в формі наказів. Така його тактика завше: бути в подібних випадках в далечині. Перед його виїздом, він мав розмову з Комітетом по дорозі з концерту в Пассідіно до Лос Анжелеса. В цій розмові про ці злочасні десять днів, як він мені переказував, чогось виникла розмова про мене (?!?). Він почав закидати “комітетчикам”, що вони багато балакають про гроші, а не пильнують художньої справи, бо почали співать погано і неохайно. На це Бажанів говорить йому: “Це не ми змінились, а Кошиць, який уже не так диригує, як раніш” (Sic!!). Такий маневр був дуже цікавий з того погляду, що був відгуком лінії Троїцького, представником фірми якого зостався в хорі Бажанів. Розшифрувавши натяки можна було читать: “Як Ви (Раб.) з нами погодитесь, то ми зостанемось на праці, а Вам можемо виписати більш дешевого диригента Кириченка, при якому згуртуємо коло себе таких людей, які згодні будуть з нашою лінією поведінки (тобто з угодою, яку ми з Вами зробимо і тоді непорозумінь не буде). На чолі тоді б стояв з Костецьким та Бажановим і Троїцький, якого вони б притягнули, вигнавши з хору тих, хто вигнав Троїцького. При цьому було добавлено, що весь хор іде за ними, а решта “то партія Кошиця”. Почувши це від Рабінова, я дуже сміявся і був утішений тим, що карти цих добродіїв розкривались самі собою. Але мені шкода було, що загал, якого вони водили за носа “захистом загальних інтересів” не знав цього. Сказать не можна було, бо це означало встрявати в цю справу. До того вони все одно не повірили б: нові хористи не розбирались в цій плутанині і не знали її, а старі – стріляні зайці, привикли до такого роду авантур і халтур з панами Кири-

ченками і Троїцькими. Тепер ставало ясно, чого Кириченчиха приймала таку гарячу участь в цій завірюсі і так підтримувала хор проти “Рабіновського нахальства, експлуатації і лживості” своїми хитро-наївно-ідейно невинними репліками і розмовами. Хотілось видно, щоб її Юрочка і тут загравав ролю “Деус екс махіна” як при другому розвалі в Дюссельдорфі та зробити на цьому Кириченківський бізнес. Ясно було, що при всій розбіжності інтересів цих заправил, їх об’єднувала мета одна – заколот в хорі (чому почасти привід дав сам Рабінов) і нарешті розвал хору. В цій мутній воді кожний хотів ловити свою рибку.

Через те, що Рабінов виїздив, а наближався виїзд наш до Куби, то треба було як швидше нажимати всі пружини, бо на Кубі буде уже пізно. Рабінов міг би нас там кинути, повороту звідтіля ми не мали б і судової розправи з чужого міста дістати в Америці не могли б. Треба було не виїжджаючи ще з Америки довести конфлікт до певних результатів. От і постановлено було на Кубу не їхати, поки Рабінов не дасть відповіді певної: або так, або інакше. А Рабінов з свого боку, тікав з Каліфорнії, щоб виграти час і щоб наш виїзд на Кубу замкнув рота всім безвихідністю нашого положення, бо з Куби в Америку вернути нас міг тільки він. Справа чим далі заплутувалась складніш і складніш... Встрявати в неї мені не можна було, як принципово, так і з погляду на долю хору та музичний бік праці. Стань я активною одиницею в цій завірюсі, я плював би сам собі в лице після того, як в Чікаго мені виказали “недовір’я”, а взяв справу з підписом контракту в свої руки комітет. Ставати активно на сторону цього самого комітету, якого всі не визнавали однодушно, значить стати партійним і знати, що ти своїми руками вариш куліш для тих людей, які все одно ведуть до розвалу хору і халтури з Троїцькими і Костецькими на чолі. Крім того це означало вступити в явний конфлікт з Рабіновим і не мати на будуче контракту, себто погубити діло своїми ж руками. Що ж до подяки або спільної праці, то з боку хору, а особливо його заправил, говорить не можна, бо їх головна мета була: халтура з головуванням таких типів, як Троїцький, Костецький і їх банда.

Ставати ж на сторону Рабінова активно і явно, означало привести конфлікт до бажаних ним результатів ще швидше, унеможливити художню працю в сучасний момент і все також привести хор до смерті своїми ж руками, себто розвалити передчасно хор та взяти цілком на себе всю відповідальність за це, зробивши всіх інтриганів невинними і героями.

Не приймати ж ніякої участі, означало спокійно дивитись на смерть хору і власної справи холодним оком. Це було б все одно як би я в угоду цим падлюкам сам на себе наклав руки...

Так чи інак, треба було рятувати справу, або хоч одволікти розвал хору до кінця сезону і не викинути на брук невинних людей в хорі, які в цім заколоті були тою голоблею, по якій бьють замість коня та які хотіли одного: спокійно працювати. Треба було вирвати у Рабінова контракти на будучий сезон, щоб

забезпечити будучину хору і праці, та мати в руках зброю проти розвалу хору і різних химерних авантюр.

Після сказаної розмови по Пассадинським концерті, я наступив на Рабінова з рішучою вимогою: зараз же підписати і видати мені з Тучапським на руки контракт всім на будучий сезон, щоб зразу застопорити всякі конфлікти. Він довго вагався, але після рішучих розмов вирішив зробити це, зауваживши, що на будуче працювати він може тільки з спокійним елементом хору. А через це не визнає контракту, коли дамо його кому-небудь з бунтарів. Я на це згодився і він в 12 год. ночі почав підписувати контракти, з огляду на те, що завтра в 6 год. ранку повинен був виїжджати. Майже всі контракти були підписані, як прийшла його жінка і перешкодила всю справу, забравши його спати. Таким робом частина хоча й мала контрактів зосталась непідписаною. Він обіцяв їх вислати, щоб припинити шкідливу роботу “комітетчиків”, і як їх роздати. І з того і з другого боку положення було безвихідне. Роздати контракти всім не можна було через те, що не всі вони були у нас на руках, а при тому настрою, який панував в хорі тепер, це було не можливо, бо утворить нову конюктуру і новий конфлікт, яким би скористувались ці панове.

Між тим виїзд на Кубу наближався і ми листовно не могли порозумітись з Рабіновим в цьому питанні, бо він буде в Нью-Йорку, тоді як ми уже будемо на Кубі. А з виїздом до Куби наближався і фінал конфлікту... З другого боку, не можна було давати контракти всім, бо це б, як казав Рабінов, анулювало б контракт. Крім того, – роздати контракт “комітетчикам” і їх приспівникам, це дати їм в руки нову зброю: вони все таки валили б хор в тій тенденції (для решти баранів), що судом будуть добивать Рабінова і за цей контракт і за будучий, уже підписаний. Та й навіть, якби цього не було, то вони все-таки укріпили б свої позиції в цьому конфлікті, маючи Рабінова звязаним цим новим контрактом. І як не кинь, все йшло до того, що хор мусів розвалитись, але тоді вже при моїй безпосередній участі, а це клало на мене відповідальність за події, в яких я був цілком неповинний і які руйнували мою власну справу, тобто я сам би себе вбив.

Положення прямо ідіотське!

Я вирішив ждати кінця цього конфлікту з виїздом до Куби, виграти час і вимагати від Рабінова решту контрактів... а потім, видно буде.

Між тим загальні збори продовжувались без кінця і краю: утворювалась віденська атмосфера приходьківщини, при якій неможлива була художня праця. Багато хористів, бачучи в що виливається «цей захист загальних інтересів» зняли свій підпис з уповноважень комітету.

Між тим Рабінов прислав на ім'я Гольдберга телеграфну відповідь комітетові, яка підтверджує тільки його розмову з хором в Сан Франціско: що з випадючих з контракту (через революцію в Мексиці) чотирьох тижнів, він готовий

заповнить три тижні концертами в Каліфорнії і на Кубі, але десять днів повинен зняти з платні. Комітет вирішив кидати роботу, рвати контракт і їхати до Н-Йорку. Костецький, Шандровський, Гребінецький і Бажанів все-таки пішли до адвоката порадитись. Той сказав їм, що не радить кидати роботи, бо роботи серед сезону хор ніде не знайде, радив сезон закінчити, а потім собі вимагати від Рабінова недостаючу платню судом. А Костецький все-таки по-новому зібранні запитав хор: хто їде до Н-Йорку. Всі мовчать... Видно було по всьому, що він з комітетом мусували справу, а хор все-таки не втертяв остаточно здорового смислу. От такі-то справи! А скільки нервів і крові коштує мені це все безглуздя!! Але все-таки почуваю, що справа кінчиться погано. Тепер всі добродії, що з доброго дива перестали зі мною здоровкатись: Чавдарів, всілякі Гассани і т. д., почали також з доброго дива здоровкатись, піддобрюватись, заговорювати і т. д. О, свинота!

30 січня співали в Сант Барбара. Народу знов не повно, хоча більше, ніж перший раз. Зате успіх чудовий. Дуже багато здоровя взяв цей переїзд, бо навіть з отель не прийшлося зайти, а прямо з потягу на концерт, а з концерту – в потяг. Сан-Франціско зустрів нас дощем і я простудився. Але як я погано і не почував себе, але концерт 1-го лютого пройшов чудово. Новий театр “Тіволі” маленький, але з чудовою акустиккою. Публіки було повно і приймали нас далеко живіше, ніж в перший раз. Жив в отелі “Контіненталь” коло самого театру, – дешево і гарно.

Критика світової преси:

«THE SAN FRANCISCO JOURNAL», 02.02.1924. A.C.W.²⁴

Українці... Чим більш чоловік чує і бачить їх, тим більш вони роблять незабутнє враження! Цей хор співав вчора вечором в «Тіволі» перед аудієнцією, такою щедрою в похвалах і оцінці, що співаки були б затримані ще на деякий час, коли б на це згодився діріджер Кошиць. Крім того, що вони роблять своїми голосами, в цих людях є якась покоряюча сила. Вони виглядають, як «стовпи, підпираючі землю», наче б їх моральна істота була б такою, що може дати побідну відсіч усьому на світі; і це підлягає аналізу. Їх перфекція тону і технічна сила виправлені так, як у війську. Здається, що їх душі просякнуті дисципліною також, як і музикою. Вони дають одушевлення як ніхто і ніколи, хто був тут, – і ті, хто не чув їх, буде мати про що шкодувати.

4/П 1924 р. Понеділок. Сан Франціско

Концерт в суботу і два в неділю (2-го і 3-го) відбулись в тому ж театрі “Тіволі Опера Гауз”. Народу було що далі більше і більше. Співали чудово. Вражіння було таке, що тут можна було сидіти два тижні і робити збори, та не

²⁴ Українська пісня за кордоном... С. 187.

робить того гвалту з десяти днями перерви, які заколотив Рабінов. Він прислав Гольдбергу телеграму, що на Кубі є якісь труднощі, боюсь, чи не вийде там якої нової пакости. З Київа нема ніяких відомостей, не можу собі уявити, що це означає. А здоров'я і настрої такі, що не знаю чи дотягну цей сезон. Готовий на те, щоб праця зовсім скінчилась...

6/II 1924 р. Середа. В дорозі з Лос Анжел до Тускон

Вчора 5-го в 3 год. дня приїхали в Фреско і співали в “Гай Скул Авдіторіум”. Заля далеко від городу. Співали в “сукнах”, через що звук був якийсь холодний і далекий. Публіка холодна, хоч аплодувала рясно. Я абсолютно хворий і охоти співати ніякої, через то й співали “аби як”. На загальний настрої і мій власний а через це і на музичну дисципліну не може добре впливати постановова “комітету” зірвати справу 11-го. Мене прямо жах бере, коли подумаю, що буде: невинні зостануться без роботи, а всі зійдуть на пси... І що вони собі думають і куди дивляться ті, що очі мають! Як не бачать вони, що це робиться “злісно і нарочито”, бо заправилам треба влаштувати свої власні інтереси!

Хіба вони не знають, чого треба Костецькому, Корсуновському, Шандровському і др.?! Ці запасили собі тепленькими містечками, а решта буде на бруку. Чи вони надіються на тутешніх українців, які понаросказували їм байки про заробітки та інші дурниці. Халтура ж, на яку вони так сподіваються не може пройти і не пройде. От дурні!

8/II 1924 р. П'ятниця. Ель Пазо

В Тусконі 7-го лютого співали в театрі “Ріальто Тіатер”. Город надзвичайно милий, чистенький і тихий. Тут уже чувається Мехіко: чисте, прозоре небо, воздух як кришаль, тепло, наче в червні в Україні. Зостановився я в “Конгрес Отель”. Зараз після обіду за нами заїхали посланці від місцевого менеджера і повезли нас за город оглядати старовинну еспанську місію-монастир. Дорога була надзвичайно цікава: навкруги сині, мов воздух гори, кактусові рівнини, бідні глиняні індіанські будівлі... Монастир біденький, цікавої старо-іспанської архітектури. Побудовано його в 1692 р. В монастирі школа для індіанських дітей. Гарненькі, чорні мов жуки дітки, з великими головами і як вороне крило волоссям. Страшенно соромливі й боязкі, але дуже привітні.

Театр Ріальто невеликий, але з знаменитою акустиккою: хор звучить, наче колосальний оркестр. Співали знаменито і приймали нас також, хоча публіки було не повно. Коли ми спитали про таке явище нашого менеджера, то він відповів нам, що в минулому році тут була Росс. Опера, яка так оскандалилась, що тепер ніхто в цьому городі не вірить ніяким рекламам російським (?!). Тут мені прийшлося зіпсувати багато крові.

Річ в тому, що місцева реклама в кожному городі майже цілком залежить від нашого менеджера (Гольдберг), який вживає своїх “американських” способів, щоб зібрати публіку. Проти цього боротись нема можливості через те, що все робиться напереді нас становлять перед фактом. Коли ж в якому випадку починаєш протестувати, то він все звертає на місцеву пресу, або на місцевих імпресарів. Встановити, хто винен, немає можливості, бо ми на другий день після концерту ранком, а то й зараз же вночі виїздимо. Я скільки раз протестував перед Рабіновим: він відмовляється тим, що це робиться без його відома, що він дає накази про пристойність реклами і т. д.

Одне слово, – ми в цьому питанні поставлені “напризволяще”: що буде, то буде. В одному городі напр. появилася в газетах моя фотографія в кожусі і шапці з надписом “Рашен козак кондуктор”, в другому місті в передовій статті говорилось, що цей хор складено з людей, які не уміють читати і писати і т. д. А в цьому городі появилася стаття такого змісту: що в хорі є одна графиня (хор російський), три попи, два інженери, один банкір, один суддя, один художник, одна княгиня, адвокати і др., що цей хор поступово буде змінитись через викидання “цих россян” і перетворюватись в американський і т. д. Такий сумбур, що волосся йде догори і нічого не можна було б зрозуміти, якби за плечима цієї справи не стояв американський жидок і якби це не була Америка, де навіть зі спальних секретів роблять рекламу для кращого бізнесу. Костецькому і Комп. треба пояснити перед світом і виправдати той розвал хору, який вони затіяли. От вони і почали писати в Київ Комітету Леонтовича, і куди тільки можна, що це моя “справа” і що вони “щирі патріоти” не можуть знести цього, через що і виходять з хору (!!). Хоч і хитро, але по-дурному...

9/II. Субота. Ель Пазо

8 і 9-го співали тут в “Ліберті Голл” – спортивному залі. Щось на зразок цирку. Акустика препааршива: звук сухий, короткий і умирає тут же на місці. Публіки на першому концерт було повно, а на другому – менше, бо діло було в суботу, а по суботах тут ідуть “танцувальки”. Що город, то норів... Співали на першому концерті добре, а на другому не було й половини звука... бо під боком Мексіко, куди можна проїхати без пропуску, а там горілка. От наші п'яниці під проводом Черевчихи, Зражевського, Грубінецького та Леоніва, а за ним “щирі патріоти” як всеблудійший отць Корсуновський і др. поїхали та й набралсь так, що з пальців капало.

Уявляю собі, що то буде на Кубі!

Вчора одержали телеграму від Рабінова, що він починає на Кубі концерти не 26-го, а 19-го, тобто на п'ять днів раніше. Таким робом відпадає не 10 днів, а тільки 5. Тучапський прочитав цю телеграму хору. Здається, що Рабінов іде на все, щоб тільки порозумітися, але нашим бандитам це не було потрібно: ясно, що вони шукали розриву. Вони пустили чутку, що телеграму сфальшовано

(розумій ким!), що Рабінов боїться їх. І от Костецький, Шандровський, Гребінецький і Ординський склали і послали телеграму, що хор не згоден навіть на перерву 5 днів і вимагають, щоб Рабінов заплатив усе. Ясно, що шукали зриву контракту, бо Корсуновський і Костецький повинні їхати за посадами до Архирея, який прибуває на днях. Така телеграма обурила навіть Бажанова і Леонова, а Щит і Аполлонів прямо заявили Костецькому, що він на їх плечах улаштовує свої справи. Хор запротестував і телеграма не була послана. Тепер Костецький збирає нові “збори”, а сьогодні зала занята футболом і збори перенесено надалі.

Починаються вияснитись пружини всієї рахуби... От, сволота! Невже ці дурні-хористи не бачать справжнього положення діла і дозволять зі своїх шкур пошити кожуха “православним попам” Костецькому і отцю Обрегону!!!

15/II 1924 р. На пароплаву «Абангарец». По дорозі до Гаванни

10-го поїхали в Хуарец (Мексіко, пограничний город) на концерт, який відбувся в Торрео. Їзди всього 25 хвилин. Як я казав, тут уже є горілка, що мої милі “патріоти” доказали на попередніх концертах. Ці 25 хвилин їзди виявили таку страшенну різницю між Штатами і Мексікою в культурнім відношенню, що прямо очам не вірилось. Дороги немощені, на улицах курява і вибої по коліна, доми глиняні, ні одного дерева, бруд і сморід...

Торрео – це звичайна обора для скоту, а не цирк. Акустика добра. Роздягались і переодягались на свіжому повітрі, хоч було не тепло. А уборна – це сусідня кошара для биків, де приходилось імітувати російського “двуглавого орла”... Отака культура.

Помешкання на 4500 осіб, а публіки було осіб з 200. Пояснялось просто: менеджер дав афішу не на еспанській мові, а на англійській. Еспанці і вирішили, що дається якась вистава для тутешніх американів і сиділи собі дома. А ми почували себе як бики на бойні, до того ж це і сонце било прямо в очі, так що співали “аби швидше”.

Після концерту вся п'яниці запротестували і не хотіли їхати до Ель-Пазо, щоб тут добре попиту. Просто соромно було дивитись, як Гольдберг ЗАГАНЯВ їх у вагон трамваю, а публіка стояла та дивилась на це видовисько.

11-го ранком в 9 год. виїхали зразу в “сліп-кар” (спальними вагонами). Їхали по пустині Арізона. Дорога була така, що серце стискало від туги: гори, пісок, каміння, маленькі кактуси-недоростки, чагарник... І ні одної хати, ні одного звіра або птиці... Кругом сіро або жовто, холодний вітер і пилюка. Небо вороже, сіре або холодно-блакитне без єдиної хмарки. Так їхали добу. На другий день ранком виїхали в низину – басейн Міссісіпі. Непроходимі ліси стоять у воді, вкриті наче мохом, якоюсь паутиною рослиною, яка звисає з них додолу. З'явилися оселі, люди, пишні луки, сади... Всюди переїздимо рукава Міс-

сісіпі і не знаєш, коли цьому буде кінець. Тепер можна зрозуміти, що це за річка, коли одною її дельтою їхали від раннього ранку до 6 год. вечора.

12-го приїхали в Нью-Орленс. Город здоровенний і до того забитий людьми, що ми ледве знайшли пристановище в якомусь бідненькому отелі, у пристройці, схожій на конюшню. Рух такий, як в Чикаго або Нью-Йорку. Чад, дим, гидота... Воздух – загальний бензин. Вулиці де-які наче в Мексиці – не мощені, в баюрах. Спека і всі дерева в куряві... Противно і гидко.

На другий день поїхали в зоологічний сад. Їхати прийшлося цілу годину. Таких брудних бокових вулиць я не бачив нігде, навіть у наших містечках: не тільки авто, а навіть звичайний віз не проїхав би, не поламавши коліс. Колись це було місцем заслання. Населення переважно французи і еспанці. Сад досить гарний, але не впорядкований. Зоологічний відділ неважний.

14-го сіли на пароплав “Абангарец” і вже другу добу їдемо до Куби. Спершу прийшлося їхати дельтою Міссісіпі. Стояла чудова ніч. Вода була як зеркало. Річка страшенно широка, береги пустинні, зарослі лозами. Нагадався Дніпро й туга стиснула серце... Чи побачу я його коли! Серед цієї тиші і простору в голові виникала думка: чого я тут і чи довго ще мені блукати по світу? Вставало перед очима минуле – молодість, Київ, друзі, рідні, студ. хор, співи, концерти... і старі рани на серці почали нити і боліти. А впереді ні одного ясно-го менту... каторжна робота серед нікчемних, божевільних людей, які отруюють кожну хвилину життя, вимотують останнє здоров'я, а потім безробіття, а може й смерть без одного близького чоловіка біля тебе...

Зараз море абсолютно спокійне, чудового кольору. Вітрець м'який і теплий, наче у нас в червні. Небо прозоре, мов кришталь і синє-синє... Місяць золотить по морю степи і шляхи, зорі чужі далекі і надзвичайно ясні... Здавалось би, душа повинна відпочити. Але який відпочинок, коли знов ідуть збори, щоб не починати на Кубі концертів, поки Рабінов не заплатить ці п'ять днів переїзду. Ясно, що хочуть зірвати справу і немає ніякої сили і можливості розтолкувати решті цих баранів, що чотири особи роблять на їх нещасті свій бізнес, і що такі постанови приведуть до загибелі увесь хор і всю нашу справу... Що далі буде, – невідомо. Душа втомилась від цього всього до смерти. Коли б як хоч дотягнути до кінця. А там нехай їм доля віддячить так, як вони віддячили мені за те, що вивіз їх з Європи від голодної смерти.

Критика світової преси:

«EL MUNDO», Havana, 18.02.1924. **Хозе Калеро.**²⁵

<...>. *Український Хор, якого ми чули вчора та позавчора, розуміє, відчуває та висловлює, в спосіб абсолютно досконалий, українські національні*

²⁵ Українська пісня за кордоном...С. 241–242.

пісні та ритми, які справляють враження, що лірика є чимсь вродженим слов'янській душі. Український Хор імітує всі оркестрові інструменти, даючи колорит та тонові ефекти, модулюючи, вимальовуючи, підносячи з чуттям та ніжністю любовну фразу для того аби, за допомогою милозвучного та делікатного ансамблю, створити цілість, дійсно гідну найбільшого подиву. <...>.

Чотирнадцять жінок та двадцять п'ять чоловіків складають цей хор. Всі, за винятком одного, вдягнені в характерні одяги рідного Краю.

Ці люде мають високу концепцію того, чим є естетична краса, в її найбільш піднесеній та поважній формі.

Дисципліну всіх складових частин хору доведено до покірності, яка нам, коли дивимось на неї, заморожує кров. Хор є напрочуд однорідним, компактним. Тенори, сопрано, «сопраніна», фальцети, мецо-сопрано, контральто, баритони та баси ведуть свої голоси непохибно, майстерно. Чисті звуки, градації, арпеджіо, аподжіатури, портаменто – все те, що вимагає бель канто, щоб бути найбільш блискучим та чарівним – все це ми знаходимо в хорі Кошиця, якому воно дає вартість симфонічної інституції виїмкової ваги.

25/II 1924 р. Гаванна (на Кубі). Понеділок

Стілько набралось неприємностей і турбот, що нічого до ладу звести не можна. Якась чудна моя доля! Як тільки налагодиться робота і приїздимо в новий край, – капеляни так зіпсують все, що потім згадуєш цей край з такою огидою, як і хор. Я уже казав, що Рабінов аби залагодити інцидент і як-небудь зайняти п'ять днів з десяти, почав концерти на п'ять днів раніше, ніж за контрактувався у Муз. Т-ва “Артес де музика”. Т-во це давало йому гарантію і прекрасний театр “Пайрет”. Коли ж він почав концерти раніш, то воно зняло свою гарантію, тобто попросту зірвало з ним свою умову. Нам прийшлося починати в малому кінотеатрі “Капітолію”, куди публіка майже не ходить і таким чином завдяки ненажерливості хору ми повиснули в повітрі без гарантії. Тут дали вісім концертів 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 і 24-го при порожньому залі. В п'ятницю 23-го і сьогодні 25-го дали два концерти на свій ризики в Театрі т-ва “Артес де музика»”: перший при битковому зборі, а другий – при пустому залі.

Загально в цьому сезоні дано 100 концертів.

Причиною пустих заль було те, що наші концерти були не в руках т-ва “Артес де музика”, як тут водиться. Це Т-во набиває концерти своїм членством. А ми з ним посварились. Друге, що у фінансових сферах тут робиться щось страшне. П'ять банків, в тім числі і Національний лопнули. Революцію попередили американці, давши позичку в 50 мільйонів доларів і взявши фінанси в свої руки. Крім того, сама сторона ще напівдика, бо всього 25 років, як почала культурне життя, а до того часу була дикою еспанською провінцією. Це тут відчувається на кожному кроці, особливо на стелях: кімнати без вікон, клозети без

дошок, води гарячої нема зовсім, білизну міняють через тиждень, замки поламані, бруд, миші, таракани, ящірки... А до того всі майже помешкання по еспанському звичаю виходять дверима у двір: весь сморід з кухонь піднімається вгору і йде прямо в кімнати, діти бігають і гвалтують неймовірними голосами весь день, гремить посуд, поварі співають дикими голосами... І так майже всі отелі. На всю Гаванну є один тільки американський отель, але ціни там астрономічні. Взагалі по дорожнечі Гаванна проти Америки те, що Америка проти Германії. Город завше набитий по береги американцями, які приїздять сюди пиячити. За таке помешкання, як моя кімната, приходиться платити 5–6 доларів на добу, а в доброму отелі – 15–20 на добу. Їжа страшенно дорога. Безробіття страшенне, а експлуатація робітників неймовірна: за 14 год. праці на земляних роботах коло залізниці дають 50 центів на добу. Вражіння таке, що населення займається тим, що п'є каву і чистить черевики!

А кругом страшенні американські будинки і за городом американські спекулянти продають землю по \$1000 за ФУТ! Нещасна сторона. Спекуляція банкирів на цукрі і табаку з'їла весь край і населення кожну хвилину готове задати доброго чосу своєму урядові, але занадто ліниве для цього. Вернись до своїх справ.

Ще на пароплаві комітет заявив Рабінову, що коли він не заплатить за дні подорожі як за концертові, то вони не вийдуть співати на Кубі. Так і зробили. На першому концерті, коли Тучапський (адміністратор) позвав хор на сцену, появився Костецький і об'явив, що тепер його ВЛАДА над хором і заборонив виходити співати. Прибіг Рабінов і почались суперечки. Концерт затягнули на півгодини, так що повинен був прийти інспектор поліції. Нарешті Рабінов приходить до мене й питає: “Что делать?”. Я не міг брати на себе відповідальність перед тою, чи другою стороною, бо добра не ждати нізвідки і сказав, що не можу нічого радити, нехай робить сам, як знає. Але через те, що співала Слободська, яка сказала “заплатить”, Рабінов згодився.

Можна собі уявити, який то настроїв був на концерті! Цілі три дні він витягав мені жили безконечними розмовами на тему “що робить?”. Знов хотів, щоб в цю справу вмішався я і балакав з хором замість його. Так і не вдалось. Грошей мені не заплатив, хоча хорові заплатив. Нарешті виїхав, сказавши, що сезон буде кінчатися. Як видно, щось надумав... Робить сам, сукин син, дурниці, хвиліне хор, потім відступає, а весь бруд летить на мою голову, псує мені нерви і роботу! За ці дні я за ним світа Божого не бачив! Єдина відрада була – поїздка за город, хоч тут і нема чого оглядати. Спека стоїть така, що дихати нема чим, серце перестає працювати, нерви ні к чорту, а співають так, що тікати треба... Господи! До чого я дожив! Дійсно: не чіпай жида, не каляй вида. Не будь в компанії з злодіями, бо найкраще – будеш сидіти в тюрязі...

До всего лиха прибавилось ще одно. В мому отелі кімната страшенно висока, з маленькою лямпюю. Може через те, що я багато читав при цьому освіт-

леню, а може через що друге, але я втратив очі... При тому сталося це цілком несподівано. Я вийшов на набережну, щоб поїхати за город. Вітер схопив мого капелюха і поніс. Поки я його ловив, приходилось дивитись незатіненими очима. Коли сів на авто і в очі різнув вітер, я почув, що я майже осліп: почало різати очі, йти сльоза, все пожовкло і я хвилин з десять нічого не бачив. Тепер не можу зовсім читати, а на дворі йде така сльоза, що нічого не можу бачить... Ще цього не доставало! Перед виїздом Рабінов зробив мені сцену за те, що я нагадав йому за гроші, яких мені уже три місяці не платить. Прийшлося його гарненько розчесати. Робиться ясно, що він жде, коли наші дурні зірвуть справу, щоб не заплативши мені, Тучапському і Білоусову за три тижні, зробити добру ощадність. А там "доходь його судом", як та баба казала. Все гидко, противно і боляче. Слава Богу, що уже скінчили концерти і сьогодні виїздимо! Все так набридло, що на світ не можу дивитись...

27/II 1924 р. Гаванна (Куба)

Сьогодні виїздимо до Флориди у Кій Вест. Як видно, Рабінов жде, що наші дурні зірвуть контракт, чого він, як видно бажає, після невдачі на Кубі. А наші мовчать, поки він їх перевезе на континент. Коли б уже той чи інший кінець, а то не можна видержати...

Сьогодні така буря на морі, що хвилю кидає поверх маяка, 30 сажень висоти, який стоїть на високій скелі. Всі бокові вулиці затоплено, а на набережній прямий потоп. Тисячі народу стоять і дивляться на сердите море. Наш відїзд затримано. Як ми завтра поїдемо, Бог знає!

28/II 1924 р. Кій Вест (Флоріда)

Сьогодні ранком виїхали з Гаванни в 10 год. Переїзд всього 6 год. Поки сідали, було тихо і лагідно. Бухта була зовсім спокійна. Але коли виїхали в море, почалась така хвиля, що всі повтікали зверху в свої каюти. Мене зараз же вдарило у піт і я поспішив лягти в ліжко, тим тільки і врятував себе. Наші ж майже всі хворіли. Через годин дві пройшли бурну полосу і море стало цілком спокійне. Я проспав майже весь переїзд. Приїхали в Кій Вест і по ревізії багажу сиділи на таможні до 7 год. вечора, бо пан Гольдберг кинули хор і поїхали собі обідати. Це характерне явище і в повітрі носиться наш кінець, бо що робить або думає пан, те лакей переборщує удвоє. Ніхто не міг нам сказати, що і як, і куди їхати. Добре ще, що шофер прямо завіз мене в мебльовані кімнати, де я за 3 долари на день знайшов собі добре помешкання. Не знаю, скільки тут прийдеться сидіти і який поворот прийме вся ця історія, але почуваю, що без метушні і скандалу тут не обійдеться. Дуже цікаво, що Рабінов ще на Кубі сказав проф. Тучапському, щоб той передав йому контракти будучого сезону, які я вимо-

рочив у нього в Сан-Франціско: ніби б то для поправки. Ясно видно, що він ці контракти забере і не верне...

1/III 1924 р. Кій Вест. Флоріда

Вчора, 29-го вийшов несподівано фінал, чи то, початок фіналу.

Перед виїздом до Н-Йорку Рабінов призвав Костецького і Бажанова і дав їм папір про звільнення. Мотиви: вони не задовольняють його своєю роботою, не виправили тих хиб, на які їм указував він, управляючий, адміністратор і ДИРИГЕНТ (?). Крім того, вони вносять в хор і його справу розвал. Зараз же наказав Гольдбергу видати їм квитки на той же день на залізницю до Н-Йорку. Це був грім з ясного неба. Ніхто з них такого кінця не чекав. Вони зараз же побігли збирати свою компанію і обговорювати справу. В результаті Бажанів виїхав, а Костецький залишився, і от сьогодні весь день ідуть “загальні збори”, яких постанови держаться в тайні від тих, хто з цією групою не згоден. Звичайно, Костецький каже, що звільнив його я. Рабінов хотів звільнити і Шандровського, але цей повів себе, як чистої води провокатор: всю вину звалив на Гребінецького, а сам почав проситися навіть на другий сезон. Було противно й гидко.

Рабінов запитав мене, чи можна оставить Шандровського. Я сказав, що проти цього нічого не маю. Є чутка, що вони посилають до мене делегацію, щоб я хлопотав за оставлення в хорі Костецького. Коли це правда, то це верх нахабства: розвалювати мені уже в другий раз хор, бути безпідставно моїм ворогом, натравлювати на мене хор, безчестити мене по всіх шляхах і майданах, зруйнувати потом і моєю кров'ю збудовану справу, забути все добро, зроблене мною і потім через других просити, щоб я його захищав перед тим самим Рабіновим, якого він у вічі назвав експлуататором і якому зіпсував його справу! Усі ходять як очумілі... Один проти одного ворогує, один перед другим криється, щось замишляють... Атмосфера така, що хочеться втікати на край світа. І це робить один чоловік...

2/III 1924 р. Понеділок. Кій Вест

Збори продовжуються неперестанно. Костецький не виїздить, сидить і агітує за те, щоб зірвати контракт і їхати до Н-Йорку, де їх українці “підтримають”, себто починати халтуру (лінія Троїцького). Між ними розкол: одні хочуть працювати далі, другі, такі як Ординський, Барвінська, Чавдарів, Оссовська, отець Обрегон-Корсуновський лізуть на них з кулаками і хочуть їх взяти терором. Такі йолопи як Павловський навіть бояться підходити до мене, бо знають, що я стою за продовження праці і що його можуть запідозрити. Всі не можуть ні на що певне рішитися, своїх планів не виказують, і через це невідомо, що далі буде. Коли цей тиждень не отверезить других, божевілля візьме

верх і справу зірвуть, а потім плакатимуть і винні і безвинні. Страшенно жаль скромних працівників, які попали в цю вовчу тічку...

Сьогодні їздив на море грітись на сонці. Але від усього цього бруду так тяжко на душі, що природи не помічав, був мов сліпий.

11/III Вівторок. Майямі (Флоріда)

Нарешті Костецький поїхав, сказавши Тучапському: “Ще побачимось в Н-Йорку”. Виянилось: всі ці дні він вів збори, щоб зірвати справу. Видаючи себе ще раніш перед українцями за голову хору, він ставив справу так: поки Я в хорі, – діло йде. Я не захотів, – і справа стала. Для цього, а разом з тим, щоб вплинути на хористів і зірвати контракт, він знісся з Філадельфією з “Укр. Нар. Союзом” телеграмою, що хор zostався без роботи. Ті відповіли: “приїздіть, підтримаємо”. Таким робом брехав і там і тут, щоб заграти ролю перед укр. і здобути собі обрання на добре попівське місце. На цих же зборах він заявив, що буде опротестовувати в часописах своє звільнення, вину клав за все на мене і вимагав від хору для цієї акції підписів. Тут виявилась і мила згода капелян: ніхто їхати до Н-Йорка не захотів, а підпис дали тільки самі скажені парочки: Ординський–Барвінська, Оссовська–Чавдарів, Дмитрієва та “ширий українець” – кацап Прокопеня. Таким робом, луснула його справа: замість того, щоб приїхати до Філадельфії героєм на чолі всього хору, привезе українцям самого себе. Після його від’їзду все затихло: провокатор Шандровський, нашкодивши, замовк, Всеблудійший отець Корсуновський підкрутив хвоста, ахвіцер “Граб Армії” Гребінецький клапав очима і виправдовувався, Кириченчиха втратила надію на халтуру з “Юрочкою” і все затихло. Зразу стало видно, хто мутив хор і як розігрівали непорозуміння і сварки ці добродії. Якби їх не було, було б все тихо і мирно.

Концерт в Кій Вест 10-го березня пройшов чудово з великим прийняттям. За виключенням того, що замість Леоніва Лямпорт заспівав так “Олд фолкс”, що я навіть не міг розсердитися, а реготав. Це був справжній тріумф боягузтва.

Ранком 11-го приїхали в Маямі. Залишили речі на двірці і гуляли до концерту. Співали в “Уайт Тампел”. Концерт пройшов на диво прекрасно. Співали як ніколи чудово. Публіка (абсолютний збор), була сама “дорога” – це курорт багачів і буржуїв. “Сон” визвав бурю аплодисментів, “Щедрика”, “Перхуру” і “Сусанну” бісували. Крик і грім стояв в залі. Я прямо ожив душею і хотілось співати і диригувати без краю. Хор також відчув це і співав на диво прекрасно: були такі “піаніссімо”, яких я давно уже загубив за “громадськими справами” та діяльністю “Комітету”. За виходом Бажанова тенори перестали понижати. Виходить, що “нема худа без добра”.

Город Маямі – один з найкращих городів Америки. Чудові будинки прекрасної архітектури, пляжі, алеї, квітники, морські купання... Наче сон.

Настрій у хора поліпшав, як не стало в ньому злих геніїв. Всі стали як люди і почали совісно працювати...

12/III 1924 р. Середа. Орландо (Флоріда)

Вчора, після концерту в Маямі, ранком сіли в потяг, мали пересадку, увечері – другу, і приїхали в Орландо в 5 год вечора. Концерт співали в “Гай Скул аудиторіум”. Співали неважно, бо були страшенно потомлені, а я зовсім хворий. Але публіка була дуже гарна, щира і музикальна і приймала нас прекрасно. На дворі стоїть прямо зимовий холод, бо коло Н-Йорку пройшов циклон. Після Куби мерзнемо, як собаки. До того всі свою теплу одіж поховали в транки. Завтра в 10 год. ранку виїздимо.

16/III. Неділя. По дорозі з Джаксонвіл до Чарльстона

В південь 13-го приїхали до Дайтона. Город чудовий, наче дача або передмістя Берліну: маса зелені, садів, здоровенна річка впадає в океан. Через річку – пляж над морем, там отелі. Я зостановився в “Зі бріз”. Пляж такий, яко-го я в життю своєму не бачив: берег рівний, пісок як паркет, в обидва кінці не видно кінця-краю. Довжина його не менше 40 верст. Могутні зелені хвилі океану гудуть якимсь таємним гулом... В моїй кімнаті два вікна виходять прямо на океан, – очей не можна одірвать, така розкіш. Зараз же по приїзді, пішли гулять на беріг і ходили до 6 год. вечора. Надихались морем до утоми.

Концерт відбувся в залі “Авдіторіум”. Публіки було повно. Співали добре, а приймали прекрасно. Зате рецензія була така, що соромно читати. Віяло невимовною провінцією: хвалить хвалили, але пише, що український хор співав російські пісні з Волги і т. д. І коли ці ідіоти навчаться називати речі власним імям!

14-го приїхали в Джаксон Біл. Город огидний, неуютний. Зостановився в отелі “Дювал”. Знайшли гарну єврейську столовку і два дні обжирались доброю рибою і “локшен-супом”. Це єдине, що можна в Америці доброго достать.

Співали в “Авдіторіум Дювал”. Заля здоровенна, але акустика неважна. Публіки було не повно, але гарна. Співали добре і прийом був рясний. Рецензія була чудова і давала ключ до розуміння американських поглядів: “Співали поросійськи. Властиво треба сказати по-українськи, але ПОКИ-ЩО це все одно”. Так пише “Джаксон Нью Таймс”. Тут я порядно простудився. Почувається переміна клімата Флоріди на американський. Покидаємо сьогодні Флоріду і чи побачу я її ще? На будуче перспектив нема ніяких... Листів з Києва й досі нема...

По дорозі нам трапилась подія, і якби це було вночі, то це б нам дорого обійшлося. Посеред поля враз став потяг. Виявилось, що спереду нас стоїть

потяг, а позаду наближається ще три. Поперек цього каравану стоїть боком паровоз, а за ним розбитий товаровий потяг... Ще десь наша доля завалалась у Бога за дверми! Покидаємо чудову Флориду... Виїхали з Кій Весту в страшенну спеку, а тут уже почувається тільки рання весна. Природа розкішніша від Каліфорнії: пальмові ліси, чудові рослини, фрукти, річки повні рибою, алігаторами (тут їх спеціально розводять задля їхньої шкіри). Прекрасні береги океану, озера... Води так багато, що цілі ліси стоять у воді. Між тим залізниця йде тільки по одному боці, над океаном, В середині країни непроходимі дебрі і пуші. Тут можна оселить цілу Європу, а люди бьються за землю... Тісно їм на світі!

18/III. Вівторок. Колумбія

Сьогодні у 8 год. ранку виїхали з штату Кароліна і приїхали в Колумбію в 2 год. дня. В Чарльстоні 17-го концерт був в "Арморі Голл". Заля чудова, але, але публіки було половина. Співали добре, приймали також. А рецензія була знаменита. "Горожане Чарльстона прийшли послухать щось звичайне, а на їх долю випало чути нове відкриття в хоральному містечтві". Пише, що відколи стоїть город, вони такого ще не чули. Зате і ми тут побачили щось таке, чого ще не бачили: при одержанню грошей Гольдберг підсунув кожному для підпису папірець буквально такого змісту: "Ми, нижчепідписані цим свідчимо, що сумою, яка поставлена проти наших імен, ми задоволені у всіх наших фінансових претензіях по сей день". Ні суми, ні строку, за який видані гроші не зазначено. Коли ж хто хотів зазначити кількість грошей і час, за який вони одержані, він ВИРИВАВ з рук пера і не давав ні підписувать, ні грошей. Я, а також де-хто з хору підписали, не читавши, а ті, хто мав особисті непорозуміння прочитали і не захотіли підписувать і одержувати гроші. Він на це сказав: "Олл райт!". Коли ж йому увечері сказали, що покличуть поліція, він проставив суму, але не проставив терміну. Знов припинилось одержання грошей і ця історія тягнеться уже другий день. Ті, хто помилково підписав, не читаючи, захотіли вернуть йому гроші назад, він не бере. Виходить якась подла гра і глузування з людей (які не знають мови) з підтасовкою цифр... До того гидко і противно, що на світ не хочеться дивитись. Як видно, цей підпанок зрозумів добре свою роллю і тоді, як його пан свариться з хором, він допускає таке глузування. Щось надзвичайно жидівське, містечкове, провінціальне до ригачки. Це те, що київські жуліки називали: "на бассаман". Знов у хорі йде колотнеча. А хто винен, що якийсь паршивий жидьонк може так глузувати над цілою громадою? – самі!

Колумбія.

Концерт відбувся в "Колумбія Тіатер". Театр гарний, акустика порядна, а народу трохи більш половини. Співали чисто, гарно, але буз підйому. Так же і приймали: рясно, гарно, але без ентузіазму. Завтра вставати у половині шос-

того: тепер наші сварки вилазять нам боком, – де можна проїхати три години, там їдемо 6–8, а то й цілих девять! Бере нарочито якісь волові потяги з пересадками. А вагон, як видно, Гольдберг заангажував спеціально на всю дорогу: стара побита таратайка, та ще й до того смердить дезінфекцією так, що дихати не можна і голова аж розвалюється.

Що ж то буде далі, а особливо на той час (коли він тільки буде!). Він з нас щоденно зніматиме по три шкури. Але я чомусь певен, що справа наша скінчена і будучого сезону ми не бачитимемо, як своїх ушей, – хоча він і показував мені будучу подорож, розписану до березня. Недаром він забрав контракти “для ісправлення”...

Критика світової преси:

«THE NEW AND COURIER», Charleston. 18.03.1924²⁶.

Спів Українського Національного Хору в «Чарльстон Тіатер» був одкровенням того, що можна зробити у вокальному ансамблі. Ніколи «Чарльстон» не чув таких знаменитих ефектів у співу, які робили ці смутноокі чоловіки і жінки з України, під проводом їх найбільш гіпнотичного дірижера Ол. Кошиця. Ніяка музикальна подія цього, або минулого сезону, не спричинилася до такого ентузіазму, як цей концерт. Це уже другий сезон цього хору в Америці, і відгуки його сенсаційного співу уже доходили до Чарльстону.

Велика аудиторія чекала чогось зверх ординарного, вона чекала великого концерту, але навряд чи такого великого одкровення, яке сталось. Перші ж звуки вдарили глибоко переконуюче. Це був великий симфонічний оркестр, якого спів досягнув «зверх людського» в балансі тону і ефектах. Співаки вийшли майже урочисто на сцену, одягнені в національні убрання, які зразу ж полонили увагу аудиторії повнотою кольорів. Ця картина ніколи не забудеться, хоча почасти вона потемніла, коли полились ще більш колористі і чудові пісні. Чому спів цього хору такий відмінний, такий зверх критики? Перш за все треба сказати, про непохитну щирість співаків до серйозності їх завдання. Вони атакують з такою самопосвятою і відданістю, що наслідком цього може бути тільки «найліпше». Тонова якість доказує гарні індивідуальні голоси і це підтверджується соловими виступами. Вони віддають себе цілком в руки їх провідника. Кожний його рух відбивається в хорі, вони ніколи не відводять своїх очей від його всесильної руки. Там є неможлива акуратність темпу, чудовий баланс в партіях і незмінна рівність. Ефект потрясає і вражає. Спів іде без акомпанементу і часто має звук великого духового оркестру або оркестру симфонічного, але з переважаючими якостями людських голосів. Вся музика була народна.

²⁶ Українська пісня за кордоном...С. 212–213.

20/III 1924 р. четвер. Колумбія

19-го в 3 год. дня приїхали в Атланту. Город здоровенний, але бачити його не привелось, бо були так помучені Гольдберговськими потягами, що вийшли з отеля тільки пообідати. Білоусов водив нас годин зо дві по городу, – шукав жидівської столовки. Так і не знайшли. Ледве успів переспати у себе в отелі “Термінал” і зараз же на концерт в “Арморі-авдіторіум”. Зала на 6000 чол. Було тисяч з п’ять народу. Публіка виключно інтелігентна і музикальна. Концертом завідувало Музичне жіноче товариство. Вхід був абонементний. Співали добре і приймали чудово. Рецензія прекрасна і для американців дуже змістовна. Починається словами: “Українці сказали своє слово в мистецтві”. Сьогодні прийшлося знов вставати в половині сьомої. Йшов дощ і було паршиво і душно, особливо у вагоні. Приїхали в Коломбус в 1 год. дня. Може хоч тут трохи відоспимось, а то Гольдберг так доїхав нас своїми потягами, що на естраді всі були наче п’яні від втоми, а я ледве три рази не полетів сторч, до того крутилася голова. Співали в “Опера Гауз”. Заля порядна, акустика паршива, народу чоловік 300–400. Публіка немусикальна і холодна. Співали аби-як. Вражіння від усього зосталось якесь нудне і паршиве. Завтра знов вставать о 6 год. ранку! Від цих недосипань голоси у всіх наче швабра, здобути звуку ніяк не можна.

21-го приїхали в Монт Гамер, столицю негритянської Алабами. Город цілком провінціальний і якийсь противний. Переспали в паршивому отелі “Емперіал” і пішли на концерт в “Муніципал Авдіторіум”. Це здоровенний курінь: штукатурка пообвалювалась, наче хто її побив кулеметом, стільці попросиджувані і поламані, холод собачий, сцена маленька... Прямо якийсь барак для тифозних. Зате акустика, а особливо публіка такі, що хотілось співати два роки безперестанку!! Я такого задоволення давно уже не мав. Згадався Київ. Серед концерту прибіг до мене за куліси якийсь американізований француз. Він плакав від хвилювання і цілував мені руки. Довів мене до сліз...

Після концерту прямо в “Пульман” і до Нью-Орленсу.

Критика світової преси:

«THE CONSTITUTION», Atlanta. 20.03.1924. By Steward F. Gelders²⁷.

Братерство між людьми ніколи не було краще засвідчене так, як на другому концерті Українського Національного Хору в Атланті минулої середи. <...>. Народня музика, що піднімається прямо з серця, говорить на мові універсальній. Журливо-мінорні мелодії, в яких виспівують свої почуття і надії українські жінці пшеничних нив, з’єдналися в дивній гармонії з другими, що піднялись з хлопкових нив Діксі (негри) і з-під стріх мексиканських плантацій

²⁷ Українська пісня за кордоном...С. 217–218.

«текільї», та з мелодіями креольської «Венте ніня», або «Сюзанни» з плантацій Джорджії.

В той час, коли ансамбль зробив програму «музичним бенкетом», короткі солоспіви зробили аудиторію ненаситною до повторення. Сопрано в «Палома бланка», тенор в «Олд фолкс ет гом» і чудовий бас заставляли аудиторію бажать безконечного співу. Концерт осягнув своєї вершини в «Олд фолкс ет гом», коли грім аплодисментів вимагав повторення. Співаки, самі біженці з землі, яку вони кохають, які б хиби не були, здавалось почували серценаповнюючу симпатію до плачу чорних біженців, одиноких в землі, де вони шукали захисту.

23/III Неділя. По дорозі від Нью-Орленсу до Гемптон

Тільки-що переїздили знов Міссісіпі: потяг на пароплаві. Здоровенна, широченна річка, вода як зеркало, місяць повний, красота надзвичайна... А на серці знов туга: згадався розлитий в повінь Дніпро і се, що з ним зв'язано в душі. Все життя тут з'явилося як якась дивна помилка... мов сон. Хочеться прокинутись, піти до своїх, побалакати, побачити, ожити душею, як жив колись – радісно, надійно, поетично. Але думка, що це не сон, а сувора дійсність, лягає таким каменем на душу, що хочеться кричати... і не видно порятунку. Так, мабуть, і здохну на чужині...

В Нью-Орленсі було два концерти в суботу і неділю 22, 23-го в театрі «Шрай Масонік Темпел». Заля чудова, але публіки на обох концертах було не повно. Зате щира, музикальна і гаряча, так що хотілось співати і співали дуже гарно. Рецензія говорить, що історія городу не знає так мистецько-високого концерту. А між тим тут бувають всі знамениті артисти світа...

В понеділок 24-го приїхали в Гемптон. Гольдберг зібрав хор і прочитав телеграму від Рабінова, що коли хор не підпише паперу, що немає до него ніяких грошових претензій (діло йде про десять днів пропуску в Кій Весті), – то він зриває контракт. Таким робом діло довели наші добродії до кінця, тепер уже бажаного для Рабінова після провалу на Кубі! Почались збори. Всі підігнули хвоста і рішили підписати, а група Костецького з тією умовою, що складено буде протокола (підписано під погрозою зриву контракту). Такий протокол було складено і я навіть підписав його як свідок. Воно все виглядало тим більш підло і комічно, що весь час вони вели до цього зриву, а як він наступив, то всі подались назад. Для чого ж було все це заварювати і зривати, як не цей, то будучий контракт. А що його зірвано, в тому я певен.

Увечері співали в залі «Авдіторіум». Заля на 6000 чол. Публіки мало, співали погано, настрої убійчий... Кожний почуває, що сам собі в кашу наплював, але повороту вже нема...

25/III 1924 р. Вівторок. Даллас

Виїхали з Гемптона сьогодні в 9.40, а приїхали в Даллас в 7 год. вечора. Переодягнувшись і навіть не пивши кави, побіг на концерт в “Сіті Тампел”. Заля невеличка, але акустика надзвичайна. Хор стояв від мене кроків на 6–8, за клавіатурою органу, так що я вперше чув свій хор майже з публіки. Звучало так грандіозно, наче на тебе ллється водопад. Завдяки тільки такій акустиці можна було винести цей концерт, бо всі були такі зморені, що в другому помешканню не було б ніякого звука. Публіка була надзвичайно музикальна і чула. Приймали нас знаменито. Взагалі від цього концерту зостався б чудовий спогад, якби не розмова в дорозі з ідіотами Ординським і Прокопеню. Вони виявили стільки злоби і нахабства, що не хочеться писати тут, щоб не псувати собі нервів, а книжці – паперу.

26/III 1924 р. Середа. Форт Уорт

Приїхали сюди ранком у 8 год. Якого чорта ми вставали в Далласі в 6 год. ранку, коли сюди потяги ходять щогодини. Але Гольдберг рішив нас мучити до кінця. Спосіб вибрав певний і добрий, ніхто не може сперечатись. Прямо знущається проклята жидюга! Отак наші дурні дали себе на поталу жидові. Огида і образа!

Погода стояла чудова і я не спав у день, а взявши авто, поїхав за город на озеро (20 кілометрів довжини). Природа і воздух цілком наші: я аж поздоровшав. Співали в “Фирст Баптіст Чорч”: штундівська церква. Народу було мало, але акустика і чудовий прийом робили концерт приемним, так що ми з охотою співали і бісували багато. Після концерту Леонів бундючно заявляє мені, що він їде до Н-Йорку, бо мовляв горло у нього погане, а властиво – тріппер. Я сказав: “Дуже жаль”, на цьому наша розмова скінчилась.

28/III 1924 р. П’ятниця. По дорозі до Вічіти

27-го увечері приїхали в Ель Рено, ночували тут, а ранком в полов. 9-го виїхали до Вічіти, де будемо в 2 з пол. дня. Концерту немає, тільки аж у суботу 29-го. Що це таке трапилось, що аж два дні немає концерту, я й сказати не можу!! Знаю тільки, що це нам вилізе боком, як увесь цей контракт, особливо його кінець. Факти, яких допустився Рабінов (напр. відпуск Леонова без повідомлення мене, говорять за те, що він остаточно скинув машкару і або зовсім зірве з нами праву, або піднесе такі умови на будуче, що тільки почухаємось, але будемо повинні підписати, бо дали обчин (Я і Тучапський). А потім... він вийме з нас всі жили і вип’є кров. Прямо жах бере працювати з цим чоловіком. Гольдберг навіть не вважав необхідним повідомити мене, що Леонів їде за згодом Рабінова. Приїхавши у Вічіту, я на другий день зробив співанку на “Олд Фолкс” з Васільевою замість Леоніва. Звучить і виходить краще, ніж у нього. Театр “Форум” здоро-

венний, тисяч на чотири. Народу було повно, співали гарно і приймали нас чудово. Після колядок Лисенка мене визвали пять чи шість разів.

Тут нас застукав холод: після спеки ударив мороз, а сьогодні і сніжок пролітав. Подорож чим далі робиться тяжчою, бо до цього прикладає рук Гольдберг. Він тепер навіть перед посадкою в вагони не говорить, куди їдемо і коли приїдемо. Прямо глузує сукин син! По контракту повинен возить нас в першій клясі, а зафрахтував такий вагон, в якому возили негрів. Одно слово: пожинаємо плоди трудів своїх. Жаль було кидати отеля, – чудові кімнати з ванною, теплі і затишні, до того ж і дешеві. Вчора послав до Вані у Київ листа на 28 сторінках, змалював йому всі події і наших діячів.

31/III 1924 р. Понеділок. Лоренс

Можна було з Вічіти їхати прямо на Лоренс, але Гольдберг потягнув на Топіко, де ми ночували, приїхавши туди в 3 год. дня, ранком удосвіта мусили вставати і їхати одну годину до Лоренса!! От що він робить.

В Топіко ударив страшенний холод і я здорово простудився: ліг у ліжку і пролежав 20 годин: від 5 вечора 30-го до 1 год. дня 31-го. Сьогодні співали в університеті. Добра зала. Публіка, як взагалі в університетах, молода, музикальна й ентузіаністична. Співали дуже добре.

Завтрашній день – прямо жах: вставати на потяг в 6 год ранку, а приїздимо в Лінкольн в 7 год вечора і зараз же на концерт. Як ми будемо співати один Бог знає! Я написав Рабінову про контракти, які він забрав. Відповіді нема. Чекай нової пакости.

2/IV 1924 р. Середа. Канзас Сіті

Терпінню людини, а з осібна українця, нема краю! 31-го після концерту я заснув в 2 год. ночі, а в половині 5-го ранку уже збудив мене телефон на потяг. Їхали до половини 7-го вечора. Вагон неможливий – якась дезінфекція не тільки визиває кашель, а їсть очі так, що не можна дивитись. Це все робота Гольдберга! Поки знайшов отеля, було 7 год., а в половині 8-го треба бути на концерті! Іду і земля підо мною хитається...

Зала “Авдіторіум” тисяч на 6000 народу була битком набита. Публіка чудова, прийом прямо несподіваний, співали на причуд гарно. Після першого відділу мене визивали 6 раз, а по другому якась старенька дама встала, щось сказала на публіку і вся зала, як один чоловік, піднялась на рівні ноги і зробила нам бучну овацію. Цего ми ще не мали в Америці! Визову і аплодисментам кінця не було. Рецензія була чудова, але на жаль дуже аматорська, так що тратилась цінність цих всіх вражінь. Завтра чекаю листа від Рабінова... уявляю собі!

3/IV 1924 р. Четвер. Колумбія

Простудився я страшенно: горло болить якось кумедно, – не всередині, а бокові жили на шиї. Боюсь, щоб не повторилась історія з гландами, яка була у мене в 1905 році. Але що буде, то буде... Жаль тільки, що рушаться всі мої плани – пожить хоч п'ять років перед смертю спокійно і незалежно, та відпочити від усього бруду перед вічним спочинком... Мабуть вже моя доля така – товктись у життю, надриваючи останню силу, а померти на чужині жебраком, під тинню. Такої роботи, як я виніс за ці два роки, а неприємностей за п'ять років, хватить на три довгих життя. А подяка за все це – туберкульоз... Глупо, але треба кріпитись, щоб твердо зустріть свій кінець. Як все у мене в життю йшло несподівано і нелогічно, такий і кінець буде...

Замість листа від Рабінова одержано телеграмму, якою він викликає хор до Н-Йорку, а мене експресом раніш на день. Що він приготував, трудно сказати, але думаю, що кінець буде скандальний. Я певен, що його завдання тепер – стерти хор з лиця землі, щоб не зостався кому другому. Добре наші діячі допомогли цьому! Ну що ж, треба бути твердим. Одне неприємно, що хор він задавить, а з мене кров виссе своїми розмовами. Бачити цього чоловіка для мене – гірше смерті, це якийсь вампір. Наші дурні носа повісили: бачуть, до чого довели їх їхні “діячі”, та “захист загальних інтересів” і що поговорка польська – “усрамсе, а не подамсе” не завше смашна. Жаль бере, коли, коли дивишся на ці дурні морди, що самі викопали собі яму, а мене позбавили здоров'я й роботи...

5/IV 1924 р. Субота. По дорозі до Нью-Йорку

4-го співали в “Міссурі Університет” (Колумбія). Заля чудова, хоча й невелика. Публіка інтелігентна і музикальна. Співали прекрасно. Тепер відчувається, що то означа для хору відпочинок в два дні: він звучить як здоровенний орган. Після кожного номеру прийом доходив до овацій, а коли заспівали “Олд Фолкс”, то старий професор встав, запропонував присутнім зробити теж, і ... повторилась така овація, як і в Канзас-Сіті. Білоусов ледве не сказився від заздрости. Почав казати, що це тут такий звичай, наче він їздив з нами по Америці весь час і багато таких звичаїв знає. Приємно бачити таке відношення публіки і жаль огортав душу, як подумаєш, що це є найліпша підготовка до будучого сезону, а його... не буде. Цей визов до Нью-Йорку говорить, що це останній наш концерт в Америці. Із-за підлоти одиниць і глупоти загалу рушиться така справа! Біль, образа й жаль...

9/ IV 1924 р. Середа. Н-Йорк

Приїхав я в Н-Йорк зовсім хворий: дві ночі в вагоні зовсім не спав. З вокзалу зараз же м-м Рабінова потягнула мене на концерт “Русского СИМФОНИЧЕСКАГО ХОРА” (!) під орудою Кібальчича (землячок!). Уже одна назва могла

підготувати чоловіка до якоїсь базарної халтури, але те, що я почув, перевищило мої сподіванки. Нічого більш гидкого не можна собі уявити, ніж ця російська шарманка в 26 чоловік. Дійсно “сімфонія”! А репертуар!! Одна пісня мала приспів: “Январь, Февраль, Март, Апрель – полбутилкі водкі!”. Заля складалась з “Русской колонії”, яка плескала з завзяттям “Чайної Союзу Русскаго народа”.

Мені здавалось, що я бачу безсмертного Кириченка: імітація мого виконання була така ясна і до цього перебільшена, що можна зустріти тільки у цілковитих дурнів, яких “застав Богу молитися, то він лоба розібе”: мої сфорцандо доведені до “єрзання”, а “мурмурандо” наче в свинушнику розлито там, де треба і де не треба. Половину “Херувимської пісні” Глінки проспівано було “мурмурандо”! Говорить не хочеться про цю бездару! Після концерту я обідав з Рабіновим. Він вирішив замість Страстної неділі цей тиждень дати нам на відпочинок, а на Страстну заперти нас до Кітца у “Водевіль”. Мабуть боїться, що ми можемо при лихій годині піти туди самі... Це все страшенно неприємно... бо до “Водевілья” я ще не спускався. Вчора мали виступ в отелі “Амбасадор” перед якимись мілліонерами, яких тепер Рабінов розшукує для свого “Американ Інститут оф оперейтик арт”. Успіх був чудовий, але всілякі приватні виступи, тай до того перед цією жирною свинотою роблять на мене гнітюче вражіння.

23/ IV 1924 р. Середа. Н-Йорк

За цей час не було здається ні одного дня, коли б я не був хворий: увесь вільний тиждень прохворів фізично, а другий морально гірш, ніж фізично. Рабінов, сукин син, запер таки нас у “Водевіль”! Хоча цей водевіль Кітца і рахується тут театром другого типу після опери, але характер його все одно кабаретний: клоуни, собаки, слони, ліліпути і т. д. Гроші на цей театр витрачаються божевільні і обставлено всю цю нікчемність з страшенним багатством. Збори тричі на день бикові. Художній смак і потреби американів ясно видно з цього театру, який лічиться першорядним і якого відділи є у кожному городі по всій Америці. Але від такої гарної репутації мені не легше: сором виступати, сором людям у вічі дивитись, сором за себе, а ще більше за свій хор, який почав співати як вовки. Вражіння таке, наче тебе на людях посадили в помийницю.

Серед всієї цієї клоунади і фокусництва наші серйозні номери були якоюсь недоречною і незрозумілою плямою. Публіка, що прийшла в цей театр для легкої розмови і яка крім слонів і клоунів нічого не розуміла, слухала нас з здивованням і кліпала очима. Потім уже в кінці тижня почали привикати до нас і ми мали гучний успіх, який горів на моєму лиці як поличник... А кинуть не можна, бо треба дотримати контракт (хоча в нього такі виступи не входили). Мої хористи, які так мріяли за проводом Троїцького про таку роботу, побачили, що воно таке, і може спогади про Кириченка та виступи з ним в німецьких кор-

чемних кабарегах, зробили їх трохи меланхолійними, вони всі повісили носи... Ясно, що справа скінчена, і скінчена позорно і подло А могло б бути пишно і гарно. Ну, що ж! Така доля глупоти, ненажерливості і нахабства! А Костецький з Корсуновським ходять, ходять, брешуть, брешуть...

25/ IV 1924 р. Вел. Субота. Н-Йорк

Вчора мали виступ у Мільйонера Принс. Звучали добре і успіх великий. Були промови. Один промовець говорив про американців і їх художній смак. Він так чистив їх, що прямо не вірилось власним ушам. Він казав, що вони тільки жеруть, танцюють та ганяються за доларом, а в художнім відношенню стоять нижче дикунів і китайців. Вони всі йому щиро аплодували. Рабінов для свого Інституту шукає мільйонерів і для цього, щоб їх зібрати устроює наші виступи. Чи вдасться йому це, не знаю, але поки-що, це не є ні концерти, ні що друге... Огідно...

7-го травня Троїцький має суд з Рабіновим. Побачимо що буде. На душі мряка, туга й гидота... Здоровя паршиве.

29/ IV 1924 р.

28-го співали в Манчестері. Приїхали пізно, не успіли виспатись і зараз же треба було бігти на концерт. Заля "Гай скул практикал арт" чудова і співали добре. Після концерту тутешні українці зробили нам Паску. Вечеря була гарна, без промов, страва добра, співали церковні пасхальні пісні всі були задоволені.

Сьогодні співали в Ганновер в Університеті. Заля чудова з такою акустикою, яку рідко можна знайти. Співали прямо як ніколи. Я уже й забув про такий спів. Прегарна акустика, прекрасна, чула публіка і чудова заля дали мені настрої, який передався хором і співали знаменито. Таких "піаніссімо" я давно вже не робив! Авжеж і приймали нас! Це був якийсь ураган. Після "Сусанни" сталось таке, наче цілий полк зробив залп з рушниць. Вражіння засталось незабутнє.

2/V 1924 р. П'ятниця. Мидл Таун

Сукин син Гольдберг зробив нам знову свинство, як завше за останні дні подорожі. Виїхали ми з Ганноверу 29-го квітня, їхали цілий день і у вечер прибули в Гартфорд. Звідси до Мидл Таун всього 35 хвилин їзди і до того ж концерт було призначено на 2 травня. Гартфорд чудовий город з прекрасними отелями. Можна було тут зупинитись, але він потягнув нас у Мидл Таун, маленький паршивий город без отелів і дуже дорогий. Ми приїхали в страшенний дощ і знайшли, що всі отелі зайняті (їх там всього два). Половина хору ходила годи зо дві під дощем, попростуджувались і повинні були їхати назад в Гартфорд. Я насилу знайшов паршиву кімнату. До всього ще додався новий скрипак, який їздить замісто Білоусова, племінник Рабінова. Ця бісова душа грає

зранку до вечора на скрипці, наче виделком по тарілці. Завдяки йому я уже три ночі не сплю. І тут сукин син попав в той же поверх, де і я із 8 год. ранку до самого вечора вимотує нерви своїм рипанням... Щоб ти здох на перший день жидівської Паски!!

4/V 1924 р. Неділя. Н-Йорк

Концерт в Мидл Таун прийшов чудово: всі співали, наче знали, що це останній концерт. Приймали нас прекрасно. Після концерту зустріли українців і один з них Саламандра (і дасть же Господь таку назву) почав ламентувати, що українці повинні взяти хор в свої руки. Стара пісня, якої нема кінця і краю, і яку надоїло слухати. Я плюнув і пішов спати додому, заставивши йому на поталу Тучапського.

В суботу 3-го приїхали до Нью-Йорку і сьогодні співали в церкві Моргана "Сан Джорж". Була служба євангеліків. Співав їхній хор дуже добре, потім єпископ казав промову і співали ми. Співали знаменито. Відчувалась служба Божа і сльози підступали до горла. Добре, що так кінчаємо свою справу, а не у водевілі серед клоунів та мавп. Нас посадили коло вітварю проти публіки. Мене одягли в протестантську чорну рясу, яку надівають тут церковні диригенти. Було хоч урочисто, але трохи ніяково і заважало диригувати.

6/V 1924 р. Вівторок. Н-Йорк

Вчора 5-го зранку наспівували у Брунсвіка рекорди (грамофон), а увечері співали в церкві Рокфелера "Баптист чорч". Сама будівля не говорить нічого про цього на весь світ богатиря. Звичайна церква з сірими станами і темними лавами. Співали прекрасно і публіка аплодувала мов божевільна. Все це Рабінов робить, щоб зтягти в справу свого Інституту мільонерів. Не думаю, щоб йому це вдалося. Бо "легше левіафана витягнуть на дудці, ніж з американського мільйонера один сент".

Завтра моя справа умирає природною смертю. Жаль діла, жаль роботи, жаль тих, що я виписав, жаль себе і навіть жаль цих ідіотів, що провалили справу... Але вони ще одержать заплату від життя...

8/V 1924 р. Четвер. Нью-Йорк

7-го травня зранку наспівали рекорди у Брунсвіка. Все йшло якимось так, що навіть не потюпились. Після наспівування знімалися з директорами і техніками грамофону. Увечері співали в "Галлері арт" перед художниками. Резонанс був неймовірний і хор до того не стримувався, що прийшлося востаннє лягати і кричати. Напередодні дано було наказ здавати свитки (рештка з державного капелянського майна, яке при розвалах капели хористи ростягнули по шматках). Шандровський і тут показав себе каторжаном. Свитки не здав, а сказав, що

не верне її, бо “взяв їх під розписку в Берліні (у кого?). Що то державна річ, а держава йому винна гроші!” Перед очима витали незабутні постаті Ол. Чехівського, Курчинського, розвали хору, експропріації державних грошей і таким приємним духом понесло, що не хотілось і реагувати на таке нахабство.

Вчора ж при останній роздачі грошей в офісі Рабінова, “ширий українець Прокопеня” (кацап чистокровний), який захищав з Костецьким “загальні інтереси” та посилав укр. архерийові телеграми, враз заявив, щоб йому вернули польський паспорт, який він своєчасно обміняв у Берліні на український. Рабінов йому на це відповів: “Знаю вас! Когда дело ідьот о деньгах, то Ви ідьоте под українським паспортом!!”. Нарешті всего Рабінова замотав у нас канцелярних грошей 760, які по контракту повинен був здавати на руки Тучапському і яких Тучапський в свій час не брав у нього. Це був останній фінал моєї каторги, яка називалась “Укр. Респ. Капела”... Всі одержали свої гроші і, навіть не попрощавшись зі мною, розійшлись назавше.

Тепер будуть куштувати свого хліба... Для мене ж у всьому цьому смутку була одна утіха, що я більше не бачитиму цих морд, які мені зіпсували життя і справу.

Таким робом ми закінчили свою роботу і своє існування, як У. Н. Хор. За останній сезон дано було 147 концертів, за літній сезон – 107 і за перший сезон – більше 130 (детально не записував). Всього в Америці дано мною записаних концертів 364, але, здається, що більш, – мабуть до 400.

...Наступили будні бездіяльності. Тут я почув, скільки здоровля я втратив на цій скаженій роботі. Поки йшла робота з хором, та різні турботи, то не помічалось, в якому стані у мене серце й нерви... А тут вплигло все зразу. Не можу вулицю перейти. Серце зовсім ослабло. Настрій такий, що хоч вішайся. До того ще прибавилась хворість очей. Прийшлося іти до лікаря і купувати окуляри до читання... Я зразу побачив, як я незамітно постарів...

Весь травень прожив я в Н-Йорку, не знаючи що робити. Тучапський придумав таку комбінацію: він збере частину хору і буде працювати в “Водевілі” у Кітца, а я літо буду відпочивати. На осінь же будемо шукати нового імпресарія. Так воно здавалось, а коли прийшлося до діла, то виявилось, що мої хористи постановили з Тучапським не працювати, а коли б я їх запросив, то вони пішли тільки з тою умовою, що я їх заберу ВСІХ. Таким робом, діло луснуло. Вони ж по-старому звичаю почали готувитись до халтури: розучують “Вечорниці” Ніщинського, щоб поставити їх в У. Нар. Домі і запросити імпресаріїв американців. Диригентом обрали такого балду, як “Грися” Павловський.

Тим часом я думав куди ю мені втікти з Н-Йорку на відпочинок, бо я не мав фізичної можливості перенести ні самого городу, ні капелянських фізіономій, ні спльоток, які вони пускали: хотілось утікати на край світа, щоб забути навіть про їх існування. Між тим з Рочестеру я одержав записки від

протестантського провідника Ніжанківського Ол. приїхать до него в гостину. Він запрошував також Скільовську і Лебединську, яким обіцяв знайти роботу.

Гостина оказалась досить нудною і тяжкою, бо цей добродій думав на мені і моїх знайомих зробити собі бізнес: підтримати нашою роботою своїх протестантів. З цього нічого не вийшло, бо я не міг пальцем рухати і ні до чого не стремів, крім цілковито спокою. Це заплутане становище гостя, якого намагаються використати, досить поспувало мені нерви, поки я не зїхав на приватне помешканя. Тут я почав хворіти ще гірше та лікуватись. Між тим справи в Н-Йорку йшли своїм шляхом, тим звичайним шляхом брехні, який полюбила моя люба капела. Буду говорить по-порядку.

На чолі хора став такий тип, як Шандровський. Справа з хатою, в якій робили самогон, а був потайний шинок і яку він купив в Чикаго, луснула: ця покупка не здійснилась, хоч він і дав завдаток. Тепер він став на чолі капелянської халтури: почали, як я уже казав, готувати “Вечорниці”. Але крім його мав зуба на цю халтуру галицький доктор Цегельський – тип тих докторів, які збирали в Америці з українців гроші на допомогу Галичині, а потім їх украли. Цей добродій колись пропонував мені зробити в Америці з моїх капелян “Українську Оперу”. Я тільки міг розсміятись на таку наївність. Тепер він зявився на співанках хору і почав їх обіцяти золоті гори, якщо вони підуть під його опіку. Не знаю, як там справа пішла, але потім чув, що Шандровський не потерпів такого конкурента і вони нарешті розплювались. Але тим часом Цегельський дуже опікувався “Вечорницями”, даючи попередні оголошення в газеті “Свобода” такого змісту: “Кошиць ПОКИНУВ хор, що робив уже не раз. Але ця блискуча організація не раз уже доказувала свою життєздібність, само організувалась і ставала на ноги самостійно. От і тепер вони виставляють “Вечорниці”, на які повинні прийти ВСІ українці” і т. д. все в галицько-нахабному і хвалебно рекламному американському стилі. Починали строїти, по своїй звичці, на моїй шії.

Подано було і обяву про цю виставу: “Вечорниці” з рухами” ставить У. Н. Хор під орудою ПРОФЕССОРА Павловського”. За режисера запросили якогось головатяпа, що приїхав з України з бандурою. Цей геній (на зразок Київського Курбаса) поставив їм “рухи” під Рейнгардта та українському соусі: зробив на сцені якісь геометричні фігури з хору, навчив їх рухатись одночасно (під Курбаса), витворювати якісь параболи та гіпотенузи і т. д. Одним словом хотів здивувати спершу ам. українців, а потім і всю Америку. Але вийшло так, що як дали цю виставу, то не тільки імпресарії зняли шапку та пішли додому, але навіть “Свобода” нічого не осмілилась написати... і на тому був кінець. Тим часом Цегельський захотів скористатись моїм успіхом в Торонто (Канада) і дав до того менажера звістку, що У. Н. Хор може приїхати на скільки концертів. Справу вів через знакового протестантського попа Купчинського, який писав, що хоч в хорі і нема Кошиця, але хор співає ще ліпше, бо на чолі стоїть Павлов-

ський. На цю пропозицію імпресарій спитав: а чи буде Кошиць? і, дізнавшись, що мене немає, не захотів балакати. Це мені розказував сам Купчинський.

Після цієї невдачі, Цегельський пише мені листа, говорить мені компліменти і просить взятись за цей хор, мовляв “немає у них провідника з Божою іскрою”... Я тоді чкурнув йому доброго листа, де розчесав і його і всю компанію і ті заходи, які вони вживали і до розвалу хору і до будови цієї халтури. Тим ця справа і закінчилась. Тоді наші найкращі патріоти, вроді Зражевського і Аполонова, вступили до “Волжского русского квартету”, такі як Ординський, Чавдарів, Оссовська, Барвінська і дехто ще – у водевільний акт “Русская ярмарка”, який складався з жидів, і в якому жид режисер ТЯГАВ ЗА БАРКИ нашого Шаляпіна-Ординського, що не уміє ходити по сцені. Одержали вони контракти на рік, а через три тижні їх вигнали. І ці добродії, які із-за п'яти недоплачених днів розвалили хор і хотіли судитись з Рабіновим, облизались і... мовчать. Решта пішла по фабриках за мізерну платню в 13 доларів на тиждень. Шандровський варить трупи в якійсь Анатомії, Давиденко від шпиталю підбирав п'яних на вулицях, поки не напився сам і його не вигнали. При нагоді всі ці “українські патріоти” халтурять в російських кабареетних виступах і всюди їм або не платять зовсім, або не доплачують... Варто було для цього валити свою власну справу!

Але краще всіх відзначився такий з виду “малоросейський мудак” як кооператор “Грися” Павловський. Цього балдуїна я знаю змалку, як мого учня по Київській Д. Семинарії. Він має дерев'яного баса і де який час вчився співу у Муравьової у Києві. Співав під мою орудою в трупі Садовського скільки раз, як ми там ставили своїми силами українські опери. Потім вступив на кооперацію і служив в “мелком кредіте”. Одного разу мені приносять “Свободу” і я читаю там таке цікаве оголошення, пера того ж Цегельського! Приводжу це оголошення дослівно, бо воно найкраще свідчить про безсоромну американські рекламу, безоглядну темноту тутешніх українців і не менш безоглядне нахабство ріжних шахраїв, між якими на моє здивування опинився і мій “кооператор”, що виконував в колядці Стеценка одно слово сольо: “Я не знаю...”.

«Свобода» 6 вересня 1924 р.

Українська Консерваторія (вища музична школа) в Нью-Йорку

Відчинється з днем 10 Вересня ц. р. під доглядом Української Шкільної Ради м. Нью-Йорку для шкільних дітей, молоді і дорослих. Українська Вища Музична школа буде стояти на рівні європейських шкіл цього роду. Вчити будуть фахові та дипломовані учителі музичних шкіл в Європі,

Проф. Роман Придаткевич, лавреат академії музики у Відні, соліст-скрипак і композитор, б. професор Інституту народної освіти та др. інстит. в Одесі.

Проф. Михайло Гайворонський, композитор, бувший Капельник У. С. С., Головний Капельник військ У. Н. Р., професор Вищого Інституту музики у Львові, Визитатор співу при школах У. П. Т.

Проф. Микола Стемберг, світової слави соліст-піаніст, відомий Америці з поїздки У. Н. Хору.

Проф. ГРИГОРІЙ ПАБЛЮВСЬКИЙ, відомий оперовий соліст-співака, б. професор консерваторії в Кам'янці на Поділю, та бувший ДИРИГЕНТ У. НАЦ. КАПЕЛІ.

Метою школи є:

Плекати природний талант українців до музичної та співної культури, розвивати нашу музичну культуру, виховуючи молодих композиторів, солістів, оркестральних музиків та хористів.

Предмети навчання:

далі йде перерахування предметів в надзвичайно широкому масштабі, а зокрема СОЛЬОВИЙ СПІВ: постановка голосу – 2 роки, КОНЦЕРТОВИЙ ТА ОПЕРОВИЙ репертуар – 3 роки (Павловський!?!?).

В кінці: Всякі поради родичам і всім охочим до науки музики чи співу будуть уділювати названі професори в годинах і днях, визначених на записи. Професор дадуть родичам поучення, як діти мають виучувати завдані лекції дома.

Українці! Ми є музикальний народ! А однак таланти, звихнені недоуками-учителями, своїми чи чужими, марнуються у нас. Отже є нагода набути справді серйозну музичну освіту. Користаймо з цієї нагоди – а буде дійсний вжиток Вам, а так само і розвиткові української музики та пісні. Українська консерваторія гарантує вам основну фахову музичну освіту.

Проф. Придаткевич і Гайворонський

Прочитати такий зразок галицько-американської брехні було досить цікаво. Але мене до глибини душі зіритувало нахабство мого “кооператора” Павловського. Це зловживання моїми титулами мені вже надоїло і я написав в “Свободу”, “Народу Волю”, “Канадійський Ранок” і “Канадійський Фармер” “Прилюдне запитання” до добродія Павловського, в якому просив його на сторінках українських часописів дати мені відповідь: коли і де він здобув славу У. Н. Хорові, яко диригент і які часописи в своїй критиці відмітили цю подію. А також, коли і де він диригував хором взагалі, яку освіту для цього і де отримав, а також щоб подав свій диригентський стаж. На це, замість Павловського відповів мені Придаткевич і Гайворонський, пояснюючи, що взяли Павловського через брак відповідних музичних сил, а титул “диригента У. Н. Хору” він сам начепив на себе в своєму “життєвому описі”. Тут же ссилались на приклад Кириченка, що “був диригентом У. Н. Хору”. Я відповів їм, як треба, змалю-

вавши в коротких рисах капелянські халтури і поставивши кожного на його місце. На цьому і скінчилось. І як ці жуліки не соромляться начіплювати на себе чужу одіж! Видно Кириченкова наука в ліс не ходить!

Єдині два чоловіки з капели, які взяли справжню путь, це були Сорочинський і Гассан. Перший приїхав разом зі мною до Рочестеру і взяв в свої руки Хор Вільного Козацтва. Через півроку цей хор давав концерти і співав настільки добре, що я сам написав на цього прекрасну рецензію. А Гассан вступив до Агрокультурного Колледжу в Торонто. Зорганізував з тамошніх українців добрий хор і досі обидва працюють корисно і успішно на славу нашої пісні, не крадучи чужих титулів і не начіплюючи на себе чужої марки.

За своє перебування в Рочестері, я виготовив для видання 9 десятків українських пісень, згармонізованих в ріжний час. Крім того зробив нові десятки і збірники американських пісень, шкотських та норвезьких. А на спомин моєї праці У. Н. Хором передрукував оці мої щоденні записки, котрі малюють ті каторжні умови, в яких мені приходилось працювати і вести в світі пропаганду нашої пісні.

Не дай Боже нікому працювати в таких умовах і з такими людьми!

Багато дечого можна б ще було написати, але нема можливости і сили копатись в цьому бруді. Ніхто не знає скільки коштують ті успіхи і лаври, які випали мені на долю, але нехай буде видно і зворотний бік медалі!

Критика світової преси:

«THE WISCONTIN NEWS», Elizabeth Scott Hunt. 1924²⁸.

Є певні музичні явища, яких ми горді відмітити в нашій пам'яті і сказати: ми чули це. До цієї групи ми додаємо Український Національний Хор, і навіть ставимо цей знаменитий ансамбль вище всього. Коли ви не чули цих захоплюючих співаків в «Лабст Тіатер», ви пропустили щось таке, чому не знайдете подібного серед других класів музики. Український хор був подібний до «Людського органу» і я вважаю, що це саме влучне слово. Співочі, резонансні тони передають кожний голос органу і по команді магнетично-гіпнотичних рук їх лідера Олександра Кошиця осягаються звукові комбінації, що наближаються до неможливого. Сцена «Лабст Тіатер» була повна сяйва ясних різнорідних кольорів, і одягнені в національні убрання співаки приковували око, також як і вухо. Їх народні пісні (ви собі не можете уявити, скільки їх!) – були чудесні. Спеціально мила була «Колискова» – соло жіночого голосу з акомпанементом хору. В третій частині був «Баришполь» – соло молодого тенора. То були чаруючі, журливі, повні сліз мелодії українських пісень, – ті журливі мелодії, що просто переслідують вас годинами!

²⁸ Українська пісня за кордоном...С. 241.

Розділ 2. ЗАПИСИ З ЧЕРВНЯ 1925 – до 22. 04.1932 року

Рим 15. 04.1928 р.

Хочеться хоч в коротких рисах занотувать деякі події після розвалу хору в 1924 р. Моє перебування в Рочестері від травня 24 р. по кінець червня 25 р. було сумне й прикре. Особливо погане було здоровля. Після всіх катастроф і тяжкої роботи, весь організм зразу якось охляв: серце перестало працювати, почав товщати, шлунок не варив, очі погані... Доктор Сухованченко прямо злякався, коли обдивився мене. До того ж весь час мене доїдала страшна нудьга без роботи, без перспектив...

Фактично у мене був підписаний (властиво не підписаний, а зложений словесно в присутности адвоката Гревса – це все одно, що підписаний по Америк. Законам) з Рабіновим “одчин” на 24 тижні сезону року 24–25го.

Хоч й хора не було, він повинен був платити мені. Але з огляду на те, що він думав проводити свій “Institut of Operatic Art” і передбалась робота, я з него нічого не вимагав і жив на свої скромні кошти. Між тим час ішов, я проживався остаточно, чекав, нічого не лагодив і не робив до виїзду додому, а від Рабінова ні слуху, ні духу...

Нарешті в кінці червня 25 року одержую телеграму, щоб їхав до Нью-Йорка набирати хор для “Stony Point Ansamble”, як він називав нове своє діло.

З цього приводу треба сказати кілька слів, що то за “Stony Point Ansamble”. Річ в тому, що прямо робити Оперу Рабінов не міг, бо під боком був мільонер Отто Кан, який підтримував оперу “Metropolitan Opera” в Нью-Йорку, може бажаючи провести себе в “Касту 400” (мільонерів).

Для цього вимагалось (неписаним законом) бути Членом щось біля 14 клубів і витратити гроші на яку-небудь інституцію або підприємство благодійного, чи культурного характеру. Отто Кан і взявся за цю Оперу і докладав до цього на протязі багатьох років силу грошей. Кажуть, що дефіцит приходилось покривати іноді по 5000000. І тільки в 1925 році йому удалось купити у своїй власній опері льожи в знаменитій “Підкові” (1^{-й} ярус), власності Америк. мільонерів. Та й то це вийшло завдяки смерті одного із власників цієї льожі, а не за меценатство Кана. Як видно, то потрапити в цю “Касту 400^{-х}” було не легко, і Кан витративши масу грошей на цю ціль, не міг уже звертати з дороги, яку собі поклав, а тим більше не міг терпіти на своєму шляху якогось небудь конкурента з новою оперою в Нью-Йорку. І не такому цуцику, як Рабінов було тягатися з ним.

Тоді Рабінов пустився на хитрощі. Маючи на меті все таки Оперу, він почав галас про так званий “Інститут Оперного мистецтва”. Т. є. нібито хоче в

Стоні-Пойнт (під Нью-Йорком), де він жив, закласти такий Інститут, де б було щось вроді практичної Консерваторії з Оперним Класом. Туди мали прийматись тільки готові уже учні (закінчені), щоб проводити практично сценічну роботу в спеціально устроєному Оперному театрі, а потім уже йти на різні сцени Америки. Цей Інститут повинен бути збудований в Stony Point в прекрасній місцевості над річкою Гудзоном, в годині їзди від Нью-Йорку. Тут повинні були бути будинки, де б жили ці артисти-учні, оркестр, хор, професори, диригенти і т. д., тут повинна була бути бібліотека оперова і фольклору всего світа (по моему проекту), де б могли американські музики і композитори студіювати що їм потрібно і писати нові американські опери. Повинен був розпочатись по всій Америці запис муз. фольклору, а спеціальний хор під мою орудою студіювати нові аранжировки цього фольклору, їздити по Америці, давати концерти і робити американців нацією. Директором цього департаменту мав бути Я. Цей Інститут мав бути Америк. Національним. Для цього треба було підняти на ноги все Америк. Громадянство, щоб подвинути його на жертви для цього діла, бо в Америці усе приватне.

Властиво треба було розпочати справу на власні кошти, а потім жертви підуть самі і від малих людей, і від мільонерів, бо американці дають охотно гроші тільки тоді, коли ясно бачуть наслідки роботи, а не лише тільки одні проекти, хоч би які вони патріотичні не були. От Рабінов і розпочав це “начало” у вигляді “Stony Point Ansamble”. Це повинно було мати вигляд артистичного турне, де було б представлено усі елементи будучої роботи Інституту: спів сольовий, хоровий, технічне вживання “Клавілуксу” – новий винахід електрично-світлових ефектів, добуваємих по клавіатурі, – а також балету. Це турне мало популяризувати ідею нового Інституту серед широкої публіки і тут же на концертах мала бути підписка на членство і жертви, паї та акції і т. д. Одним словом все задумано було в грандіозно американському масштабі, а ... оказалось, що це все грандіозно американський блеф. Річ в тім, що Рабінов перед цим попався в якій бутлегерській афері і видно заплатив великий штраф. Бо навіть в америк. газетах було, що заарештований великий склад спирту і інших напитків, заборонених в Америк. сухим Законом у Макса Рабіновича (його дійсна назва). Коли я його спитав, що це таке, то він мені відповів, що є дійсно такий бутлегер Рабінович, ще й до того Макс, але що то РабіновИЧ, а він Рабінов.

Після цієї справи Рабінову треба було спішитись, бо видно заплатив доброго штрафу. Треба сказати, що маючи на увазі Інститут, він закупив в Stony Point у обивателів багато землі, щоб з відкриттям Інституту зробити земельний “бум” і на цьому добре нажитися. А щоб відвести від себе очі всіх і самому зостатись “ідеалістом” (a la Prychodko) він на цю справу запросив з Клівленду другого жулика, Майнера, який таким способом нажив у Клівленді мільйони. Зорганізувалась компанія двох жуликів. Але Рабінов і цього захотів перехитрити:

взяв у него 200.000 дол. на початок цього “пропагандного туру”, а його вирядив у Європу запрошувати Рейнгарда і других артистів, розпочавши перед цим продаж землі учасникам. Сам же взявся за аранжировку турне. Спершу всего треба було організувати хор і вивчити його, для цього виписав мене з початку Червня телеграмою. Хор мав складатись в більшій частині з американців, а решту (осередок) з бувших українських співаків і росіян.

Почалась організація хору. Цілий місяць я просидів в Нью-Йорку, переслухав пропасть людей при страшних перешкодах, бо Раб. вважаючи себе хазяїном і організатором, мішався в художню справу, всував мені хористів небажаних і т. д. Нарешті було зорганізовано хор с 50 чол. найліпших голосів, яких я коли мав.

Жінки американки, тенори теж, а баси слов'яни. І липня 1925 р. я переїхав у Stony Point і почалися репетиції. Але разом з тим і добір решти хору, що вносило великий розлад і метушню.

Чим далі посувалася справа, тим ясніш робилось передчуття, що діло це не певне. Рабінов тягнув підписання контракту зі мною і Тучапським, поки я не насів на него одверто і твердо. Тоді було підписано контракт на 16 тижнів. Не буду писати про дрібниці праці, – це була каторга. Хор складався з одних “артистів” і тих, що уявляли себе такими, але у хорі ніколи не співали і поняття про це діло не мали. Шістнадцять тижнів самої страшної роботи пішло на те, щоб з цієї отари зробити хор. Але нарешті я добився свого і вийшов хор прямо знаменитий, якого я ще ніколи не мав. Про таких сопран с окремою партією високих колоратур я навіть міг тільки мріяти. Шість страшних октавістів до контр-фа включно моторошно було слухати. Тенори як гарячі коні, альти трохи слабші, але с чудовими двома солістками. Жаль і тепер бере, коли подумаю, що такі сили не прийшлося використати – це б дійсно був хор, якого на світі не було!

Рабінов як завше робив усе безтолково і поспішно по-жидівськи. Почав запрошувати артистів на соло і напер стілько наволочі, що прийшлося потім гризтись і виганяти. Упер звичайно і свого племінника Бено Рабінова, що в наш останній тур мучив людей своєю залізною скрипкою. А на балетне Solo запросив стару каргу Мод Аллан, покладаючись на її скандальну репутацію: про неї видана була перед війною ціла Книжка, як про активну партнершу педерастної компанії Кейзера Вільгельма, її ж брата було б повішено в Америці за гвалтування малих хлопчиків.

Робота була страшенно тяжка, особливо через те, що Рабінов закомандував новий номер: танець Мод Аллан с хором. Для него замовив Ахрону (Йосипу) музику на “Сальоме”, прекрутивши мою ідею “оркестрації хора” і зрозумівши її буквально. Той і вдарив музику без слів зі самими різноманітними звуками: Трра, ра рам; бум, бом і т. д., а до того ж в самих модерних гармоніях. Вийшло глупо і пошло, хоча музика була сама по собі гарна, але дуже трудна, бо

це не був хоровий уклад, а оркестровий. Старе ж стерво Мод Аллан все відтягала репетиції свої с танцем, боячись показати своє старе тіло і цим провалить свій Контракт. Так вона і не репетирувала до останнього вечора, (а на Концертах провалилась с тріском і шумом). Це все вносило багато нервовости в роботу і псувало мені і без того погане здоров'я. Наприкінці жовтня стало так холодно, що прийшлося усіх перевезти в Нью-Йорк і розпочати останні два тижні репетицій в Manhattan Opera. Це вже був прямо амер. кошмар. Працювати від 10 ранку до 12 ночі з перервою на обід. Як ці люде не похрипли остаточно, я й досі не розумію. Нарешті перший концерт в Metropolitan Opera. Крім хора, який виніс найкраще від усіх признання, – все провалилось гучно і бучно. Отто Канн кажуть, який був запрошений у почесні Члени Інституту, купив усю критику і вона лаяла на чім світ усе, крім хора, т. є. того, що не могла була лаять. Дали ще чотири Концерти, а потім несподівано все це розв'язали, видавши за два тижні гроші. Таким робом луснуло все, а Канн з'їв Рабінова, поки той став на ноги.

До сліз було жаль хору, який був прямо чудовий. Можна було б продовжувати далі тур одного тільки хору, але Рабінов розтранжував чи покрав гроші, які дав Майнер, а крім того настала осінь і ніхто уже не приїздив купувати землю в “Stony Point”, – то й не треба було уже і цього ансамблю як реклями, то ж нас і розпустили. До того ж повинен був повернути з Європи Майнер, якого гроші луснули і діло заносилось на суд, (як воно потім і сталось), так що Рабінов не міг продовжувати Концерткову справу, бо у самого грошей не було. Даремно пішла уся моя праця...

Треба згадати, що за своє безробіття я прожився вцент. І єдина праця могла врятувати мою фінансову справу і матеріальну можливість вернутись колись додому. От тут то ще одна халепа розстроїла усі мої плани. Після підписання з Раб. Контракту я враз одержав з Києва запрошення приїхати до Нової Української опери у Харків, яко диригент. Писав мені офіційно директор опери Каргальський, а приватно Коліух та багато других знайомих. Каргальський обіцяв улаштувати всі формальності швидко по телеграфу.

Але як його їхати, коли нема за що, я прожився до нитки!! Прийшлося зріктись цієї пропозиції в надії заробити трохи грошей с цим “Ансамблем”. Вийшло, що я і Київ утерав, і на “Ансамблі” не то що нічого не заробив, а навіть здоров'я остаточно втратив, от зараз теж в Калгарі захворів на плеврит, у якому пролежав до березня місяця 26 р. Повезло!!

Як то кажуть, одна біда не приходять, а волоче за собою другу.

Втрачено було здоров'я, ніяких надій, ображена була душа, втрачено можливість своєчасно повернутись додому.

Поправлявся я дуже помалу. Несподівано перед Новим роком (1926) прийшов до мене Рабінов і почав умовляти мене знов організувати Укр. хор і зробити подорож. При цій нагоді я вичитав йому усе, що було на душі і

відмовився. Він почав до мене лазить, майже через день і нарешті уламав мене, погодившись на всі мої умови. Зараз же підписав мені “одчин” і с початку Марта я поїхав до Милоевича у Pittsburgh відпочивать від ненависного Н. Йорку.

Пробув я там з місяць, чи три тижні, не пам’ятаю, і розшукував голоси для будучої роботи. Знайшлись 2 гарних альти і один сопран (Нестьєрукова?). Приїхавши до Нью-Йорку я уже не мав жодного дня вільного, бо почалась організація хору і безконечні розмови з Рабіновим. Постепенно почалось вияснитись якесь колишне відношення його до справи: не було того захвату і енергії, з якою він береться за діло, коли воно його цікавить, а так щось “між іншим”. Я знав, що у него іде суд з Майнером відносно “Stony Point” і тих грошей, які розтратив. Але я не міг ясно уявити собі тої халепи, яку він збирався звалити на мою голову і тільки потім усе з дальших подій це стало ясно.

Оказується, чи оказалось потім, що затягнувши у суд з Майнером, він перевів усі гроші і “Stony Point” на жінку. Приховавши усе, що мав, він повинен був удавати з себе жебрака, а жити треба ж. От він і задумав цей хор з тим, щоб з нього мати собі потяг на життя, а коли йому не можна буде займатися цією справою самому то продати її тому, хто більше дасть. Брехня йшла за брехнею, як взагалі у него водиться, почувалось щось непевне, і мені треба було набрати співаків якнайшвидше, щоб справа не розвалилась не почавшись, і щоб його можна було держати за барки, то я знав уже добре, що це за жулік. Тут виявилась знов фізіономія наших хористів. Фактично я не хотів брати нікого з бувшого хору, крім Зражевського. Але на мене почали насідать, що мовляв “Це ж Укр. справа і мої бувші капеляни досить одумались” (після того, як самі її розвалили) – отже треба дати їм можливість знов відбудувать її і таким робом загладити свою вину.

Я знав, що с цього нічого не вийде, але пішов на це, щоб ще раз затвердити за ними ту репутацію, якої вони заслуговують. Вийшло на моє. Всі ті яких я запрошував, крім Зражевського, завалили такі гроші, що мій бюджет не міг винести. А ті хто згодився с початку і навіть самі просились, як Чавдарів, Ординський, Осовська і Барвінська, давши слово, відмовились в саму критичну хвилину.

Осовська і Чавдарів навіть після препоганого і огидного торгу за \$5⁰⁰, хоч я уклав їй найвище утримання, яке міг дати. Козловський, який сам листовно просився до мене (двічі) від Кібальчича, де співав, не вступив до хору.

Написав я до Сорочинського, а той разом з Гасаном (у Канаді) згодились вступити до хору. Сорочинський крім того привіз мені двох Клодзінських Романську і Січінську. Решта підібрались просто знаменито в голосовому відношенню і хор склався далеко кращий ніж у мене був.

Всі хористи були заангажовані і Контракти підписано до кінця червня. Основним пунктом була гарантія для хору і мене, яку Рабінов повинен був

покласти в банк до 1го липня. Це стояло основною точкою і в моїм Контракті, який я підписував у адвоката Гревса. При підписуванні і перечитуваннях я помітив, що Рабінов особливо кокетував з Гревсом і якесь меж ними було порозуміння.

Потім виявилось, що вони в Контракті наставили мені удвох стільки вовчих ям, що на кожному кроці я міг провалитись, а Рабінов бути правим. Меж тим Гревс був мій адвокат, а не Рабіновський.

Не знаючи англійської юридичної термінології і взагалі таємниць Контрактових, я не помітив, що попав у ярмо. Насувався липень м., а розмови Рабінова робились все меланхолійнішими, поки не стало ясным, що гарантії він покласти не може, а когось шукає, хто б міг би це зробити.

Виходило, що справа лусне, бо хор без гарантій не піде, а час шукання другої роботи наближався кожному хвилину.

Забув сказати, що ще в січні чи лютому м. я одержав від Блока і Ендікова листи с запрошенням зорганізувати Укр. хор під їх менаджерством. Не знаючи, що це за типи, я відмовився і розказав про це Рабінову. Він був дуже тоді зацікавлений. Тепер же я дізнаюсь від него, що він мене й усю справу продав цим добродіям, залишаючи за собою марку “менаджерство Рабінова”. Від Блока він був повинен одержать \$800⁰⁰ щотижня. Тепер мені стала ясна його поведінка: він мене дурих своїм “менаджерством”, а сам просто хотів заробить на моїй шії гроші нічого не роблячи для справи. Просто перепродав мене, як якусь шкапу другому циганові.

Таким робом наближався липень, а гарантії не було, меж тим хористи почали мене допікати цим питанням. Коли я звернувся до него за рішучою відповіддю, то він сказав мені, що гарантії повинен покласти Блок і Ендіков, але що вони її не дають. Таким робом діло стало і треба було зараньше повідомити про це хор, який уже давно підписав з ним Контракти, щоб шукали собі нової роботи. Надія зосталась на серпень м. і я рішив поки що ще не розголошувати про це, а нажимати на Рабінова. Цей нажим – були одні і ті ж розмови, які прямо витягали нерви, із них ясно було що діло провалилось, бо Блок з Енд. або не можуть дати гарантії, або хочуть довести до краю, щоб хор виїхав без неї. Словом вся робота і сезон пропали. Я готов був іти до самого чорта працювати с хором, так добре складеним – аби не мати діла, с цим крутієм та жуліком.

В конці серпня я тихенько розказав про це Світлову, артистові, який повинен був співати у мене в хорі, з тим, щоб він зараз же шукав собі роботи. Але той рішив раніше рятувати справу і пішов до Блока, щоб остаточно довідатися, що ділові кінець. Приходить і говорить, що Блок пропонує мені підписати Контракт з ним і що гарантії він дасть сам Рабінову ж гарантії не дасть, бо не хоче платити йому даремно по \$800⁰⁰ на тиждень. Мені було все одно, аби був сезон, всі законні терміни з боку Раб. порушені, і я рішив рвати з ним і підпи-

сать нового Контракта з Блоком. Для цього я звернувся до нового адвоката Золда і від него послав Рабінову “розривного листа”.

Він кричав у телефон як зарізане поросся. Але я вирішив кинуть його остаточно. Контракти з Блоком я підписав 5го серпня і почав репетиції с початку вересня. Діло пішло знаменито успішно: хор вийшов чудовий. Звучний, сильний, слухняний і нотний. Перед Концертом (17 жовт.) за днів десять до мене входить якийсь суб’єкт, питає хто я, кидає мені на стіл якийсь жмут паперів і зникає. Дивлюсь... Рабінов мене тягне до суду на \$140.000⁰⁰ – відшкодовань за зламаний Контракт. Оказується що й Блок отримав таку ж повістку. Рабінов добився заборони мого першого Концерту і заборони тура.

Поставлено діло було дуже зручно: бажаючи судити Блока, він позивав разом і мене, бо припинивши роботу мою, він бив Блока. Почалась метушня. Мій адвокат Золд поставив на ноги увесь свій “офіс” (канцелярію). Між останніми біловими репетиціями треба було ходити до адвоката, тягнуть свідками хористів, писати якісь папери і т. д. Узагалі той бруд, який виникає тільки в суді і при суді. Скільки це болото узяло мого здоров’я і сили на хочу писати і згадувати. Нарешті Блок і Раб. помирились на тому, що Блок буде повертати йому щотижня \$450⁰⁰. А мені нізащо ні про що адвокат коштував загалом \$1200⁰⁰. Це називається вляпався в чужу бійку.... Так чи інак, а Концерт 17 жовт. в “Kog-negie Holl” відбувся з величезним поспіхом і тур почався 19го/X.1926 р.

19го X. в 9.40 ранку виїхали в подорож. Блок був у потязі і почав зо мною розмову про будучий сезон. Хочє 26 чол. я не згоджуюсь. Почались концерти і дрібниць не хочу записувати.

Переписую замітки з подорожньої книжки. З них видно, як неохайно і подло був поставлений наш тур. Річ в тім, що Блок ще в січні м., коли я не згодився працювати з ним і зостався при Рабінові, взяв трупу балету Мордкіна в 40 чолов. Це для такого голодранця, як Блок, було само по собі велике і коштовне діло, а тут ще взявши мій хор в складі 36 чол. (з скрипачем і аккомпаніатором), цей жулік заліз по саме “тпруті”. Він працював на гроші скрипака Міші Ельмана, який дав йому скільки тисяч на розпочаток власного імпресарського діла. Але як типовий аферист він набрав багато в тій надії, що хтось виграє: чи Мордкін, чи Кошиць і що любого з них можна пустити на чотири вітри, коли яка небудь з двох справ буде дефіційна. Для сповіщення як “дефіційної” можна брати від “недефіційної” кращі залі й місця. (Так він потім робив зі мною і моїми грішми затикав дірки у Мордкіна, з яким не можна було жартувати так як з моїм хором, бо той мав юніонних музикантів, що могли припинити роботу по першій же невивлаті грошей. Самого ж Мордкіна він крутив гірш, ніж мене: недоплачував його трупі грошей, а йому самому десятки раз серед дороги переписував Контракт, так що з першої суми \$2000⁰⁰ неділно, довів до \$250⁰⁰ на тиждень). Тут же ясно помічалась і в моїй справі. Хор хоч коштував дорого,

тай до того треба було платити Рабінову по мировій умові \$450⁰⁰ щотижня. Між тим у нас ще Рабіновим було записано і продано в кращих місцях Концертів біля 20. То не краще ж було, пустити хор на всі чотири боки, не платити Рабінову, забрати наші кращі зали для Мордкіна і нашими грошима латати недохвадки, які на балеті спричинились? – отже з самого початку наша справа була засуджена на загибель, і крутість Блокове почалось з перших же днів затримкою платні хором. Блок бачив, що до кінця нашого тура недотягне і рішив рвати з нас що можна, а коли діло лусне через забастовку хору, то само собою справа піде до суду, а поки суд, та діло, – то він з Мордкіним якось оберне цей сезон і підпише з ним новий. Таким робом він дійшов до своєї мети по нашому трупу. Звичайно, що це ясно тепер, а тоді було все туманно і вносило велику нервовість і неприємності у справу. Я ж чогось, чи то після суду з Раб. чи може від загальної втоми, чи може через те, що скучив за хором і радий був взагалі роботі, – відносився (до самого кінця справи) до всіх цих неприємностей досить спокійно і холодно. Не стану описувати все докладно, а краще наведу виписки з моєї дорожньої книжки, звідки ясно в коротких рисах, як погано оставлено було тур і де були продані Концерти, чи то Блоком чи Рабіновим, – усе було гаразд, – публіки багато і збор добрий; де – ні, нічого не було. Хоча поспіх був всюди чудовий.

Критика світової преси:

«THE SAINT PAUL PIONNER PRESS». 15.12.1924²⁹.

Український Національний Хор співав в п'ятницю в «Аудіторіум». Не можу знайти слів, щоб описати глибоку і ошоломлюючу красу концерту. Як можливо розказати про музичне переживання, таке подавляюче в своїй силі і зворушуюче в емоціональному ефекті! Тут було сорок співаків в багатих національних убраннях. За диригентським пультом був чоловік в європейській одежі, без палички в руках, який добував з своїх хористів таку музику, що ті, хто слухав її, ніколи її не забудуть. Багато хорів осягають точності атаки, певності в інтонації, гладкості ансамблю, але ці співаки мають не тільки це, а багато більше. Їх тон вражає не тільки потрясаючою теплоотою і звучністю, але й надзвичайною перфектністю ансамблю. Не дивлячись на те, що голоси простягаються від високих сопрано до контра-басів, яких ні одна нація не має (які басы!), перфектна однорідність вокальної субстанції неймовірна. Точки світла і кольору зібрано в фокус до неймовірного блиску. То є інструмент невичерпної тонкості і краси. Через це й не дивно, що диригент вжив його в своїй аранжировці «Олд фолкс ет гом» так, що пісня стала одкровенням краси для тих, хто співав її усе життя. Як вони співали Деттову «Лисн ту де лемс»! Вся її краса стала далеко багатшою, пройшовши через цю модель. Типові, надзвичайно

²⁹ Українська пісня за кордоном... С. 227–228.

прекрасні українські пісні були взяті з широкого поля різноманітності від релігійних до танкових.

Взагалі концерт був потрясаючим музикальним переживанням, якого глибина не може бути описана словами!

17/X 1926 р. Концерт в New York “Carnegie Holl” чудово.

18 – вільний день. Захворів, страшенно простудився на останніх репетиціях. Повинен виїхати абсолютно хворий. Перед самим концертом приїхав до Н. І. Милоєвич. Гостина зовсім не до речі. Треба збиратись в дорогу, а тут гості.

19го в 9.40 ранку виїхали до Філадельфії. Прибули в 12 год. ранку Hotel “Stenton” проти театру. (\$8⁰⁰ номер). Конц. в “Academy of Musik”. Публіки не багато. Співали холодно, прийом такий же.

20/X Рідінг. Виїхали з Філадельфії в 12.10 ранку. Hotel “Penn” (\$5⁰⁰). Співали неохайно. Настрою ніякого. Виїхали 21го в 9.38 ранку.

21/X. Baltimor (Балтімор) Приїхали в 1.20 дня. Hotel “Royal” (\$6⁰⁰). Чудовий заль «Theatre Liric». Чудовий концерт – чудова публіка. Повний успіх. Послав Блоку листа про те, щоб довніс хорову гарантію \$1600⁰⁰. Сьогодні перша затримка платні хору. Блок прислав усього \$500⁰⁰ на весь хор. Що то буде у неділю? Обіцяв доплатить за цей тиждень.

22/X. Cumberland (Кумберленд). Співали чудово. Абсолютний фінансовий провал. Публіки не було зовсім. Концерт не проданий, і реклями ніякої. Страх за діло...

23/X. Hagertaun (Гагертаун). Город гарний. Концерт в Лютеранській церкві. Публіки мало, але чудова. Співали гарно.

24/X. Washington (Вашінгтон). Hotel “National”. Блок обіцяв приїхати, – не приїхав. Буде говорити по телефону. Грошей не прислав. Концерт при добрій публіці. Співали не важно. Успіх чудовий.

25/X. Cuatsville (Котсвілл). Хору заплачено. Мені – ні. Просто почекаю. Співали в залі VMCA. Сопрани низили. Публіка і прийом чудові.

25/X. Harrisburh (Гаррісбург). Публіки не більш 100 чоловік (Знов теж саме). Співали поганенько. Успіх добрий.

27/X. Ранком робив репетицію на 2^й програм. Потім їхали до Pittsburgh’а. Ночував у Милоєвичів. Концерту не було – Т. захворіла на горло.

28/X. New Vilmington (Нью Вільмінгтон). Сьогодні від Ендікова телеграма: заплатити мені за минулий тиждень. У суботу повинен заплатити за другий. Побачимо. Чудовий концерт, чудова публіка і такий же прийом.

29/X. Yongstaun (Йонгстаун). Співали у великій залі не дуже то гарно. Прийом добрий. Скука і втома.

30/X. Pittsburgh (Піттсбург). Співали в “Masonik Siryau Temple”. Як ніколи гарно. Публіки не було багато, але знаменитий прийом. Тоска й нудьга.

31/X. Вільний день.

Критика світової преси:

«THE PITTSBURGH SUNDAY POST», 31.10.1926³⁰.

Учора ввечері ми знов тішилися концертом Олександра Кошиця і його Українського Національного Хору в «Моск» (театр). Цей хор просто чудесний і чоловік його не може забути. Знов треба віддати належне Кошицеві, як вражаючому диригенту. Його повнота в музикальних ресурсах і творчість у фразировці є мистецькі. Кожній пісні надано значення й мислі, і в результаті кожний вірш народної пісні має різну обробку. Малі акценти, більші акценти, удари, довгі змітаючи «крещендо», – все це робиться з найвищою красою. Програма складалась з вільних транскрипцій народної пісні, гарно прикрашеної гармонічними змінами і голосовими контрастами. «Почаївська» з баритоновим соло була вражаючим номером. Що торкається «Веснянок», то це був дійсний вокальний концерт з численними ритмічними змінами. Мелодія котилась з милими зворотами художнім плетивом. В другій частині було вісім народних пісень. Видатною з них була «Могила» Кошиця з прекрасним сопрано соло. Голос був вражаючий, сильний, блискучий і гарно вироблений. «Коломийка» Колесси була бравурою співу з осліплюючими, чеканними фразами. Це ж треба сказати і про «Опеньки», прикрашені чудовими «стакато». «Качки» Леонтовича дали другий веселий момент. В «Колядничі» Козицького був дуже ефектний альт «остінато», а в «Орав мужик» Кошиця був чудового аранжменту. Взагалі все це давало найкращу групу пісень, яку ми коли тільки чули. <...>.

1/XI. Delavar (Делавар). Співали в Університеті. Спів чудовий, заля й публіка теж. Прийом знаменитий.

2/XI. Lumbus Ohio (Колумб Огайо). Заля прекрасна, співали чудово. Публіки не було зовсім (Теж саме, – Концерт не проданий, без реклями. О, сволочі!).

3/XI. Cincinnaty. Чудовий заль, чудова публіка, Спів чудовий.

4/XI. Lexington (Kentocci) Лексінгтон (Кентуккі). Гарна публіка і багато. Співали добре, але холодно.

5/XI. Luisville (Луїсвілл). Роскішний, новий театр в Клюбі „Рицарів Колумба”. Розкішна публіка, чудово співали, чудовий прийом. Був автор “Valer boy” – Роббі Зон. Слухав мою аранжировку цієї пісні. Дуже задоволений, багато аплодірував. Хор і публіка зробили йому овацію.

Тутешній менаджер Пріцгер мій земляк. Жидок с Тального. Вдає з себе великого джентельмена. Возить мене у своєму авто. Заплатив за мене номер у розкішному Отелі. Пропонує Мексику. Я сказав звернутися до Блока, а коли у Білецького украли на Концерті пальто, зняв своє і отдав йому. Одно слово: “шікес!”

³⁰ Українська пісня за кордоном...С. 229–230.

Критика світової преси:

«THE LEXINGTON HERALD» (США), 05.11.1926. Гарольд Гольст³¹.

Українці прийшли, співали й побідили! Нема слів, щоб списати, що переживали аматори музики з Лексінгтону в «Вудленд Аудіторію» вчора увечері. Дійсно ніякий концерт не міг би бути більшої вартості і заслуги, чим концерт українського хору. Тут ми зустрілись з чимсь таким, чому повинно слідувати у цьому великому мистецтві.

Тут були елементарна простота і зворушення, які приносять чисту радість звичайному слухачеві, а разом з тим задовольняють музиканта з найгострішою чуткістю. Від старовинних колядок, народних степових пісень до американських, аудиторія була проведена через емоціонально-тональні переживання великої різнородності і кольоровості. Кошиць є провідний Дух. Назвати його просто діригентом було б несправедливо. Він є Дух, який через правдивий магнетизм і творчий геній, витягає з цих чудових співаків характерні і живі репродукції намірів композиторів. Як і всі слов'янські люди, українці виявили нам, що мистецтво є зміст життя: для них це не є мистецтво для мистецтва тільки, але мистецтво для життя.

Перфектний ансамбль! Цей спів був так близький до перфекції, що робить усі пояснення до нього зайвими. Гіпнотизуючі «піанісимо», повнотонні «форте», різноманітність тонального кольору, – все це було там, і при тому без усякого напруження, так що переконувало кожного, що друга манера співу є неможлива. Українці заслуговують подяки за їх старання воскресити нашу власну народну музику в новому одязі, а Олександр Кошицю вся честь за найвищі аранжменти американських пісень.

6/XI. Green Sastle (Грінкеел). Публіки мало, але чудова. Співали добре.

Критика світової преси:

«THE COURIER JOURNAL», Louisville. 06.11.1926. Ф. Е. Ц.³²

Олександр Кошиць зі своїм Українським хором виступав в «Колумбія Аудіторіум» вчора вечором і це була видатна і яскрава okazія. Скільки сезонів тому назад Український хор побідив музикантів Луїзвіллю і вчора вечором ці останні знов здались. Я ніколи не чув подібного співу ніде. Спеціально прекрасні були ефекти закритого акомпанементу і надзвичайні градації тону в «піанісимо» і наростаючих «форте» незвичайної краси. Слухач має враження «вокальної музики в межах оркестрових». В більшості номерів тон був м'який і чудово звучний. В легких номерах був юмор і яскравість. Не бракувало там ярості і горесті, коли зміст пісні цього потребував. Були там незрівнянні зміни

³¹ Українська пісня за кордоном... С. 219–220.

³² Українська пісня за кордоном... С. 220–221.

гармонії і ритму, тону і підкреслення фраз, або несподівані акценти, щоб надати кращі відтінки і більш вражаючі удари. Була мужність і подих стилю, які нехтували технічну поліровку і давали найкращі наслідки. Гостре відчуття емоцій музики народної, перфекція ансамблю, заставила думати, що вони співали вкупі протягом століть <...>. Містеру Кошицю належать всі похвали за чудову роботу українців. Гарні нюанси, тонові тінювання, єдність атак і ослаблень, певність ритму, збуджуюча фантазію якість співу дали доказ чудового тренування від щирого і музикального диригента.

7/XI. Fortwayn (Форт-вайн). Публіки не було (Теж саме!). Співали холодно, казенно.

8/XI Sounth Band (Саунт Бенд). Чудовий заль. Публіки повньоохонько. Чудовий спів, чудовий прийом. Увечері несподівано після Концерта захворіла Таня, – ледве не померла. Прийшлося відправити разом з Островською в Чикаго до D^{ra} Opat.

9/XI. Kalamazoo (Каламазу). Публіки порядно, співали чисто, але холодно. Приймали добре.

10/XI. Lan Song.

11/XI Detroit. Гарний заль. Публіки багато. Співали чудово. Справа з грішми гірша. Погано. Ранком до потягу мене повинен був відвезти Ал. Нижанківський. Спізнилися на 2 хвилини і хор поїхав сам. Що його робить? Нижанківський взявся доставити мене у Гранд-Форка на своєму маленькому форді. Заїхали до него на дім, тепло обгорнулись і двинули у дорогу біля 250 кілометрів їхали повним ходом цілий день. Погода чудова, околиці прегарні, наче на Україні, сонце, чудове повітря... Невимовна поезія і повне задоволення. Приїхали в Grand Rapeds 12 Нояб перед самим концертом. Публіки було мало, але співали прекрасно.

13/XI. Chicago. Чудовий концерт, повний успіх.

14/XI. Міллуокі. Приїхали 1.15. дня. Город противний. Я пішов в кіно. Картина була паршива і я не досидівши до кінця пішов до отелю. Прихожу і застаю страшенний переполох: мені 3 години дзвонять с театру, бо концерт не вечірній, а денний у 3^{год}. А було уже рівно 15 хв. на Четверту. Приїздим до Театру: половина хору то 11 чол. залишились в Чикаго, меж ними усі солісти. Решту ж хора ще шукають по городу. Я не митий, не одягнений і не бритий. Публіка була уже на місцях і притому ПОВНО.

Місцева менаджерша прямо непритомна: бо в Контракті у неї не було зазначено, чи денний, чи вечірній Концерт.

Упадає коло мене і благає виступити: я йду одягатись. Тим часом зібрано решту артистів: Гурський прийшов без шарпеток і підштаників, бо як раз прав їх. Так і залишив, сохнуть, а сам приїхав на босу ногу.

Випустили раніше соліста-скрипака, поки я одягнувся. Як раз авто не знав мого отелю і ми ще довго блукали по місту. Нарешті приїхав я і небритий почав концерт. Успіх був страшенний. Співали чудово і дубльори цілком добре замінили солістів. Все таки прийшлись добре прить і хвилюватись...

Тут трапилась мені одна цікава пригода: До мене на Концерті пристав якийсь жидок Смоленський, який каже, що знає мене ще по Одеській муз. школі (де я ніколи не був). Покликав мене на вечерю, познайомив з своєю дуже гарненькою молодою жінкою, з якою одружився всего місяць назад. Вона чудова молодичка Айришка. Теща поглядувала не дуже то гостинно, але я не звертав уваги.

Після вечері надійшли його учні (рояль) і почалась демонстрація його школи мені, а мене його школі. Причому я уже йшов за його друга і він мене називав навіть на "ти". Потім уже в липні м. в Голівуді я одержав від його жінки листа, в якому вона питає мене хто він, і чи не знаю я його адреси, як приятель. Бо він обікрав її, понапозичав грошей у сусідів, видає себе то за важного бізнесмена, то за знаменитого симфонічного диригента, що на великі гроші запрошений до Нью-Йорку, Чикаго, Філадельфії і т. д. нарешті зник. Вона довідалась, що він теж зробив з одною дівчиною в Канаді, але залишив там ще й дитину. Отакі то бувають типи. Я відповів їй усю правду, що перший раз його бачив.

15/XI. Watertaun (Ватертаун). Чудовий концерт. Машір посварилася з менаджером Острендером, що не видав грошей.

16/XI. Madison (Медісон). Чудовий концерт. Маса публіки.

17/XI. Steven Point (Стевен Пойнт). Публіки мало. Машір і Бонецький не одержавши грошей, не вийшли на Концерт. Що я можу вдіяти? Співали чудово.

18/XI. Grand Jores. 19–20 Winnipeg Canada

3 концерти. Співали чудово. Бачив Авраменка. Острендер дав мені грошей за тиждень.

Критика світової преси:

«FREE PRESS EVENING BULLETIN», 20.11.1926. Winnipeg (Канада)³³.

Коли співаки вийшли на сцену і стали двома рядами перед публікою в національних українських убраннях – це був вибух екзотичних кольорів з червоним в більшості. З самого початку співаки приковують увагу загальним духом гідності і самопосвяти своїй роботі. Тоновна трубка прозвучала серед мовчазного театру, – і фігури стали вокальними, з очима, не відриваючимися від діріжера. Їх постійно рівняли до оркестру. Ні у якому номері вони не виправдовують цього так, як у «колисковій» (аранжемент Кошиця). На тлі хорального закритого звуку, що налітав і стихав, мов літній вітер, піднімалась колискова мелодія, співана сопраністкою з милим голосом. Потім повсталася вражаюча гра

³³ Українська пісня за кордоном... С. 245–246.

тембрів: такого стону і стриманої ніжності комишевих інструментів, такого щипання струн і рокоту подвійних басів не було ніколи чуто. Один зі співаків з крайнього лівого крила поринав в чудові спокійні глибини, тягучі за собою кожного слухача, і тяжко було вибратись знов на гору. Хорові ефекти полягають в змінах ритму, темпу і тонування, що йде від повного «форте» до «піанісімо», затримуючи звукову субстанцію навіть коли хор майже завмирав. Слов'янські голоси істотно різняться від голосів других націй: вони мають специфічну інтенсивність, звучність і велику різноманітність кольору. Українська народна музика захоплює слухача, бо вона безпосередньо малює душу людей, які її створили.

23/XI. San Paul i Minneapolis (Сан Пол і Міннеаполіс). В Сан-Пол денний концерт, на якому не було нікого. Якого чорта їхать співать і мучить людей, коли так рекламуються концерти! Справа набирає більше й більше небезпечного і непевного характеру. У вечері Концерт гарний.

24 і 25/XI. Fort Desmoins і Омаха. 2 концерти.

26го приїхали до Kansas-City, де почався початок Скандалу з Блоком і Ендіковим, які остаточно виявили свої карти: планують подорож до Каліфорнії, а впереді ні одного Концерта платного, значить добре, коли збиратимемо на дорогу. Меж тим хор не одержав за тиждень, а я за два з половиною. Ясна ставала перспектива, що нас хочуть завезти подальше і там кинуть де небудь у глухому углу без грошей і юридичної помочі.

З 26го листопада до 10 грудня творилось пекло: хористи їхати далі не хочуть. Ендіков грошей не висилає і наказує їхати далі, а мені погрожує, що коли я не поїду, буде з мене шукать відшкодування за зірваний Контракт. Починається те, що в таких випадках буває – безтолковщина і лайки.

Забув сказать, що Остендер в порозумінню з Блоком і Ендіковим, пустили в ход усі чинники, на які способні і здатні в таких випадках американці – жиди. Перш всего в місцевих Канзас-Сіті часописах появилась стаття, що ми більшовики. Далі пішов такий же донос у Вашингтон. Потім, коли мені прийшлося брать дозвіл на виїзд з Америки в 1927 р. моя справа замість 2^х тижнів тягнулась 13 тижнів – наводили справки, чи я приїхав легально і чи не належу часом до висилки з Америки. (Я думаю, що тут брав в свій час участь і Рабінов, бо коли мої старі хористи подали Заяву на “Громадянство Американське”, то їм спершу сказали, що вони приїхали нелегально (цілком легально!), а потім допустивши до іспиту на “Громадянство” поставили про них питання в парламенті). Блокові це не допомгло і група в 10 чолов. виїхала до Н.Йорку. Що огидно, то не те, що вони хотіли і нас заставить їхати з собою, розваливши мою справу, і для цього одговорювали хористів, особливо солістку Рудковську. Мої пророкування справдились. Вони поїхали до Н.І. і zostались без праці, підняли суд

проти Блока. Присудили їм по \$1000⁰⁰ Кожному, але з Блока які взятки? Він навіть на той залог, що лежав у Банку на моє ім'я, поставив підставного претендента і от уже кінець 28 року, а ніхто ні з тої групи, ні з моєї нічого не одержав по суду і безумовно не одержить. Так що та група нічого не виграла тим, що поїхала зразу до Нью-Йорку. А нам стало легше, бо скинули з плечей 10 чоловік в видатках і на дорогу і на платню. Крім того, в Голівуді я дістав чудовий контракт на 16 тижнів, на тих же умовах, що були в подорожі, тільки, що сидячи на одному місці і витрачаючи вчетверо менше. Отак сам не знаєш, де знайдеш, де втеряєш.

Зразу ж утворився “Комітет”, який заарештував Острендера. Це була дурниця, бо його зараз же випущено, зате він обляяв і опаскудив нас в часописах. Для мене було ясно, що коли хор зменшиться, то їхати далі можна, хоч як небудь притримуючись. Вертати же в Нью-Йорк глупо, бо ніякої роботи зараз знайти не можна. Коли вияснилось, хто вернеться в Нью-Йорк, а хто їде далі, то вийшло, що мені не хватає 2^х чоловіка, щоб хор звучав. Я просив Бінецького і Машір, – відмовились, просив Світлових – відмовились. Нарешті згодились Клодзбінські і це мене устроювало, бо він був тенор, а мені як раз бракувало тенора. Нарешті виїхали до Нью-Йорку. Машір, Бінецький, 2^е Світлових, Воробьови (він і вона), Гурський, Тадін (?), Ембеєва (?) і Островська. Зосталось 23 чоловіки і усі “дубльори”, так що їхати було можна. Ми вирушили далі і 9го грудня в Salem (Сейлем). Співали прямо знаменито, наче zostавшись без 10 чол. хор хотів доказати що він може співати не гірше. Замість Машір співала Рутковська – чудово (голос знаменитий). Хор зробився легше і рухливіше. З виходом Воробьова “тоналіте” і в хорі стало певніше. Всі наче зраділи роботі і всю дорогу до Каліфорнії в потязі весело співали. Справді стала легчою атмосфера, бо вийшли такі подлі типи, як Тауни, Гурський і такі гістерики як Машір з Бінецьким. Я дивився і радів, що будучі неприємності з цим складом легше буде перенести, а неприємностей між тим готувалось немало.

Каліфорнія нам показала, що тут нічого не було приготовлено. Головним менеджером тут був Шеперд, якого скілька раз інформував Рабінов, що це не той хор, що Концертів не буде і т.д.

Одним словом шкодив, як тільки міг, а Блок нічого не робив. Скілька не повних концертів, наприклад, Portland і Los Angeles були повні і дали чудові збори, решта ж абсолютна пустка.

Почалась агонія і одно тільки питання встало: як вирвать більше грошей з цієї сволоти для хора й себе і де кінчать справу. Ясно було, що з Каліфорнії в Мексіку не можна виїзжать, бо тут роботу ще можна знайти, хоть яку, а там пустиня: ні роботи, ні юридичної помочі. Хористи ж не мали грошей на поворот і повинні були їхати, голодувати і співати за харчі, аби наблизитись до Нью-Йорку. Переїзди весь час фактично робились на мої гроші, бо коли хорова затримано було за два тижні, – я не одержав за шість. І замість виплати мені, –

хор їхав на ці гроші далі. Наближався останній платний (куплений) концерт в Los Angeles, який давав повний збор і мені треба було поставити свою ставку рішучо. От 22 грудня в Los Angeles перед Концертом я заштрайкував: сів і сказав, що як не видадуть грошей мінімум за два тижні, – я не піду дірігувати. Острендер спершу посміхувався, а потім коли пройшло півгодини, захвилювався і прибіг до мене з Шепердом просить, щоб я довірив їм до завтрашнього дня (останній куплений концерт). Шеперд узяв цю справу на себе витягнув від Острендера \$300⁰⁰, а на завтра дав розписку на \$550⁰⁰. Я тоді провів Концерт. На ранок 23го грудня він приїхав до мене і умоляв не переривати справу (бо сам обіцяв концерти далі до 10го січня) і обіцяв натиснуть на Блока, щоб було усе заплачено мені й хору. Ранком я гроші одержав з каси театру і увечері 23/ХІ відбувся фактично останній фінансово-спроможний концерт.

Не можу не згадати наш “вильот” з Лос Анжелес 3/І. 27 р. (в Long Beach) (Лонг Біч) 3 січня 27 р. Фактично концерту я не пам’ятаю, а пам’ятаю наші відвідини “Mission” (Мішон) старовинного Естетського (?) монастиря – Місей, переробленого в ресторан і отель. Потім мені пояснили, що це імітація старої Ест. Місеї (монастиря), але коли це й так, то вражіння від него усякім разі не було імітацією: Через старовинну браму входиш в чудовий столітній садок (ми були увечері). Колосальні пальми і банани, та другі дерева прикривають старовинну Ест. постройку, так що видно тільки дзвіницю і ще й якісь башти на даху. В середині, з старовинної залі вітальні, з низькою різьбленою дубовою стелею, прямо входиш в середньовічну костелу. Стелажі і вся орнаментация з почорнілого дерева, поточеного шашлем і часом. Старовинні ікони, коло них у старих ставниках свічки... Напереді вітвар на високому помості, ззаду орган. Далі якимись кумедними закалбками і переходами ідеш до нової Залі, по дорозі таємничі дубові низькі двері, залізні колосальні замки, завіси, якісь скрині, якісь тканини, картини, підсвічники... Сама заля це суцільний музей старовини. Особливо вражає старовинний у всю стіну величезний кійот, на зразок, іконостасу з різного дерева. При нему було припасовано електр. освітлення так, що коли повертали штепсель, вся заля темна, а з темряви виступає цей іконостас з вицьвівшими іконами, старою позолотою, сумним, тмяним сріблом і дрібною художньою різьбою по дереву... Якась містична казка, і робилось трохи моторшно, бо навкруги панує таємнича тиша... Знов якісь переходи, коридори... Проходиш коло замкнених, наче покинутих келій з дубовими дверьми, кованими залізною оздобою, з штучними замками, завісами, штабами... Спускаєшся вниз і раптом у внутрішньому садку: тиша, над головою темне небо і величезні зорі, шепотить фонтан, чорні пальми таємничо мовчать, навкруги білі лілії і інші квіти містерійно виділяються з темряви мов привиди... Далі, знов покинуті залі, старовинно обставлені... наче їх заперто століття тому назад, коли їх покинули. Знов тіж покручені і темні переходи і в підвальному помешканню. Усе в готич-

ному стилю... Кімнат без кінця, вузьких коридорів теж без кінця. І все Музей раритетів, починаючи від Китаю до Мексики... Але це трохи псує вражіння суцільно церковної старовини. Знов переходи, драбини, келії і ти на плоскім даху маленької чудової еспанської архітектури дзвінички з безліччю дзвонів самої різноманітної форми, починаючи від простого казана. Все покрито цвіллю століть, бронза й мідь здаються зеленими, або чорними. Погладиш його рукою і він жалібно, стогне, наче що розказує, або співає перервану нескінчену баладу про щось давне, жахливе і сумне... А зверху темне, темне небо з величезними зорями, тепле весняне повітря... Десь за садком сяє електричним світлом місто, чуто шум города. Столітні дерева, банани з широченним листям різко й темно вирізняються на фоні освітленого обрїю і упливають головами у сине, мов емаль небо. Кругом тиша, тиша казка!... і це все більш нічого, як отель і ресторан, де можна за \$10⁰⁰ у день жити і віддихати від турбот цього світу... де можна забути усе і знайти себе, а це так потрібно в Америці! Шкода, що я не маю цієї можливості... Усякім разі придумано геніально і з таким смаком, якому б позавидувала стара Європа. Можна собі уявити скільки коштувала уся ця "імітація", яка потребує спеціальних археологічних знань, щоб розшифрувати її і не прийняти за дійсну старовину! Я тільки на другий день дізнався, що це усе "імітація", а зразу, пильно все оглядаючи, приймав усе за дійсну старовину і обурювався, чи можна таке чудове помешкання, таку колекцію неймовірно-цінної старовини повернути не в музей, а в отель... і лаяв американів. На другий же день, дізнавшись про усе від Яссера, лаяв себе, а хвалив американів. Вражіння художнє і незабутнє.

Почались після цього "вильоти" у маленькі городи, де улажував Концерти Шеперд. Публіки не було зовсім і маленькі збори Шеперд забирав, щоб погасити мою виплату, яку зробив 23го грудня. Хор і я далі нічого не одержували. Жили ми усі в Hotel Balmont на Hill St. і насувалась перспектива, що нарешті, не тільки за отель не буде заплачено, але і їсти не буде чого. Уже приходилось мені декому з хору давати на обіди з власних грошей. Меж тим Ендіков бомбардував Острендера телеграмами, щоб їхати після 10го січня далі. Ясно, що треба було справу кінчати. Тут одна доля могла нас спасти, і воно так і сталося. В Голлівуді є здоровий Кіно-антрепренер Громан, який ставить до своїх картин Прологи, цілком художні і приличні. От його агент Азов і вишукує, що є на обрїю найкращого і запрошує у ці прологи. Звернувся він і до мене. Я згодився і почав ходити до Громана торгуватись, держачи все в абсолютнім секреті. Нарешті довів діло до того, що він дав приличну суму, таку, що я міг залишити хорів теж саме утримання, хоча собі повинен був зменшити на \$150⁰⁰ тижнево. Та мені не ходило про мої гроші, а треба було спасти хор, доказати, що я можу існувати незалежно від ласки Блоків і Рабінових, та їх контрактів. Я підписав 9го Декабря з Громаном "одчин" (попередня умова) на 16 тижнів і заручився авансом в \$1000⁰⁰ щоб виплатить хорів за отель і дати хоч трохи на утримання, але хор

ще не повідомив, знаючи, що коли Острендер узнає, то потягне мене знов до суду (як Рабінов), за те що не об'явивши йому і не розірвавши через адвоката Контракт, підписав другий. Але тепер я був спокійний цілком.

Тепер виникало питання, як визволить від Острендера свої костюми українські, які він привозив на концерти у своїх корзинах і які міг заарештувати, дізнавшись про контракт з Громаном. Він уже й так щось нюхом чув, бо через своїх шпівнів вивідував у хористів, але хор і сам нічого не знав. Тут як сказано, за сиротою і Бог с калитою?, – підтвердився скандал в Бернардіно на Концерті 10го січня. Хор уже й так не хотів їхати до Бернардіно, бо грошей нічого не давав Острендер. Але я умовив їх поїхати, щоб після Концерту забрати Костюми с собою, не складаючи їх до Остренд. корзин.

Виїхали на концерт тихо й мило. Починають уже спів, а на естраду виходить Острендер не дозволяє. Оказується, що менаджерка місцева, якій Шеперд нічого не заплатив заарештувала сбор (поганий) для себе. Острендер же не починає Концерта і вимагає гроші собі. Тоді ця баба скорилась, вийшла замість хору на естраду і розказала публіці усю ситуацію: який Блок жулік, як він нас експлуатує, як він не платить грошей, яке становище хора і т. д. Замість Блока вона називала Острендера. Жалувалась, що цей “старий індик” хоче забрати гроші, які по наказу Шеперда належать їй і т. д. Просила публіку привести Острендера до залі і самим розсудити це діло. Якись хлопці з залі кинулись до ложи і витягнули Острендера на естраду. Почався “самосуд”... Публіка свистіла, кричала, тупала, лаяла його останніми словами, реготала, гукала... Просто робилось щось не можливе! Так що він почав ревіть. Сукін син получив за свою грубість і нахабство з хором по заслугі. Нарешті публіка розсудила гроші поділити на двоє: хору і менаджерці. А коли ми вийшли співати, нам зробили гучну овацію і Концерт пройшов знаменито.

Це був, дійсно, чисто американський трюк! Такого ще мені не приходилось бачити. Але разом с тим це був найкращий вихід з нашого положення: ясно всім і Острендеру стало, що справа далі йти не може і костюми перейшли на руки хористів цілком природно і спокійно. Мені пригадалось, що хористи перед цим за два дні жалувались, як Острендер кепкував і знущався над ними, коли вони просили у него грошей.

Грубість і подло-американське поведження с чужинцями набрало у него неймовірного нахабства. Я сказав тоді, що він за це одержить такою ж монетою. Через два дні воно так і вийшло: 12го я зібрав хор, об'явив їм про Контракт з Громаном. 13го січня підписав цей контракт і роздав аванси, так що отель був заплачений і всі поступенно почали переїздити в Голівуд. Отельєр наш міг зітхнути спокійно, бо весь отель його був зайнятий нами і одною Гавайською трупю в 70 чоловік, яка теж прогоріла і жила уже другий тиждень не платячи за кімнати, як і ми.

Цікаво тут занотувати відношення і вдячність хористів до мене за мою роботу. Ні у кого не було цента за душею на обід, не тільки на плату за отель. Контракт з Блоком провалився, перспектив ніяких, роботи в Los Angeles достатньо не можливо абсолютно “дорога” до Нью-Йорку, коштує \$120⁰⁰³⁴. І от у цей момент я здобуваю їм Контракт, якого у сні ніхто не бачив: платня при сидінню на одному місці 16 тижнів, та ж сама як у подорожі. А одержували вони страшні гроші: один тільки безголосий Нестерук \$40⁰⁰ на тиждень, двоє по \$50⁰⁰, а решта від \$65⁰⁰ до \$80⁰⁰ і два по \$100⁰⁰. Таких грошей не те що на місці, а й у подорожі рідко хто платить. На нерухомому ж контракті, це було діло неймовірне.

Я залишив такі оклади, щоб при цій завірюсі не мати жадних розмов з хором, бо сили у мене уже не було ніякої – я три тижні не заснув і півгодини на ніч. При цьому я зменшив собі утримання майже вдвоє. І що ж? Коли я об’явив про ці умови хору, ніхто й слова подяки не сказав, а Шандровський навіть почав мене тероризувати, щоб я дав йому \$100⁰⁰ на тиждень, бо мовляв “кину хор”. Мені все це було так огидно, що я й слова не сказавши наставив йому ці гроші. Публіка!!

12го грудня я взяв адвоката Сіренка (росс. жидок) і об’явив Острендеру про розрив Контракту, це було дуже вчасно, бо 13го від адвоката Ендікова прийшла до мене телеграма, щоб я або мирився з ним, або він накладе арешт на мою роботу у Громана. Але уже було пізно, бо виходило, що ми перші подали на него в суд.

Таким робом справа з Блоком кінчилась тим, що хор недополучив за 2^½ тижні, а я за Чотири з половиною. Але хор мав надію на (неповну правда) гарантію, що лежала в банку в Н. Йорку, я ж ніякої і мої гроші таким чином загинули. Все таки було радісно, що я так вийшов з цього повоження, бо це було по морді і Рабінову і Блоку і тим милим капелянам, що зі мною не поїхали, а тепер сиділи в Нью-Йорку в хорі Файна за 30, або 35 дол. на тиждень, повинні мазати морду ваксою і танцювати негритянські танці по 4–5 раз на день. (У мене ж по новому контракту мали два виступи на день по 10 хвилин). Було по морді й тим, що відділились від мене і тепер сиділи в Нью-Йорку без праці. Але чого це коштувало моєму здоров’ю, сам Бог знає. Я був напівмертвий і напівбожевільний.

Таким робом з нового 1927 року хор вступив у нову фазу свого існування і в нову роботу, в якій я ще ніколи не був, – в Американське “Шоу”. Перспективи були прекрасні: роботи мало (2 рази в день по 2 пісні = 10 хвилин), платня чудова, про яку ніхто й не мріяв в Америці (при таких умовах) місцевість чудова, клімат знаменитий. Можна було хористові віддихнути і грошків скласти. Але... це тільки для хора а не для мене, бо упав я у нову пастку до аме-

³⁴ А з спальним вагоном \$150⁰⁰ їхать 4 суток.

риканського глитая і жуліка більшого ніж Рабінов, – до знаменитого Громана. Це був знаменитий спекулянт на театральній справі. Він уславився тим, що продавав побудовані ним театри, використавши їх до щенту, строїв нові, ставив їх на добру ногу і знов продавав. Так нажив до 12 мільйонів. Тут я закоштував праці в “Show” (Шоу) і побачив всю закулісну гидоту і болото. Перед цим Громаном всі лазили рачки, старалися уловити його думку і перш ніж він чого забажає, все було готове. Головним його підлизником і агентом був той Айзов, що запросив мене. Сам же Громан робив так: запрошує у свій “Пролог” до картини найкращих артистів і дає найвищу платню. Бучно відкривається картина (кіно) іде розголос, починаються повні збори в касі, і коли діло стало на ноги, він несподівано розрива з артистами контракт, давши їм яку дурницю, а коли не можна так зробити, то вживає самих брудних способів вижити артиста з театру, не застановлюючись ні перед чим: інтрига, знущання, образи, інсинуації і т.д. діло звичайне – і артист повинен тікати з театру як від чуми. Судитися з Громаном діло не вигідне, бо це мільйонер і Persona Grata. Так справа кожного артиста і кінчалася пшиком.

Айзов ж бере зо всіх неймовірні хабарі та проценти.

Я цього не знав, Айзову нічого не давав. Можна ж увявити собі моє здивування, коли через тиждень по відкриттю театру, коли Громан не знаходив слів для похвали хору і не знав як мене і куди посадити, почалось форменне цькування мене і хору: станьте обличчям до бар’єру сцени, станьте далі, не так виходите, не звідти входите, не те співаєте, діріжер не повинен кланятись у публіку, то повинен один раз, то два і т. д.

Було ще й до того образливе, огидне і не зрозуміле, що прямо не даєш собі поняття, що з людьми стало і чого їм від нас треба. Нарешті викинули увесь мій репертуар і заставили учити і співати англійські та американські пісні. Так справа тягнулась сім тижнів і ми робили репетиції, щодня на нові речі. Стомлювались страшенно. Тільки поступенно з натяків Айзова я зрозумів, що нас “виживають”, а коли він сказав мені, що Громан пропонує хоріві по \$5.000⁰⁰ відступного, щоб ми собі йшли під три чорти, – то все стало ясно.

А!!! Тоді я уперся і прямо сказав, що щоб Громан не робив, він нам нічого не вдіє, бо я виконую усе навіть поверх Контракту і буду це робити і далі, але зламати Контракт без скандалу і суда не дам... Така мука йшла сім тижнів, нарешті коли ми заспівали жидівську “Елі, Елі”, так що усі жиди охнули, – нас залишили в спокою і ми уже вигідно і лагідно дотягнули усі 15 тижнів, які йшла Картина “Old Bronsides” (Старий броненосець) і були найкращим номером у цьому “Прологу”.

При кінці сезону капеляне показали свою фізіономію. Айзову хотілось, щоб я просився на другий сезон в новий “Китайський театр” (Chines Theater) Громана, – а тоді він поставив свої умови мені (відносно хабаря і процентів) як

він брав у всіх, кого до Громана запрошував. Мені цікавий був тільки цей сезон, далі ж працювати в “Show” я не збирався (тим більш в таке болото, як Громановське шоу). Він мені дає натяки, – а я ні слова... Тоді він взявся за другий спосіб: почав намовляти моїх хористів, щоб вони без мене зорганізували Компанію, – Громан їх прийме (а далі Айзов буде їх доїть). Річ не в тому, що хористи згодились, це їх справа, бо все одно я працювати далі зараніш відмовився. А річ в тому, як це робилось: почались співанки ще до кінця нашої роботи, без попередження мене, (боялись: а може і я захочу працювати?) і діло дійшло до такої нетактовності, що навіть в моїй присутності назначалися репетиції і роздавалися ноти... Я дивився, і хоч як мені було неприємно, не міг не сміятись в душі, бо почалась історія капели з Павловським і я сподівався тих же наслідків.

Почали уже зараніш сваритися за гроші, не знаючи скільки Громан їм запропонував. Напр. безголосий Нестерук зажадав собі по \$75⁰⁰?, а Сорочинський, яко діріжер по \$100⁰⁰ на тиждень. Прийшов час розмови про гроші з Айзовим той раптом запропонував їм по \$40⁰⁰ оптом, а Шандровському яко директору цієї Компанії \$60⁰⁰. Тоді вони рішили самі говорити з Громаном, ігноруючи Айзова. Зробили пробу і провалились, а другої Громан навіть не дослухав. Так це діло й луснуло, але я ще раз побачив милі старокапелянські обличчя в натуральній красі...

При кінці сезону я забажав, щоб хористи підписали заднім числом Контракт зі мною, бо весь Контр. з Громаном був підписаний на мене одного і мені треба було чимсь відчитуватись за подорожний налог. Діло ясне: одспівали сезон і напишіть на папері скільки працювали і одержували. Ні, – Лебединська не захотіла підписувати, бо мовляв: я згожувалась на 16 тижнів, а Картина йшла тільки 15 тижнів! Я її направив сперечатись за цей тиждень до Громана, бо Контрактів з хористами окремих я не мав і сам тут був не при чому. Звичано, що цей вибрик дурної баби наробив тільки сміху серед хористів, але для мене це свинство, та ще й від Лебединської, було настільки ж неприємне, наскільки характерним. На другий день вона принесла Контракт підписаним і вибачалась, але мені уже було все одно... ця особа ще з Рочестеру вмерла для мене, а тепер до того ще й стала огидною.

Таким робом вся справа з тим, що звалось “Alexander Koshetz’ Ukrainian National Chorus” завершилось доволі благополучно і навіть не зовсім покапелянські...

Після всего, як звичайно, коли відійшла робота, я відчув, що вона мені коштувала: нерви ні к чору, серце не працює, сили* ніякої, хоч лягай та помирай. І так тяглося з 12 травня до 3 вересня 1927 р. поки я не поїхав в Чикаго до Dr Opat’a, щоб той водою хоч трохи підняв мої нерви.*

Виноска

³⁵ Цікава подія трапилась зі мною в самий день операції, чи на другий день, добре не пам'ятаю. Здається в той же день 17 марта 1928. Коли мене привезли після операції додому і поклали в ліжку, я міцно заснув, перший раз за останні 3 тижні. Приснився мені сон: це було у день, наче б то я в якомусь великому американському театрі Спектакль скінчився, публіка розходиться, а на сцені починається репетиція нового спектаклю. Я пішов одягати верхню одіж, і ... раптом чую, що оркестр грає якусь Українську пісню. Скрипки на верхніх позиціях виводять жалібну, чудову мелодію, дуже мені знайому, але слів я пригадати не можу. До мого здивовання приєдналась думка про те, що це мабуть буде спектакль українського театру. І справді – я зустрічаю за кулісами артистів, артисток, хористів, і т. д. в Укр. одязі і бачу, що приїхала якась українська трупа. Але мене мучить ця пісня, що там голосно виграють в оркестрі скрипки. Я питаю одного з артистів: “Що це за пісня?”. Той мені показує якого добродія (наче жида) і каже: “Очей знає слова пісні”. Той мені не хоче казати їх. Я хвилююсь і кричу йому у вічі: “Ви хочете з мене грошей за це! Я Вам не дам, бо сам цю пісню знаю”. І починаю йому проказувати слова, які родяться у мене в голові з бігом мелодії у оркестрі. Слова були такі нові і так міцно складені, що я запам'ятав їх зразу ж.

Страшенно зворушений і цими словами і мелодією, я повертаюсь від цього добродія і бачу стоїть Мик. Карп. Садовський. Я кидаюсь до нього на груди і починаю його обнімать, та гірко плакати від радостей зворушення.

Кажу йому: “Мих. Карп! Ви ж не постаріли зовсім!” А він відповідає: “Ви теж чудовий вигляд маєте!”. В цих сльозах я прокинувся і пісня все ще співала у мене в голові й серці. Не відчиняючи очей, я схопив олівець на столику і книжку “Літерат. Науков. Вісника” і почав записувати слова. Очей не відчиняв, бо знав, що усе щезне. Як скінчив слова, тоді вільно відкрив очі й записав мелодію. Ось ця пісня:

Нотний приклад

“Ой, дівчино, як я маю жити?!
Чи дозволиш до тебе ходити,
Чи дозволиш тебе покохати,
Свою долю з тобою з'єднати?”

***

“Ходи, милий, ходи чорнобровий,
Коли на посаг не вибагливий –

---

³⁵ Інєкції почав робити по раді доктора Джуліо. Почав з 7/II 28 р. на 2 в день, на 27th день - брудна ін'єкція і почалась флегмона. 6/III.??

Бо я дівка убогого роду, –
не мала я посагу із роду!”

***

Бо мій посаг, мої багатющі, –
Чорні брови, каренькі очі,
Русі коси, мов пшениця в полі,
Лиш не маю щасливої долі!

***

“Мені твого посагу не треба, –
Ти для мене як та зоря з неба,
Будем одне одного кохати,
Без посагу щастя заживати!
(здобувати)

Потім уже через рік майже, я пригадав одну мелодію, яка могла бути корінням для цієї (в моїй підсвідомості), – це мелодія “Кажуть люде, щоб ся вінчати” (Збірка Коціпінського). Але слова цілком нові і скільки не пригадую, нічого меж піснями хоч би трохи подібного по структурі (не кажу по змісту) нема...

Критика світової преси:

«THE ST. LOUIS STOR», 16.12.1926³⁶.

Невелика група людей, які слухали Український Хор в «Одеоні», відійшли збагачені рідким музикальним досвідом і пам'яттю вечора чистої насолоди. Сорок хористів весело зодягнені в яскраві національні убрання і витренувані до останнього ступеня музичної чуткості і рухливості, були джерелом вічного подиву. Весь інтерес сконцентровується на натхненному диригентові Олександрові Кошицю, який, здавалось, випробує свою гіпнотичну силу на співаках. Кошиць розкошує в здобуванні зі свого хору подиву гідних ефектів, таких, яких жоден дирижер і жоден хор не можуть робити. Його басы то гудуть наче гігантські скрипки, то бринять, мов гітари, то чеканять «піщікато» для акомпанементу сопранам. То знов з'єднаний хор розширюється в органі тону, щоб завмерти в далечині безконечно малими градаціями по знаку дирижерської руки. Можна було чекати, що українці зроблять найвищу роботу з власними народними піснями, так і тими, що відбивають характерну для слов'ян поетичну меланхолію. Але правдивим сюрпризом програми була повна цілковита симпатія, з якою вони передавали пісні націй, темпераментно так відмінних від них, як Мексика, Іспанія й Америка, в їх різних об'явах! Негритянська «Лисн ту де лемс» була одним з дорогоцінних каменів цього вечора. «Олд фолкс ет гом» була нова й чудова у власному аранжементі Кошиця. Мексиканська «Палома бланка» і

³⁶ Українська пісня за кордоном... С. 239–240.

креольська «Венте ніня» мали справжній жар і жвавість, належні кожній. Фінальна «Сюзанна», відмічена в програмі просто як американська, залишила аудиторію захопленою радістю.

«THE SAN FRANCISCO DAILY NEWS», 17.12.1926³⁷.

Український Національний Хор під дирекцією Олександра Кошиця дав концерт в «Кепітол Тіатер». Одягнуті в багатокольорові вбрання їх рідної землі, вони дають веселу картину, яка робить чаруючий контраст з стоїчною суворістю їх манер. Вони стоять рівно з горящими очима, з відданістю прикуті до їх диригента, рухи якого витягають з них безмежну різноманітність тональних і ритмічних нюансів. Музика, яку вони співають є не менш екстраординарна: вона буває часами так сильна в експресії, що, здається, співає саме горе України.

<...>. О, який це спів! Один з перших номерів був абсолютно неможливий – «Почаївська». Барітонові соло³⁸ відповідав тоненький голос сопрано, а потім весь хор обрушувався чудними, розбитими ритмами і довгими мінорними акордами, які не скоро забудеш. Там була «Коломийка» – танець горян, який пролетів мов буря. Там була група англійських пісень аранжементі Кошиця... Але наші домашні пісні були менш задовольняючі, бо українська музика є більш приковуючи і гарна.

«RIVERSIDE DAILY PRESS», 05.01.1927³⁹.

Пишний для ока і вуха Український Хор дав вчора вечором концерт в «Лорінг Тіатер» перед жадібно-ентузіастичним людом. Ніколи до цієї пори не було такої програми в Рівер Сайд, і ніколи аудиторія не була так щасливо задоволена. Багато писалось і говорилося про цей хор до його прибуття в Рівер Сайд, і люди цікавились чи дійсно це так, як про нього пишуть. Але ніякі слова не можуть висловити величності і глибокої краси цього співу. Не те, що голоси дуже перевищують голоси других хорів, але хорова комплектація настільки повна, що вони співають що вони співають не як окремі люди, а як координоване ціле. Ол. Кошиць є екселентний дирижер. Він грає на співаках наче майстер-органіст на його струмені. Він досягає найм'ягших «піанісимо» одним згиним пальця, і проводить протягнутою рукою повний голос хору до екзальтованих «форте». Стежить за його диригуванням також захоплює, як і слухати його співаків. Багатокольорові убрання були прикрасою «Лорінг» сцені. Яскраві очі і щастя на обличчі видавали радість співаків в їх роботі. Програма складалась з пісень України, яких мінорні звуки знаходив в хорі майстер-інтрепретатор. Переслідуючі чоловіка мелодії і незвичайні акорди пилили зі сцени в делікатній

³⁷ Українська пісня за кордоном... С. 232.

³⁸ Соліст С. Сліпушкін.

³⁹ Українська пісня за кордоном... С. 240.

гармонії. Вимоги повторень були самі настирливі, але Кошиць не здавався. Публіка не хотіла розходитись після програми великої по числу номерів, але малої і короткої по насолоді, аж поки не вийшов на сцену директор. Аудиторія залишила театр, надбавши досвіду про далекий заморський наряд

21/XII. 29. New-York City

Життя весь цей час в Голівуді було для мене смертельною мукою. Я до багато до чого придивився і багато дечого спостеріг в моєму житті, що одне могло б чоловіка покласти в могилу. Мені відчинились очі на ті речі, які товаришували мені в цих подорожах за кордоном, а то ще й раніш, але яких я не міг бачити за роботою і цим капелянським безголов'ям, а також за моїм довір'ям до людей взагалі. Щоб це усе описати треба багато часу й паперу і коли хватить ще сили, то я колись це зроблю: нехай облесливість і невдячність людська побачить світ...

3го вересня я виїхав до Орат'а і почав лікування. Воно б може що й могло мені, як би не його жидівська суматошність і не справа з дозволом на виїзд, який тягнувся замість десяти день, дванадцять, чи тринадцять тижнів. Сюди прибавилась справа з візами, що взяла багато нервів і грошей. Нарешті 14го грудня 1927 р. я сів на пароплав "Roma" і за десять днів був в Неаполі. Тут мене поліція взяла в лабети, через мій паспорт Укр-ий. Приставили на цілий день до мене шпика, який ходив за мною як на мотузці прив'язаний, поки я увечері не приїхав до Риму. На другий день поліція дала мені дозвіл на прожиття і я почав своє перебування з хворости. Страшений грип поклав мене в ліжко на 2 ¹/₂ місяці, а потім невдала ін'екція фосфатами [*] зробила мені внутрішній нарив у бедрі (флегмона). Прийшлося робити операцію 17го березня 1928 р. і от в цей час, як оце пишу рана уже загоїлась і я починаю виходити, хоч і почуваю себе ще не зовсім дужим і не позбавившись того грипу. Планів ніяких на будуче. Що буде далі?...

18/IV 1928 р. Рим. Vila Col di Lana 28. 8 год. вечора.

22/XI 28 року. Champagny Sur Marve. 5 rue du Marchè. France.

Випадково зустрівшись тут з Олексою Чехівським розмовився з ним про ті хори, які повстали після розвалу першої Капели. Те що він оповів мені не можна описати, – це така яскрава картина моральної загибелі емігрантської сволоти, що прямо жах бере. Обличчя Капелян встають в правдивому своєму вигляді не на словах, а на ділі. Укравши в свій час у мене хор, рецензії і добру славу, пан Кириченко почав орудувати, а з ним Троїцький, Городиський і взагалі уся та наволоць, яка не мала ніякого дотичення ні до Української пісні, ні до музики взагалі.

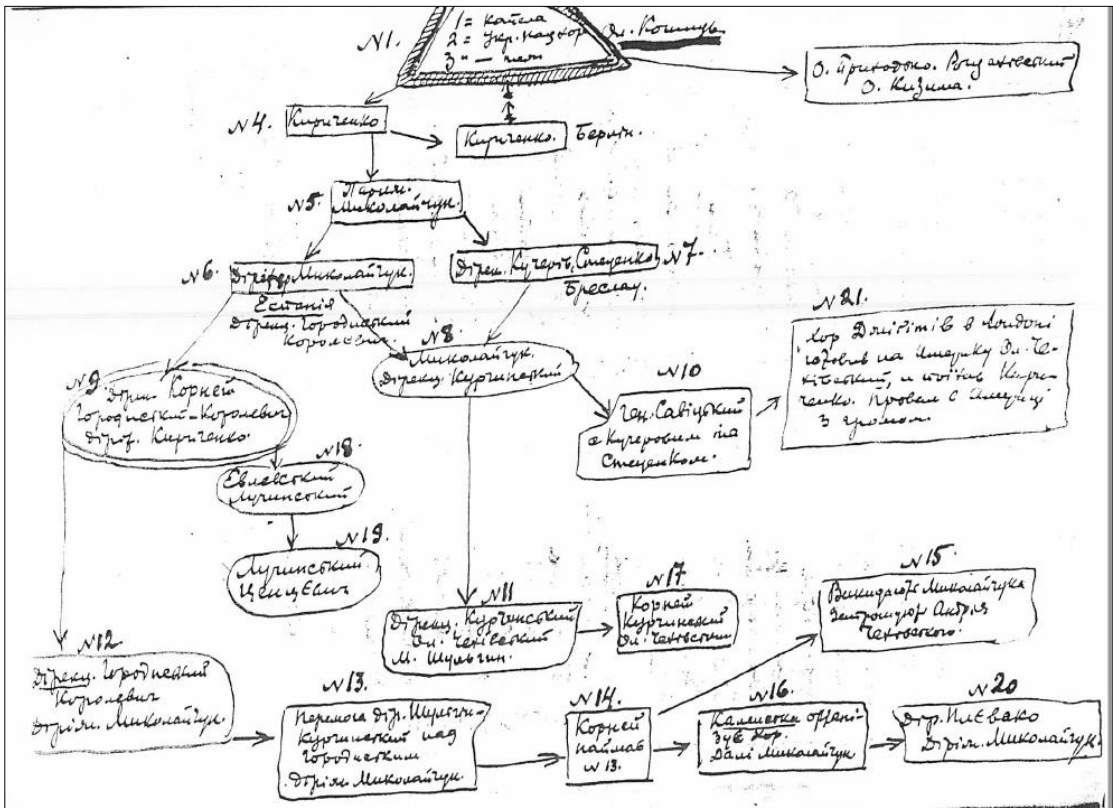

Постепенно доводили не тільки до абсолютного зіпсуття співу, але й до вчинків скандального характеру і мордобоїв на улицах, на сцені під час Концертів. Ділились мало не щомісяця далі й далі на все дрібніші компанії, приймали ріжну підозрілу братію до хору, яка їх те ж розвалювала, крала один у другого Контракти, писали один на другого пасквілі в часописах і т. д.

Нарешті з них повиділялись ріжні дрібні хори. Де не було ні жадного капелянина, якісь дірігенти і хористи, що не вміли слова сказати по українські, тинялися по ріжних кабаре, кінематографах, ресторанах, співали російські пісні і т. д. Дішло до того, що хори організовувала Каленська (!) (при чому без діріжера). Кожний бувший Капелянин “організовував”, ставав директором і експлоататором меншої братії. Заманіфестували себе с цього боку, Кучерів, Городиський, Каролевич, Стеценко, Миколайчук, Каленська (– все це діректори) Курчинський, Ол. Чехівський. Дійшло до того, що Каленська з Миколайчуком почали співати трохголосні і чотирьохголосні аранжіровки дуєтом, а потім набирали усяке стерво, вчили і продавали в ріжні Кіно по 3–4 чоловіки, як скот. І вся ця сволота наліплювала на себе марку “Український Національний хор”, та видавала себе за моїх учеників. А Киріченко – то той прямо оголошував, що це він був організатором, директором і діріжером першої Капели. До Італії їздив під назвою “Укр. Нац. Хору” якийсь Лучинський (директор) з діріжером Євлевським. Завдяки славі моєї Капели одержали для Концерту не більш не менш як Римський Оперовий Театр. Співали Російські пісні і провалились з повним скандалом. Матерня лайка і мордобой стали звичайнісіньким явищем на зборах та репетиціях. Діло дійшло до того, що на одних зборах «директора» Городиського били по морді та закидали тухлими яйцями, а в Бордо Олекса Чехівський після спектаклю, на улиці давив за горло “директора” (не пам’ятаю назви) здається що самого Курчинського (мого бувшого чемоданного-генерала, що возив наші валізки, а потім став директором одного з “Укр. Нац. Хорів”), бігав за ним по улиці з каменюкою. Всі ці скандали репортери часописів розписували як світські новини. Одним словом, презентували! Розперезались і виглянула справжня свиняча морда тих, кого під моєю орудою критика називала “Жерцями єдиної святої релігії, ім’я якій Музика” (критик Шарпантьє?). На слідуочій сторінці привожу “родословне древо” цих авантюр, яке зробив Ол. Чехівський. Пояснення постараюсь здобути від него ж.

Таблиця:

В травні м. 1928 р. після операції у мене почала боліть ліва нога, та що оперіували, – чим далі тим більше і нарешті справа дійшла до того, що не можна було пройти десять кроків, щоб не відпочивати. Я кинувся до Д-г Дубінського. Він обдивився, не знайшов ревматизму і “на усякий випадок” відправив мене до Salsamaggiore. Я почав збиратись в дорогу. А тим часом затягалась справа з хором у Празі. Річ в тім, що там закінчило багато студентів в Ук. Університеті і залишилися без роботи і чеської допомоги, на бруку. Вирішили зробити хор та улаштувати концертну подорож. Листування з цього приводу почалося тоді як я в Римі захворів. Спершу писала про те Щуровська, потім замовкла. За нею підняв це питання якийсь Самойлович (студент і співак). Почалося інтенсивне листування. Я відмовлявся, бо в тому стані здоров'я не міг думати про яку небудь роботу. Самойлович не кидав мене, згоджувався (?), скільки я захочу. Меж тим в Празі устроювалась якась хорова Олімпіада з приводу століття Чеських хорів. Тамешні українці вирішили звернутись до мене. Поїхав писати мій товариш по Семинарії Родько Шереметинський – проректор Ук. Унів. Завів справу по-українськи: що я не повинен відмовлятися, коли хочеш зали-

шити по собі гарні спогади; що я накладаю з Щуровською і не хочу псувати її діла, бо вона там діригентом хору, що вона інтригує, та не хоче, щоб я приїхав і т. д. А Щуровська дійсно мовчала про цю Олімпіаду і нічого мені не писала. Прийшлося виляяти Шереметинського, відмовиться і просить щоб мене залишили в спокою. Він замовк, хоч і видно було що в мою хворість не вірить. За те не кидав мене Самойлович – прилип як смола. Я написав йому, що їду лікуватися, а коли здоров'я покращить тоді будемо розмовлять.

Нарешті 14го червня я виїхав до Флоренції, пробув там 4 дні обдивлявся галереї та церкви і в Мавзолеї Медічі так простудився, що уже нічого не памятаю з того, що бачив – всюди ходив мов у сні. В Сальсомаджоре приїхав 20го червня, знайшов помешкання на віллі D^л Каваллі і пішов до лікаря.

Лікарь оглянув мене і нічого не знайшов такого, щоб можна було лікувати в тих купелях. Сказав, що треба відходити нервово, але що ванни не пошкодять. Ото й почав я купатись в тих ваннах, та “відходить” нервово. Цей спокій був прямо знаменитий. Поперше, що ці ванни остаточно випарили з мене усю силу. Ноги боліли по старому, а нерви дійшли до крайнього зіпсуття. А тут ще одержав записку від Феді, що його любимий одинець-син Вітя захворів на страшну хворобу – саркому кишок. Листи були прямо божевільні від страху і відчаю. Це горе передалось мені і я сам трохи не збожеволів. Далі писав мені що робили хлопцеві операцію (тягнулась 1 год. 40 хвилин), а потім замовк. Я послав телеграму. Відповідає, що після операції поправляється, але що бояться рецидиву, бо знов на животі появилася опух.

З поганим передчуттям я виїхав з Сальсомаджоре до Венеції 5го липня (1928). Спека стояла неймовірна. Приїхавши у Венецію я зупинився в пансіоні “Сміт” як раз коло самого Св. Марка. Краса цієї церкви й усеї площі неймовірна: увечері, коли люде сидять край площі навкруги в освітлених кавярнях чудовий сімф. оркестр грав, зоряне темне небо покриває усе наче яка риза, а з темряви виступає фантастична біла церква з блискучими мозаїками і поруч з нею Палац Дожів над темним морем, по якому плавають гондоли з маленькими лихтарями, – просто хочеться плакати. Казка про щось прекрасне, як молода фантастична мрія...

Але добре оглянуть Венецію не прийшлося, також як і Риму та Флоренції: ноги боліли, спека доводила до щоденної простуди. З поганим настроєм я виїхав до Левіко (в Тиролі) на залізно-мишаківі води в надії хоч там знайти порятунок для своєї хвороби. Виїхав 9го липня і в той же день був в Левіко. Застановився в пансіоні “Ля паче” (La pace).

В Левіко лікарі сказали теж саме що і в Сальсомаджіоре. Прийшлося знов мокнути, та потіть у ваннах. Ноги боліли, а сили ставало чим далі менше. Нерви ні до чорта. До того ж іще італійська кухня остаточно вибила мене з сили, – їсти не міг нічого, макарони та супи кидали мене в дрож. Останні майже

два тижні я уже абсолютно нічого не їв. До того ж на моє нещастя тут завівся оркестр якоїсь команди самокатчиків (?), який на протязі місяця добивав мене своєю грою. Такого жаху я ще в житті не чув. Сам Бог не скаже, де вони могли набрать таких струментів, – це буквально бляшаний “Лом”, і видає такі звуки що шкура злазить. Коли ж до цього додати ще й капельмайстра, – без уха, без ритму, без смаку, буквально якогось ідіота, та репертуар, що складався з шести пісень-фокстротів та якихось воєнних маршів, чи сигналів, – то можна уявить собі, що така банда може зробити з людськими нервами. Вона довела мене до гістерики і я напівбожевільний повинен був виїхать в глухий куток міста, щоб не чути цієї сволоти. Єдина утіха це було чудове озеро з чудовою зелено-синьою водою. Можна було цілий день плавать на човні серед чудових гір, які стояли навколо вкриті лісами та виноградниками. Несподівано отримав листа від Остапа Лисенка (2го липня). У Києві з’єднали Консерваторію з школою Лисенка і запрошують мене на посаду проф. хорово-дірижерського факультету. Це ставило на реальний ґрунт мої мрії про поворот додому, хоч музична педагогія не дуже то мене вабила. Я написав свою згоду і справа закрутилась. Тепер всі думки були звернуті на одно – поворот додому. З цією ціллю я виїхав до Франції 5го серпня, щоб там полікуватись і починать справу повороту з Парижського Консульяту. Через Турін та Милан я прибув до Франції Серпня 8го і оселився в селі Шампінї над Марною біля Парижу (Champigny sur Marne 5 rue du Marché), де оце сиджу й пишу оці короткі замітки.

22 листопаду 28 року.

Після Америки Франція вразила мене брудом і безголівям таким, коли не гірше, ніж Італія. Але коли уява італійський бруд покривала старовиною, то тут і того не було. Париж сірий, брудний, хоч красивий, але мертвий і бідний після Америки. Мені так зогидли великі міста, що я їзджу до Парижу тільки по справах та й то з неприємністю. З перших же днів мого життя тут з’явилися на обрїю землячки – Перепелиця й Степанківський і почали умовлять мене розпочати друк Книжки моїх рецензій. Не знаючи як ця справа ведеться, я згодився, і ми розпочали діло. Не знаю як воно нарешті вийде, але переклади Степанківського з Нім. та Еспанської мови зроблено таким “штильом”, що не знаю як його й виправлять. Думаю що не так вийде воно, як я сподівався і що збуту Книжка мати не буде й \$650⁰⁰ останніх пропало.

Мої передчуття відносно Віті не пройшли даремно. Від Феді одержав божевільного листа, що Вітя 4го вересня в 4 год 50 хвилин дня помер в страшних муках у повній свідомості. Ще не маючи цього листа я був свідком такої таємничої події. У моїй кімнаті в величезне вікно (кімната-студія) в день 9го вересня воно було відчинено. Стояла чудова погода. Враз в хату влетіла ластівка, політала під стелею й сіла на тому ж вікні за портфелем, який там стояв. Т. підійшла, взяла її в руки й почала милувать. Пташка навіть крилом не тріпнула.

Т. передала мені її в руки. Ми її обцілували, обмилували й випустили в те ж вікно. Я зараз же сказав, що треба ждати звістки про смерть Віті, і дійсно через скілька день одержав листа що 4го вересня він помер, а 5го поховали. Кажі тепер про “бабські забобони”.

Потім через місяць, 4го жовтня мені снився Вітя в домовині – і це як раз був день його смерті (4го Вересня). Туга за бідним хлопцем, який до останнього дня мріяв бачити мене, давить мені серце й досі... Спізнився я з приїздом своїм, – так і не побачив його. А так мріялось доживати віку разом з Федею та радуватись на його щастя... Не судилось.

Справа з поворотом тягнеться й досі. Був у Консуляті, написав анкету. Все одіслано до Москви, одержав відпустку з Інституту до 1го Січня 1929 року, листуюсь зо всіма у Києві з цього приводу, – відповіді все не маю... Затягається справа і з Книжкою. Що то буде далі...

Критика світової преси:

«EL MUNDO» (Мексика), 13.12.1928. Аверніно.⁴⁰

...Сьогодні ввечері, театр «Ізабель» перетворився в храм музики, в яким сорок голосів чудового тембру та технічної виправи найбільш чистого артистичного смаку, нас примусили зрозуміти, що в людських голосових струнах, в індивідуальній вокалізації, існують невичерпні засади зворушуючої, захоплюючої, божевільної гармонії.

Букетом людських голосів можна симфонічно змалювати пейзажі, вечір і ранок, стани душі.

Автор цих рядків чув в Європі славетний хор Кляве, зложений більш як тисячі голосів; хор, що викликав до себе подив в Парижі та інших столицях. Безсмертне діло маестро Кляве зосталось увіковічене в пишній статуї, поставленій йому на славу в одному з парків Барселони.

Отже, український хор є рівний хоріві Кляве, хоч і менший численно; він справляє чудне враження мистецтва футуристичного, мистецтва передчутого, яке ні в яким разі не можна вкласти в термінологію та засади, до яких світ звик.

Мистецтво є емоційною інтенсифікацією найбільш інтимних почувань. Слухаючи хор, страждаєш або смієшся, даєш колихати себе на човні мрій... <...>.

Український хор розбудив емоції публіки. Висловимо йому нашу щирю подяку і віддаймо йому наш щирий та палкий подив...

⁴⁰ Українська пісня за кордоном...С. 252–253.

«RESTAURACION», Guadalajara (Мексика), 19.12.1928. **Маестро Кантор**⁴¹.

Співаю «алілуя!». Співаю славу, панове читачі, божественному мистецтву, мистецтву потужному, мистецтву вічності. Я тільки що чув Український Хор, і серце моє б'ється від втіхи; душа сповнена подивом; вухо дзвенить гомоном лісів, голосами дівчат, шепотом жінок, що кохають, шумом весняних дощів, симфоніями легендарних гаїв, течією солодкою та мелодійною вод; риданням панночок, жалібним плачем матерів та словом кобзарським!

Приношу вам, панове читачі, добру різдвяну новину: ідімо і ми, осяяною світом, безмежною дорогою за цею громадою чоловіків і жінок... та й співаймо і ми «алілуя!» в екстазі подиву та замилювання!.. Незвичайна солодкість та таке багатство акордів, не як в оркестрі, ані як в органі, далеко вище і над оркестром, і над органом, бо голоси ці мають душу, мають уяву, мають чуття!.. чуття!..

«EL UNIVERSAL» (Мексика), 22.12.1928. **Мануель М. Понс**⁴².

Мексиканська публіка мала останніми часами два великих одкровення в галузі мистецтва: танці Ганни Павлової та подиву гідний Український Хор, що сьогодні ввечері, виступав в «Арбеу». В трупі Павлової все було перфектним: комбінація світу, пластична краса ансамблю, евритмія великої танцюристки. Також в гурті голосів, що до нас прибув – все є визначним: бездоганний добір голосів, точність ритмічна, багатство динамічних нюансів.

Український Національний Хор складається з співаків, компетенція яких засвідчена в кожній інтерпретації. Маестро Кошиць не диригує, він втілює кожний твір своїми рухами. Рука його, без палички, не б'є темпу: вона підкреслює за допомогою відповідних рухів кожну інфlekцію, кожний наголос, кожний контраст світла і тіні; найточніші звучності в піанісимо, як і найбільш енергійні образи ритмічні. Він є досконалий гіпнотизер своїх хористів і публіки, що слідкує здивовано за рухами диригента, яким відповідає хор з математичною точністю.

Кожний з номерів програми, виконаний Українським Хором, був успіхом. По пісні, що почала концерт, «Почаївська Божа Матір», у фіналі котрої баци показали себе неймовірними через властивий їм перфектний тембр, вибухнула перша овація. Наша публіка, з своїм непохибним артистичним інстинктом, зрозуміла, що перед нею був хор незвичайний та що ним диригує маестро виймковий. Оплески і овації повторювалися наприкінці кожного твору.

«Щедрик», вражаючий своїм незвичайним, дуже цікавим ритмом; «Коліскова», з премілими ефектами закритого звуку, пісня, від якої так і пашисть

⁴¹ Українська пісня за кордоном... С. 255–256.

⁴² Українська пісня за кордоном... С. 253–255.

свіжістю; «Коза» та «Опеньки», повні сили та оригінальної віртуозності в композиціях; – всі ці номери надзвичайно захоплювали присутню публіку. <...>.

Отже, Український Національний Хор здобув перемогу під час свого ж першого концерту, за котрим йшли й другі, не менш гучні, під час яких мексиканська публіка могла розкошувати в цім чудовім співацьким мистецтві.

1929 рік

Майже 9 місяців не брав пера у руки. Не знаю, чи зможу докладно усе пригадати. Справа з моїм призначенням до Київськ. Інституту Лисенка повернулася несподівано у другий бік. Ректором Інституту враз було призначено комуніста Сем. Романюка. Попав він на таку посаду мабуть через те, що колись в хорі студентському співав під мою орудою 2^м тенором. Був деякий час старостою хору (вічно робив заколоти). Як тільки його було призначено зараз же була Н. К. Освітою скасована постанова про моє призначення до Інституту; резолюція: “справу залишить відкритою до прибуття Кош. в Київ, а про дозвіл на поворот хай клопочеться сам”. З довгого листування вияснилось що приятель Ром. дірижер капели “Думка” Н. Ф. Городовенко мав їхати до Парижу з Концертами, – треба було мене задержати в Парижі і не пускати на Україну конкурента. Почалась тяганина, яка не скінчилась і досі. Городовенко приїхав, посидів у Франції 2 місяці, два Концерти дав у Парижі, а чотири в провінції (курорти) – разом шість. Хоч не багато, зате дуже погано. Хор добрий, коли б до нього прикласти талановиту руку. А під орудою Город. це потрясаюче-сіра, бездушна казюнна машина. Бездарність виконання могла довести до умління. Щось до одчаю безнадійне і безпорадне. До того ж весь перший концерт Укр. хору – був руський!!

Як водиться, я написав щире привітання хору. Потім з бігом часу познайомився із Город. Як видно він був здивований, що я не збираюсь його їсти і не для того їду на Україну... Зробив на мене враження хитрого, безсоромного, жорстокого “собі на умі” потайного чоловіка. Весь час “інтервював” мене, але я був “на сторожі”. Нарешті вони виїхали на посольські гроші, бо їх імпресада об’явила себе банкрутом і навіть квитків на дорогу їм не купила. По дорозі до Києва Городовенка з капелою пішли чутки, що він моститься через Романюка на мою посаду. І дійсно: зараз уже кінець серпня, робота в Інституті починається через 2 тижні, а Романюк і досі не послав до Н.К.О., щоб мене затвердили на посаді. Тільки прислав мені приватного листа з запрошенням. Знаючи ці шутки, я відповів, що приїду, коли одержу офіційне повідомлення про затвердження мене на посаді. Побачимо, що вийде з цього. Як видно він нарощно проволікає справу, щоб я спізнився; і під тим, чи другим приводом не приїхав своєчасно, тоді він на законній підставі посадить на моє місце отого геніального свого приятеля. Та чорт їх усіх забере! Я не просився і жалкувати не буду, краще ще посижу тут рік та підлікую свої ноги, котрі знов не дають спокою.

Нарешті в квітні вийшла книжка «Укр. пісня за кордоном». За бандитом Перепелицею виступив другий бандит друкар Гужва і всі приватні борги Перепелиці нарахував на Книжку. Адвокати уже зібрались добре пожитись на цій справі, але не вдалось, бо я свідомо дався себе обібрати без суду: заплатив усе за Перепелицю і ледве вирвав Книжку з обійм “ширих Українців-патріотів”. А то не було б ні грошей ні книжки. Далі все пішло, як по маслу, по Українські: “Тризуб” вилаяв видання, бо я не ходив до нього на поклон, а Американська свобода – теж, бо Ревюк невдоволений, що я дружив з Січінським, який йому бив морду. Отець же Корсуновський написав в Свободі пасквіля від себе.

Таким робом українці відхрещуються від єдиного з їх історії “діплогу першої ранги”, який я здобув їм своїми руками, і який критикою усього світу ставить нашу націю на рівню, коли не вищу ногу, від усіх культурних народів. Дійсно, це нечуваний випадок в історії людства!! Головоляпство просто геніальне! Зате на Великій Україні книжка знайшла найкращий прийом. Дійсно, мабуть правда, що еміграція – це гній, який повинно було давно викинути з Української стайні... (А головне, що в Книжці нема жодного слова ні про що, крім Закордонної Критики)

24 Серпня 1929 р. Viroflay, S&O. France

Справа з Інститутом завершилась так: коли я почав вимагати Офіційного Затвердження з боку Н.К.О. Романюк замовк. Зате почав мені писати М. Вороний. Ніби й то від себе (сам же буває в тій компанії, де й Романюк): “приїзжай якнайшвидше, Ром. Поїхав уже до Харкова з призначенням тебе на посаду офіційно”. Я зразу ж зрозумів, звідки вітер дує і що він пише ото від Романюка. Ото Романюк і йому вставляє окуляри. Як й усім у Києві, хто питає про мене і мою справу. Другого листа від М. Вороного я мав через два тижні уже в другому стилі: “Ром. здобув тобі Затвердження, але приватно Н.К.О. сказав йому, що про Київ нема чого тобі думати, а треба сподіватись мабуть Харкова” і між іншим, що “Городовенко ходить смутний”. Таким робом поступово відкривалась завіса над цією інтригою: мене думають послати в інше місто, а у Києві сяде Городовенко. За цим одержую від Романюка: “Інститут сповіщає Вас офіційно, що Н.К.О. гарантує Вам посаду в головних містах України: Харкові, Києві, Дніпропетровському й Одесі; але в якому з цих міст – буде вирішено по Вашім поверненню додому”. Таким робом справа цілком прояснилась: приватно стало відомим, від Романюка ж, що про Київ (в якому єдиному тільки є ця посада) мені нема чого й думати, хоч офіційно мені пишуть про Київ. Хто приписав це слово в повідомленні офіційному – не знаю, – але дальніший ход подій заставив думати, що це Ром. додав для мого заспокоєння від себе – щоб я тільки приїхав і усім видно було, що він мені улаштував, цебто був чистий до мене, а коли мене у Київ не пустять – то це уже не його вина. А цікаво ж що то

за посада в інших містах мені “гарантована”? Бо ж тільки у Києві була посада по моєму фаху! Ясно, що на моє місто Ром. мостить Городовенка, а мене упруть в якесь інше місто, починаючи від Харкова, Одеси і читай, далі аж до Калуги, Вологди і до Соловків. Бо якраз розпочався терор над свідомими Українцями і заготовляється “Монстр–процес” за “націоналістичну зраду” мабуть і мене думали туди пристібнуть...

На це “повідомлення” я промовчав. Тут же брат почав писати мені, що до нього почали учащати шпіони Городовенка (“освідомителі”) та випитувать, що я буду робить і чи я приїду, чи може він подався до Америки. Нарешті в “Пролетарській Правді”, яку прислав мені брат, появилась звістка, що з 15 листопада по клопотанню Інституту Н.К.О. затвердив на посаді Городовенка”.

Це ще не маючи від мене відповіді... Таким робом, усе йшло як по маслу, тільки не так вийшло, як вони хотіли – я все таки не піддався на удку і не приїхав. Мені нарешті зоставалось послать листа Романюкові з поздоровленням і Городовенку того ж.

Таким робом я побачив, що добра мені чекать на Україні нема чого: їм потрібен я, не як артист, а як “націоналіст”, щоб Коли не пришить його на смерть, то знищить духовно – відсунувши від праці художньої, заперти мене в таке місто, де б я сам на себе руки наклав і так... Україна від мене відцуралась навіки. До цього горя ще додалось ще й те, що брат Федя від голодування й каторжної роботи (він залізничник), коли приходилось на двоє суток спать тільки шість годин, – захворів на сухоти...

Отак я їхав до України, про яку мріяв день і ніч десять років, і повинен був повернуть голоблі назад біля самих ворот. Що ж., така моя, видно, доля! Після завтраго, 16го листопаду, сідаю на пароплав “Мавританію” і їду до осоружної Америки.

14/XI 29. Viroflay S&O. France

Останні дні перед виїздом було багато біганини: треба було взять Нансеновські Паспорти, замовити квитки на пароплав, здать речі і т. д. Це усе взяло багато сили й нервів, тим більш, що над головою весь час висіла чорною хмарою думка: що з цією поїздкою я запакую себе назавше в ту неволю, одна думка про яку обурює всю мою істоту.

З шести день подорожі по морю, чотири пролежав у ліжку, – хитало й нудило. Приїхавши до Н. І. 22го листопаду, поїхав до Warren, прожив там два дні і насилу знайшов помешкання (385 Central Park West). Біля самого парку на 7^{му} поверсі. Хата мила тиха (що так трудно знайти) і повітря гарне, бо високо. Хочу щоб ніхто мене не бачив і не знав про мене. Бо ж як дізнаються на Укр., що я тут, то погано прийдеться Феді і можуть його не випустить за кордон. Я ж підняв справу тут, щоб його виписать у Францію: може хоч перед смертю

побачимось, коли не судилось побачитись на Україні. Я не знаю що буду робить, Коли його не пустять... А це дуже можливо, бо стоїть тільки якому Українцеві дізнатись що я повернув сюди, та шепнуть де треба – й уся справа лопне як булька на воді. А від своїх милих земляків я нічого не бачив доброго нігде й ніколи: – одно подлість, зависть, злоба, зрада і безпричинна ненависть... За що і через що?

21/ХІІ На цьому тижні дізнався, що даремно сюди їхав. У вищому суді мені сказали, що мої перші папери втерляли по новому Закону силу, бо я пробув за кордоном два роки. Тепер знов треба брать перші папери й ждять п'ять років. Таким робом за \$500⁰⁰ я дізнався такої новини, за якою не слід було сюди їхати. Думаю запитать Юрківського, що проводив на громадян моїх капелян, – що він скаже. Коли я дійсно даремно приїхав, коли ж не знайду роботи, то треба літом вертать до Парижу, щоб дешевше було жить, а на Америку плюнуть. Вся біда в тому, що я збунтував Федю, а тепер треба писать, щоб клопоти на виїзд до Франц. поклав під сукно.. Так що і з цього боку усі мої пляни рухнули. А з мого інкогніто виходить одна сміховина, бо уже докладно усі капеляни знають не тільки про те, що я приїхав, але навіть – з якою ціллю і добрехують решту для пояснення того факту, що я нікого не бажаю бачить. А “партньор” Рабінова Майнер назначив навіть побачення через Тучапського, хоч про щось “говорить”, можуть морочить знов Стоні-Пойнтом, якого “брехню” перебрав на себе від Рабінова. Сьогодні ж по телефону Тучапська сказала, що про мене й мій приїзд їй вчора, по телефону питала жінка Рабінова. Знов мабуть Рабінов думас із Майнером зводить рахунки на моїй спині, так як зводив з Блоком. От нещастя! В Нью-Йорку 7.000.000 мешканців, а нема де заховатись!!

1930 р. 4/ІІ. Переїхав на нову квартиру (306 west 99 St.apr.6. W) над самим Гудзоном. Краса невимовна річки нагадує Дніпро, а через те, коли вийду на берег, кожний раз плачу. Скільки я втеряв за ці п'ять останніх років, – не можу сказать. Зараз просто немає сили писать.

1931 р. 3/ІІІ **New York** (знов 306 west 99 St. apr. 6. W!)

З червня м. минулого року, я оселився у о. Ол. Нижанківського в Seymour Conn (Сімор) Конектікут). Чудово: тихо, ясно, гори, зелень, село... Люде вони хоч сумні, але гарні. Прожив літо – мало, прожив осінь – мало, дотягнув аж до кінця січня 1931, – До того був зачарований життям у селі!! При усякій погоді, чи в день, чи в ночі, Сімор був для мене як ліки на душу. Я до того спочив нервами, що навіть за роботу взявся: написав літургію і дві Шкільні Співанки, це за три місяці [*зверху приписка* зараз це для мене багато]. Написав багато до своїх спогадів⁴³.

⁴³ До речі. Знов одержав через того ж Романюка запрошення від НКО до Харківської Капели. Не відповідав нічого – хай скажуться.

Прийшлося взяти знов “перші папери” з чеканням громадянства – 4 роки! (Один рік уже минув).

Новий рік 1931^й зразу дав мені радості: від Феді одержав листа, що був арештований і просидів в ГПУ 28 день. Чуть не вислали на “лісорубку” до Соловків чи у Арханг. губ. А оце 26/II лист зі Ставрополю, що Вася Беневський помер 28/XI 1930 р. – зникло ще одне місце, де я зупинявся серцем і думкою. Відійшов від мене мій найкращий друг... Мій круг звужується все більш і більш.

10/V. Спершу В. Королів, а потім Самойлович почали мене підбадьорувати взятись знов за концертну подорож по Європі. Хор повинен організувати Самойлович, який уже був у антрепренера Спурного в Празі і той “зволив зацікавитися”. Я дав згоду, але й досі нема нічого певного, а літо йде... Мабуть скіксувало!

З червня м. знов в Сіморі у Ніжанківського. Весь час писав спогади, та перечитував свої записи пісень для можливого видання. В кінці червня приїхав Авраменко і почав мене умовляти на спільний виступ з ним на будучий рік. По довгим ваганні я згодився, але справи Самойловича не спускав з очей. Нарешті, по його листах вирішив узяти “поворот” до Америки, документи (род паспорту) і замовив квиток на пароплав... а тут почалась в Європі фінансова катастрофа.

Далі з одного краю перекинулась до другого і дійшла до Америки. Думати про Європу не було чого і прийшлося відкликати свій квиток на пароплав, а документи покласти під сукно. Все літо, осінь та зиму аж до січня прийшлося страждати від вогкості й спеки... Працював завзято над “Догматиками” 8^{ми} гласів знаменного розспіву. Здається, що вдались добре. Надзвичайно сумні листи від бідної Дори: самотність, старість, нужденність, злидні... серце шматується на частки...

Самойловича справа повисла у повітрі.

1932 рік

22/IV 1932 р. New York. (306W 99 St.apt 4E.)

В кінці січня чи початку лютого переїхав з Сімору. Разом зі мною кинув Сімор і Ніжанківський. Перейшов до Jonson City N.Y., а церкву та залю, яку він построїв, забрали Лемки “Руські” – перевертні україножери. З лютого почалась Авраменкова справа: спершу оголошення та агітація, а потім набір хору і з половини березня репетиції. Не можна пером списати, які неприємності та труднощі прийшлося зазнати від хористів: ці люде остаточно втратили поняття про чесність, совість, “слово” й його дотримання. Коротко кажучи, набрався чудовий склад хору і я уже радів, що справа піде добре й швидко, а вийшло, що взявши репертуар за два тижні, я на шостому тижні опинився знов на початку роботи. Бо один по одному змінились усі тенори, і ради нових людей весь час

приходилось учить усе наново і розбивать все, що зроблено раніш, а також охоту до праці у тих, що вже все вивчили...

Коли пишу оце, – zostався ще тиждень, а у мене все ледве виходить зі становища Повного Хаосу!.. Не знаю, як воно буде... що з того вийде... А здоров'я цілком не те, що було. Після репетиції повинен лежать цілий день, а коли які-небудь “тенори” піднесуть добру “тютю”, то хворію тиждень. До нових “тенорів” належить і мій спільник Авраменко <...> Я два рази збирався розірвать з ним умову, і тільки можливість вилаять цього ідіота до живих печінок спиняла мене від цього, – бо що називається “зірвеш злість”, то й подобрієш. Тепер він поки що шовковий і я його тримаю на корді, а що далі буде, побачимо. Шкода, що проиходиться здоров'я тратить ще й на таке стерво! Якби тільки дотягнуть цей тур! Добре, що він буде тривать тільки місяць. Уся наша акція присвячується 200-літтю Дж. Вашингтона. Авраменко строїть великі плани надалі, але я цьому не надаю ваги, бо вся справа базується на Українські пожертви, – а це все... пуф!!

Розділ 3. ЗАПИСИ 1–30 КВІТНЯ 1932 ПРО ГАСТРОЛІ З БАЛЕТОМ ВАСИЛЯ АВРАМЕНКА

1-го квітня.

У 8 ранку приїхав “босом” хор. Їхали добре, але трохи втомились. Увечері репетиція. Як завше водиться, цей ідіот Авраменко спаскудив усе. У нього такі порядки, що ми прийшли о 11 ранку, а репетиція почалась в 6 вечора. Обілляли якимсь составом його паршиву занавісь. Вона так смерділа, що не можна було дихать. Прийшлося ждять поки висмердиться. Це був протипожарний состав, про який наш хуторянин і не знав, як заказував оту нещасну, бездарну картину, за яку заплатив 1000 доларів (а кому? Українському “пейнтеру” з Нью-Йорку!).

У вечорі співали паршивенько. Театр був набитий, бо квитки були роздані. Я був стомлений і зіритований порядками... Після концерту нам зробила прийом Литовська амбасада. Було мило, культурно, гарно, весело... прийшлося казать промову.

2-го квітня був вільний день.

3-го виїхав до Балтімори окремо від хористів автом Авраменка. Їхать було дуже гарно. Здається, що це буде єдина відрада в цій подорожі – отак їхати автом серед природи, провінціальними дорогами, серед фарм, нив, лугів, цвітучих дерев... Балтімора мені огидна як завше. На концерті публіки мало. Співали гірше голодних собак. Прийшлося лягать тенорів та робить репетицію, що ніколи не входить в мою програму... Отель “Southern” 3 доляри. Уже гарно. Зате в театрі було таке пекло, що зі мною (перший раз в житю) був обморок.

4-го квітня. Вілмінгтон.

На концерті Ординський сказився і почав кант “Страстям” мабуть на два тони вище... Насилу дотягнули. Прийшлося знов лягать... Публіки нема. Отель “Дірон” – чудовий.

5 квітня. Аллентаун. Публіки повно. Співали чудово. Отель “Американус” – чудовий.

6 квітня. Філадельфія. Отель “Уолтон”. Зупинився тільки до “після концерту”. Співали в “Американ Академі ов Мюзик”. Публіки повно, співали добре. Якійсь українські морди хотіли використать хор: з’явився якійсь дядько і знайомить мене з американцем, що завідує чимсь в тутешній Радіостанції. Ка-

же, що після концерту ми будемо співать там. Я питаю: “А хто платити буде? Чи знає про це Авраменко?”. Ні, каже, “Авраменко про це не знає. Це комітет зааранжував” – “Який комітет?” – “А той, що спорядив концерт”. “По умові з Авраменком хор повинен співать один концерт на день, а коли два, то і платня повинна бути за два концерти. Через те, коли Авраменко захоче платити за другий концерт, то хор співатиме з охотою”. Після концерту виїхали вночі до Н-Йорку. Їхать було цікаво і добре. Приїхав на стару квартиру до Міс Керю, 99 вулиця. 306. w.

7 квітня. Нью-Йорк. Субота. Репетиція в школі Авраменка. Хору заплачено за тиждень, мені платня відкладена до неділі (завтра).

8 квітня. Нью-Йорк. Неділя. Два концерти в “Карнегі Голл”. Авраменко такий розумний, що усіх видатних музик та критиків запросив на денний спектакль. Звичайно, що партер був пустий також як і ложі, а на галереї сиділо чоловік з сотня. Крім того, українці “підтримали”: забрали для продажу квитки і продали якраз стільки, щоб повернуть свої позики Авраменкові. Ну, зала пуста... Співали наче нарочито погано, просто вили як собаки. А все через ту сволоч Гордона: він заспівував “Зіроньку” так, що потім її співать не можна було. Ця жидяра запевнив мене, що у Вашингтоні він був трохи перестуджений. А потім мені розказали співаки, що він завше так співає й працює: на пробі дасть чудовий звук, а потім як собака виє (Як це можливо, не розумію!). Огида і жовч на оцю усю банду, починаючи з того хама Авраменка...

У вечорі співали краще, але для мене погано. За куліси прийшли усі мої приятелі, включно до Рабінова, і ... хвалили. Це означає, що співали погано. У неділю мені гроші не було заплачено. Знаючи Авраменка, я у понеділок рано, перед виїздом, сам пішов у “Карнегі Голл” і взяв свою платню, після якої Авраменку зосталось від двох концертів разом 75 дол. А що б то було, якби я не взяв своїх грошей, це добре було видно з дальнішого.

9 квітня цілий день їхали до Бостону. Кругом чудові краєвиди, але зробить без привички 240 міль було трохи трудно. Приїхали цілком розбиті, хоч для мене втома була приємна, бо такі подорожі провінціальними дорогами мені страшенно подобаються. Насилу знайшли отель – паршивий неуютний і дорогий. Авраменко якогось чорта взяв Оперу і заплатив 500 долярів, а українців, на яких можна було рахувать, аж ціла жменя.

10 квітня співали в “Опера гауз”. Як і треба було чекать, українці “підтримали”: зала була порожня цілковито. Чого було їхати!?

11 квітня. Малесенький городок Голіок (Нолуок). Співали в “Сіті Голл Авдіторіум”. Надзвичайна акустика. Співали напричуд гарно, а людей нема... “підтримали”! А чого ми лазимо по таких маленьких містах? То через те, що усі ці виступи розраховані на українську публіку, яка дає, краще сказати, у якій Авраменко тягне гроші на “українську справу”. Через те і повинен їхати туди, де гроші позичав, та показати, що він брав дійсно на “українську справу”. Для цього треба себе й маніфестувати – наймати Кошиця з хором, брати найкращі зали і т. д. А через те, що це усе коштує гроші, то й ціни ставить він такі, яких Рабінов не ставив (тоді не було й чути про депресію й коли концерти були продані, або гарантовані, і при тому в сезоні, а не так як зараз – поза сезоном!). Ну, а через таке планування, виходять одні витрати і ніякого прибутку, крім надії ще раз позичити (на вічне відання): залі плати, сезон пройшов, українці по два рази на концерт не ходять (в мене вже були десять років тому – і досить). Ціни такі, що ніхто платити не може, а до того депресія і безробіття. Коли ж до цього всього додати саму персону Авраменка та його поведіння взагалі, а промови зокрема, то цілком зрозуміло, що людей не буде в театрі, хоч би їх було хтось заганяв... Отак цей ідіот топить сам свою справу. А я теж не менший ідіот, що зв’язався з цією халтурою, від якої соромно дивитись людям в очі, без огляду на добрий хор і гарну мою програму... Наука надалі.

12 квітня. Нью-Гевен

Наш хазяїн так добре розклав подорож, що знов зробили 100 міль (по його географії – до Каліфорнії треба їхати через Європу, а потім Африку). Співали в “Шуберт тіатер”. Акустика знаменита, співали чудово, а народу... цілком не було, нікого! “Підтримали”... Піп узявся продавати квитки і продав раптом... одного за доляра, а потім ще мав нахабство казати Авраменкові, що “танцями Україну не збудуєш”. Як це не є нахабно й глупо, але це резонна відповідь на Авраменкові промови і ту рекламу, якої він допускається серед цих простих людей, аби виманити у них гроші – “українська справа, визволення України, головами накладемо, Слава борцям, не вмре не загине, єдина від Карпат до Сяну, а до того ж ще й Соборна” і це все для свого “гаца-драла”. Сором слухати. Тож так і “підтримали”, і так і піп відповів, як було запроваджено зразу.

Отель “Бішоп” 3.50. Чудовий отель.

13 квітня. Гартфорд

Знов “підтримали”! Чудова нова заля, така ж акустика, співали прекрасно, а людей... не було й четвертої частини! Авраменко зостався позичати у людей грошей, аби розплатитися за тиждень. Чи дотягне цей ідіот до неділі!? (Отель “Гард”. 3.50. Жах!!).

14 квітня. Трой.

Зробив 129 миль за 4 години. Дорога така чудова, що назавше зостанеться у мене в пам'яті. Просто якийсь сон: навкруги цілі поля квіток, дерева в цвіту, сонце ласкове, повітря – вино... Їхав би вік!...Це єдина утіха й насолода серед того бруду, куди я втѡхався. Зупинився в отелі "Гендрік Гадсон" (5 дол). Сьогодні день платні – що то буде? Мабуть кінець усій оцій мотузяній справі.

Театр з прекрасним резонансом. Співали добре, народу було досить. Авраменко прийшов на спектакль (прибіг з Гартворду) і обіцяв завтра заплатити усім усе. Побачимо.

15 квітня. Ютика

До Ютики їхали чудово і швидко. Краєвиди невимовної краси, особливо, як перевалювали гори біля Олбані... Зупинився в отелі "Мажестік", в якому і театр тої ж назви (де будемо співать). Було дуже зручно, хоч театр має всього одну уборну: всі роздягались і одягались в отелі. До того ж ще й погода була чудова. Так що, коли був балет вільний, а хор співав, тоді танцюристи сиділи просто надворі, і навпаки. Театр старий, але з чудовою акустикою. У мене був знаменитий настрій і співали перший відділ знаменито. А перед другим відділом Авраменко підніс мені "тютю": користуючись, що добавочні гроші (55 долярів тижнево) для хора, солістів і т. д. не занесено в контракт хору (аби не давати приводу для усяких "виступів" капелянського характеру), а тільки в моєму контракті, він відмовляється ці гроші платити. Між тим, всім хто мав надбавку я дав слово, що вони будуть ті гроші одержувать (від Авраменка). Тепер виходить: щоб не зламать свого слова, повинен буду платити я сам з власних. Таким робом, украла сволоч у мене 55 долярів тижнево! Це мене так обурило, що я ледве довів другий відділ до кінця... Гад зелений! Після концерту ходили пити пиво в якесь "спік-ізі" (тайний кабак), а потім була вечеря у Українців. Я сказав промову, в якій підніс заслуги Авраменка перед нацією, аби цій сволочі показати, що він за свиня. Але чи він зрозуміє? Це ж хам з ніг до голови!

16 квітня. Сіракюз

Перед виїздом з Трой мені заплачено гроші, з яких я роздав хористам їх добавочні 55 долярів. Їхали скоро й чудово. Отель "Сіракюз" розкішний. Театр "Лінкольн Голл" в центральній Гайскул – чудовий. Народу досить. Співали порядно, але я не був задоволений. Увечері українці і Американський якийсь комітет робили нам вечерю, на яку забули запросити мене... І тільки через годину чекання збагнули, що треба чоловіка запросити, бо все ж таки він є шеф, для якого ця вечеря (почасти) й була споруджена. Чисто по-українські! Я рішив іти вечерять в ресторан, але як на зло в ліфті мене впіймав піп, головний розпорядник та ініціатор вечері. Я був злий на увесь світ, а перше всього на себе

самого, що попав у таку огидну халепу і через те, коли піп тремтячим голосом почав мене просити на вечерю, я так відчитав його, що він трохи не вмер. Мені аж шкода його стало... Щоб не робить скандалу, я пішов. Було огидно й нудно. Ясно, що все робилось не для мене, а для самих себе, щоб попишатись перед Американським громадянством для своїх місцевих цілей, а моя лиса голова була тільки тим болваном, на якого натягувалась шапка української “культурності” перед чужими людьми. Господи, до чого це усе огидно, нудно, образливо і скучно, скучно... До смерті! Були тут якісь професори Університету та Консерваторії, які як водиться говорили ті промови, що бувають на безплатних обідах, та які дуже часто закінчуються таким англійським матюком: “коли б я не був американець, то я хотів би бути тільки українцем”. (Себто слава богу, що я американець, а не така свиня, як ви усі!). Знаю тільки, що піп буде довго пам’ятати мою лекцію ввічливості...

17 квітня. Рочестер

Зупинився в отелі “Сенека” (4 дол.) – чудово. З вікна видно місто, але воно так змінилось за ці десять років, як я не був в ньому, що я цілком не міг впізнати профілю його... Перед концертом я з Т. пішли робити “сентиментальну прогулку”: рішили пройти усі місця, знайомі нам як ми тут жили. Пройшли першу вулицю, де ми жили у Перельман – нічого не зосталось від тої хати. Пішли далі на ту вулицю, де мешкали в останні місяці 1925 року. Страх, якими неуютними, просто страшними показалися нам вулиці, які ми проходили, і які тоді нам здавались більш – менш “переносними”... Я й зараз згадую ті враження і мене пазурями оховає ота чисто “американська” туга... Співали в цілком новому, невідомому мені залі “Колумбус Цівік Центр”. Заля здоровенна, я думаю, що на тисяч десять...а людей – нікого! Постарався Сорочинський, який приходив за куліси, зі мною був як лисиця, а з знайомими хористами не здоровкався... От порося паршиве!

Після концерту були у Батрак, матері жінки Січинського, був там доктор Сухованченко, Братусь, Пригода, які зустріли мене з сльозами як рідного. Цікаво було дивитись на Сорочинського, як діріжера та композитора. Я все слухав з терпеливістю і навіть цікавістю: мене дуже цікавить цей род божевілля, який утворила моя капела... Пригадав собі всіх моїх хористів та солістів, починаючи від Кузьмина і кінчаючи Ординським.

18 квітня. Буффало

Їхали чудово... особливо гарно було понад озерами, де поруч з сосновими лісами тягнулись цілі мілі виноградників... Перед виїздом нас зустріла ціла депутація українців, яка потягнула мене й Авраменка і майже цілий хор до Майора міста, якогось молодого жида, котрому як видно дуже приємно було

“пописуватись” ... Але крім нього, ще “пописувались” і наші: один з тих, що вводив мене до Майора в кабінет, запузиривав таку промову, що я хотів його тягнути за полу, аби перестав. Зрадив чоловік, що його слухає сам Майор міста, а може що випала нагода побалакати (в усіх короста на язиці, не тільки в Галичині, але й в Америці) – от він і закатав, починаючи від князя Володимира... Майор спершу слухав, а далі сів і почав дивитись у вікно, а далі пошепки надавать накази якомусь урядовцеві, а далі встав... і Господи, яке нещасне обличчя глянуло на мене з його високопарної фігури! Доїхав бісової душі українець! І кого доїхав – жида! А ще будуть казати, що ми нездатний нарід... Насилу сукин син кінчив! І то тільки тоді, як Майор протягнув мені руку на прощання... в стисненні його руки, я почув благання помочі, а через те голосно почав його дякувати за прийом. Тоді наш український оратор опам’ятався і урвав на півслові. Так що справа кінчилась без душоубства... А до того доходило!

Після сніданку їздили на Ніагару, було гарно, але трохи потомились. Перед концертом біля театру мене зловив мій бувший “приходьківець” – Безручко, який перед цим агітував тут, щоб українці не ходили на цей спектакль (він тут здається дяковчителем, чи що). Побачивши цю свиню, я пригадав, як він звів на мене в своїх Спогадах небилицю, нібито я в подорожі ображав нашого посла Славінського (в Празі), називаючи його публічно “ослом” замість “послом”. Ця нісенітниця потім вилізла мені боком, як я зайшов до Славінського в Празі. Очевидно старий повірив цій гидотні також щиро, як я щиро не хотів навіть відповідати на такі інсинуації. Коли цей тип зайшов зі мною за куліси і побачив Авраменка, то він ледве живий вискочив у залю: чує кішка, чиє м’ясо з’їла. Це з тих самих “приходьківських ідеалістів”, котрі ... і т. д. (слідє батько з матір’ю й далі). Я, глянувши на його обличчя, як він побачив Авраменка, просто був задоволений бачить, як то одна сволоч реагує на вид другої... Після концерту було прийняття в Православній громаді. Замучили промовами до того, що я поставив Авраменку умову: надалі не буду ходити туди, де будуть промови. Спасителю Боже! До чого ці люди ласі на “словоблудіє”! Він ладен рідну матір поховати живою, аби поговорить над її могилою. Зупинився в отелі “Форд”. Жах чисто фордівських розмірів!

20 квітня. Піттсбург

Сьогодні зробили завиграшки 270 міль: легко, цікаво, гарно і швидко... Чом я не можу мати автомобіля! Кожний робітник має, а я не маю коштів на це... “доробився” маєтків на українській справі! Приїхали – наче й не їхали, але увечері почули втому... Зупинився в отелі “Вебстер”, знаменитий отель: дешевий з колосальними вигодами. Номер з душею коштує 3 долари на двох!

Співали в “Карнегі Голл” паршиво, неохайно, але звучно. Приймали знаменито, збор був “бітковий”. А все зробив один піп Кульматицький без помочі

всіляких комітетів і т. д. Після концерту було прийняття у українців Кульматицького. Було весело, щиро, гарно і п'яно...

Між іншим цікаво: заля була наповнена прихожанами Кульматицького, який фактично живе в пригороді Піттсбургу. А з самого Піттсбургу не було жадного чоловіка: тут мій хорист Щит (тепер – Орлик) агітував проти концерту, бо мовляв “я не можу допустити, щоб Кошиць ставав на моїй естраді”. Чудово! На концерті були бувші приятелі Вайди, серби, які спізнались мене побачити, а бачили тільки Таню... Милі й шляхетні люде, цілком протилежність їхньому приятелеві і “боссу” Вайді Милоевичу, який оказався чисто балканська свиня й стерво... Як сам Піттсбург, так і дорога, так і концерт, так і заля, завше остануться в моїй душі, ясними, радісними, успішними, де я почував себе на естраді чоловіком, а не наймитом... І навіть зараз, коли співали неохайно (стомились), все такі прийом був такий, якого рідко де я мав... Публіка якась чула, музикальна, реагує на те, що треба, щиро, тепло, рясно і голосно...

21 квітня. Йонгстаун

Доїхали чудово. Місто паршиве, брудне й нецікаве. Всього три отелі в місті й деруть ціни неймовірні. Насилу устроївся в отелі “Огайо” за 4.50. Театр з кумедною назвою “Стамбул Аудіторіум” – чудової класичної архітектури (теж “американізм” – назва плюс архітектура, плюс призначення!). Акустика паршива, народу мало. Все це праця попів, яких Авраменко в своїх промовах лає на чім світ стоїть, хоч вони йому єдині роблять бізнес та устроюють позики. Співали погано й неухажливо. Квартет наче сказився: плутали і не дивились на руку... По концерті була вечеря: чудові страви, горілка, пиво і жадного попа! Було через те весело, сито і п'яно...

22 квітня. Клівленд

Їхав скоро і гарно. Я чим далі, тим більш захоплююсь подорожуванням на автомобілі. Це трохи нагадує колишні поїздки на конях, але швидкість не та, а дороги... На світі нема ніде нічого подібного! Це тільки такий капітал як американський може давати людям таке чудо вигоди краси: перед тобою стелиться між лісами, лугами, полями чудова скатерть, рівна як полотно, чиста мов паркет, з такою шляхетною загальною лінією, що хочеться плакати від художнього захоплення... Летиш по ній як по вітру, не чуть жадного руху авто, так наче сидиш на палубі річного пароплаву. Це почуття боротьби з пространством, легкості, з якою його опановуєш, не може бути ні з чим порівняно, – просто якась фізична насолода!

Зупинився в отелі “Аудіторіум”, чудовий, всього 3 доляри. Театр “Мюзік Голл” теж чудовий. Не дивлячись на те, що концерт був денний, публіки було досить, а співали прекрасно. По концерті, увечері прийняття у Українців. Чудова, весела вечеря.

23 квітня. Толедо

Їхали чудовою дорогою понад озером (здається Ірі). Саме місто якесь ніякове, але околиці чудові. ОТЕЛЬ "Гіллерест Армс" прекрасний, 4 долляри. Зате заля огидна: скейтінг ринг "Колізеум". На диво публіки було майже повно. Акустика чудова, співали дуже добре. Теж, на диво, нам заплатили! Що то далі буде...

24 квітня. Детройт.

Їхали довго, але гарно. Зупинився в отелі "Детройтер". Досить гарна кімната на двох за 3.50. Заля "Окестра Голл" набита до краю. Приймали чудово, але Гордон... о, жидівська морда (Знов почав соло таким голосом, як голодна собака! Він мене уб'є! Я ледве не сказився... Спаскудив сукин син увесь наступний! Співали паршиво. Після концерту була вечерея, знов з промовами, при чому піп Сембратович пошився, сукин син, в мої приятелі... Хотілось дати в морду цій сволочі! На другий день був у Королишина і бачив там Січінського. Ходили разом обідати в якийсь Американський ресторан. Королишин дуже симпатичний хлопець, але цілком ходячий американський манекен-робот, а Січінський як завше сміється лицем, а про щось інше думає очима... В теплий рясний дощ виїхали до Гренд Репідс.

26 квітня. Гренд Репідс

Приїхали зараз перед концертом. Зупинився в якомусь чудернацькому отелі за 2 долляри. Все в тім отелі, починаючи від хазяїна, і кінчаючи порт'є і останнім стільцем, має не менше як 80 років від роду, а сам отель мабуть ще з часів перших піонерів. Навіть на стіні в "лобі" чудовий портрет колишнього власника: на сірому коні верхи сидить неймовірної краси старик з сивими вусами і еспаньйолюкою. Одягнутий в мережане жовте шкіряне убрання часу "охотників за черепами". В макасінах і широкополому брилі. Навкруги розстилається типовий американський степ, вкритий чагарником, з рямкою синіючих гір на обр'ю... Кінь краси неймовірної... Як видно, то портрет фамільний. Я просто очей не міг одірвати від нього і поплинув думкою в ті цікаві небезпечні часи, коли люде завоювали собі життя й право існування ціною життя тубільців..., а не гандлювали життям, як тепер... Що вражало в цьому отелі – це неймовірної висоти кімнати, широкі коридори, здорові номери, тяжкі двері, здорові вікна, широкі сходи, тяжка, обита правдивою буйволовою шкірою обстановка: крісло таке, що не можна передвинути з місця на місце. А крім того, чудова тиша... як видно, то через свою старість та оригінальність, американські комівояжери та інча жидівська публіка не шанує його. Навіть ті пасажири, яких прийшлося бачити, теж були старі, як усе! Вражіння складалось таке, наче ожила сама історія колонізації Америки... В моєму номері різні культурні поліпшення були зроблені в середині минулого століття й причеплені до старого будинку і старої обстановки. Просто можна було установити роки, коли й що добавлялось: коли умивальники (мармурові), коли газ, коли ліжка, стільці, стіл і т. д. І все це

переносило в старі, старі часи, Я сидів наче в музею, або наче читав книжку якогось-небудь американського Діккенса... Зате з мого вікна було видно залю сусіднього будинку, в якому була танцюлька: там американські кавалери, покидавши піджаки та засучивши рукава лізли на своїх дам під звуки самого огидного “джаза” – пошло, огидно, брудно і до суму прозаїчно... Колишня романтична Америка дивилась на сучасну бардацьку, жидівську, глупу, самозакохану, зарозумілу і дурну до ригачки.

Концерт в театрі “Цецілія Аудіторіум” (яка пошлість! Ці американці страх сентиментальні та наївні в назвах. В цих назвах відчувається щось до жалю дитяче, навіть первісне: “хочеться, щоб було так, як ми хотіли б”. Хочеться та ба...).

Хор після вечері, скучної й непотрібної, поїхав далі ночувати в Москегон, бо приїхав якийсь українець, рекомендувався як власник отелю і обіцяв дати шикарне помешкання для хору за саму низьку ціну. Хор поїхав і дійсно попав в чудовий американський дорогий отель, в якому цей дядько служив якимсь клерком... Ну, не сволоч!? Хор не знаходив слів для обурення, бо прийшлося платити вдвоє дорожче звичайного. І не били цю сволоч тільки через те, що отель був занадто чудовий! Отакі овочі сходять з українського зерна на американському ґрунті...

Я дуже щасливий, що мій романтичний отель заманив мене зостатись тут на ніч: я провів чудово мрійно і поетично час і не бачив сажених від злості морд хористів та пики того американського дядька, що робить собі на земляках службову кар’єру у свого американського хазяїна...

27 квітня. Москегон

Отель (той самий!) “Оксідентал”. Кімнату удалось взяти за 2.50. Театр “Гай скул аудіторіум”. Треба їхати далеко. Поїхав “босом”, разом з хором і чуть не сказився від смороду самогону, який розпускали навкруги Авраменкові музиканти. Жах! Заля була цілком пуста. Співали добре, коли б не та сволота Гордон з своїм хриплим голосом...

28 квітня. Чікаго

Їхали 190 миль добре. Отель теж звиклий “Аудіторіум”, знайома обстановка, й усе...Згадалися мої усі подорожі, коли я тут зупинявся, чудові концерти, маса публіки... і сучасна халтура цього українського ідіота, свинопаса! Контраст “не до описання”... Зараз же по приїзді хору я дізнався, що Авраменко задумує мене відправити “босом” до Н-Йорку противно умові. Я покликав Пігуляка і розніс його... Думаю, що це так і буде, себто, що мені прийдеться їхати до Н-Йорку потягом. Концерт в залі “Аудіторіум”. Публіки цілком нема. Сидить доктор Сіменс та син попа Тарнавського, який був в Детройті, слухав на вечері промови ідіота Авраменка, в яких він чистив попів та інтелігенцію, зокрема чи-

кагівську, а потім телеграфував в Чикаго... і наслідки “на жаль не на лице Авраменка”... Співали прекрасно. Після концерту “Православні” зробили вечерю, за якою я мав нещастя бачити дві морди двох сволочей – Бенецького і Машір (прибігала в отель, цілувалась і плакала від радощів. Це після того, як на її гроші Гурський видав книжку – лайливий памфлет на мене після подорожі Блока).

На другий день після хору повинен був виїхати і я своїм авто. Як я казав Тані, наш шофер (авраменківський “Інструктор” Гера) подзвонив мені по телефону, що авто зіпсувалося, що він привезе мені гроші на потяг, а приїхати зараз не може, бо за п’ятдесят миль від Чикаго рятує авто. Все було ясно. Гроші сам не привіз, а передав Сіменсом. Сволочний фінал сволочної поїздки з сволочами...

Зі всього цього свинства у мене зосталось вражіння, наче я пробув утоплений в нужнику цілий місяць. А подорож на авто, цілком окремо, зостанеться навіки в пам’яті: весна, цвітучі дерева, простір, ясне небо, ласкаве повітря, швидкість, калейдоскоп щастя...

30 квітня 1932 року була Велика Субота. Встав рано, бо потяг виходить біля 8-ї ранку. Виїхали з 99 вулиці, через Бродвей помчали на “Пенсільванія стейшен”. Ранок був чудовий... сірий і тихий, якраз такий як я люблю. На вулицях майже не було руху, і через те Нью-Йорк не казався таким огидним, брудним і жидівським, як завше. Так було чудово відчувати, що у тебе є робота, що справа налагоджена, що біля тебе нема хористів... Посиділи на вокзалі, полюбувались чудовою залєю, а далі пішли до потягу... Як це різнилось від Рабіновських виїздів: там галас, безтолковщина, огидні морди, загальне невдоволення, а у мене така огида до всього, така скука і апатія, що хотілось лягти на рельси... А тепер, те, чого я хотів завше: я один з Т. і ніхто мене не іритує. Я зможу дивитись на чудові краєвиди з вікна, летіть в невідому далечину, таку цікаву, інтригуючу, невідому, нову... оздоровлюючу мене та прибільшуючи душевну солодку тугу, що не кидає мене завше. Поїздка на жаль недовга, була чудова, день прекрасний, Свято Великодне відчувалось, наче у самій природі...

Біля 12 г. ранку були у Вашингтоні... і почалась українська халяндра: перше всього зустріч мене якимсь комітетом, в якому були ті ж морди, що я майже щодня бачив і які ніколи не догадувались поздоровкатись до мене. А тепер... “зустріч”, не аби яка, а з хлібом-сіллю і промовою. Тут же д-р Л. Мішуга і ідіотська морда Авраменка... хотілось кинутись і убить кого-небудь... Боже, до чого вони нещасні, скучні, убогі й жалюгідні у своїй завзятій самозакоханості, сліпоті, надутості, хамським бажанні “бути як люде” і самореклямності! Зробили знімку і потім прислали мені: на чолі всеї комедії стоїть Мішуга, а йому якийсь тип підносить хліб і сіль, збоку Авраменкова ішача морда, а потім чогось і я... Жах!

Зупинився в отелі “Кайро”, дуже гарно і не дорого. Весь день оглядав місто. Одна краса!

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Хронограф концертів Української Республіканської Капели –Українського
Національного Хору під орудою Олександра Кошиця

№	Дата	Місто	Концертний зал
1	2	3	4
Україна			
1.	11.04.1919	Станиславів	Театр музтовариства ім. С. Монюшка
2.	14.04.1919	Станиславів	Театр музтовариства ім. С. Монюшка
3.	15.04.1919	Станиславів	Театр музтовариства ім. С. Монюшка
4.	17.04.1919	Стрий	Страсті в Церкві
5.	18.04.1919	Стрий	Т-во «Сокіл»
6.	20.04.1919	Стрий	Літургія в церкві
7.	22.04.1919	Стрий	Т-во «Сокіл»
8.	23.04.1919	Стрий	Т-во «Сокіл»
Чехо-Словаччина			
9.	27.04.1919	Ужгород	Готель «Корона»
10.	10.05.1919	Прага	«Narodni Divadlo»
11.	14.05.1919	Прага	«Obecni Dum»
12.	15.05.1919	Прага	«Obecni Dum»
13.	17.05.1919	Прага	«Obecni Dum»
14.	18.05.1919	Прага	«Rudolfinum»
15.	19.05.1919	Пільзно	«Mestanska beseda»
16.	21.05.1919	Брно	«Narodni Dum»
17.	22.05.1919	Брно	«Narodni Dum»
18.	25.05.1919	Брно	«Narodni Dum»
19.	26.05.1919	Простеїв	«Народній Дім»
20.	29.05.1919	Хрудім	«Народній Дім»
21.	01.06.1919	Прага	«Obecni Dum»
22.	10.06.1919	Прага	«Obecni Dum»
23.	11.07.1919	Турнов	Dvorana Socolovni Turnovske
24.	13.06.1919	Турнов	Dvorana Socolovni Turnovske
25.	13.07.1919	Турнов	Зал «Сокола»
26.	17.07.1919	Млада- Болеслав	«Mestske Divadlo»
27.	18.07.1919	Турнов	Зал «Сокола»
Австрія			
28.	22.07.1919	Відень	«Wiener Konzerthaus»
29.	24.07.1919	Відень	«Wiener Konzerthaus»
30.	25.07.1919	Відень	«Wiener Konzerthaus»
31.	27.07.1919	Відень	«Wiener Konzerthaus»

1	2	3	4
32.	06.08.1919	Відень	Табір галицьких полонених
33.	10.08.1919	Відень	Літургія в Сербській церкві
34.	13.08.1919	Баден	Kurhaus
35.	11.09.1919	Відень	Der Grosse Musikvereinssal
36.	13.09.1919	Відень	Der Grosse Musikvereinssal
37.	15.09.1919	Баден	Kurhaus
38.	21.09.1919	Відень	Чеський Дім
39.	11.09.1919	Відень	Der Grosse Musikvereinssal
40.	13.09.1919	Відень	Der Grosse Musikvereinssal
41.	06.10.1919	Інсбрук	Stadtsale
Швейцарія			
42.	10.10.1919	Базель	Stadt Kasino
43.	13.10.1919	Женева	La sale de la Reformation
44.	15.10.1919	Берн	Casino Bern
45.	17.10.1919	Лозанна	Maison du Peuple
46.	18.10.1919	Цюрих	Kaufleufen
47.	21.10.1919	Берн	Casino Bern
48.	22.10.1919	Женева	Victoria Hall
49.	25.10.1919	Цюрих	Town Hall
50.	29.10.1919	Базель	Stadt Kasino
51.	01.11.1919	Берн	Kursaal Schanzli
Франція			
52.	06.11.1919	Париж	Salle Gaveau
53.	12.11.1919	Париж	Salle Gaveau
54.	15.11.1919	Париж	Salle Gaveau
55.	18.11.1919	Бордо	Cinema Olympia
56.	19.11.1919	Бордо	Cinema Olympia
57.	21.11.1919	Тулуза	La Salle du Jardin-Royal
58.	22.11.1919	Тулуза	La Salle du Jardin-Royal
59.	24.11.1919	Марсель	Salle Prat
60.	25.11.1919	Марсель	Salle Prat
61.	26.11.1919	Марсель	Salle Prat
62.	28.11.1919	Ніца	Casino municipal de Nice
63.	29.11.1919	Ніца	Casino municipal de Nice
64.	03.12.1919	Ліон	L'Opera Grand Theatre
65.	04.12.1919	Ліон	L'Opera Grand Theatre
66.	07.12.1919	Париж	Theatre du Vaudeville
67.	09.12.1919	Париж	Theatre du Vaudeville
68.	11.12.1919	Париж	Theatre du Vaudeville
69.	13.12.1919	Париж	Theatre du Vaudeville
70.	14.12.1919	Париж	Theatre du Vaudeville
71.	17.12.1919	Париж	Salle Gaveau
72.	20.12.1919	Париж	Cirque d'Hiver Padeloup
73.	21.12.1919	Париж	Cirque d'Hiver Padeloup

1	2	3	4
74.	29.12.1919	Париж	Salle Gaveau
75.	30.12.1919	Париж	Salle Gaveau
76.	31.12.1919	Париж	Salon Princesse Edmond de Polignac
Бельгія			
77.	03.01.1920	Льеж	Conservatoire Royal de Liege
78.	05.01.1920	Льеж	Conservatoire Royal de Liege
79.	08.01.1920	Брюссель	Theatre Royal de la Monnaie
80.	11.01.1920	Брюссель	La Salle de la Grande Harmonie
81.	14.01.1920	Брюссель	La Salle de la Grande Harmonie
82.	16.01.1920	Антверпен	Jardin Zoologique
Нідерланди			
83.	19.01.1920	Роттердам	Doelen Zaal
84.	22.01.1920	Гаага	Koninklijke Schouwburg
85.	24.01.1920	Амстердам	Hollandsche Schouwburg
86.	25.01.1920	Гаага	Dierenfuju
87.	29.01.1920	Гаага	Koninklijke Schouwburg
Велика Британія			
88.	03.02.1920	Лондон	Queen's Hall
89.	06.02.1920	Лондон	Queen's Hall
90.	08.02.1920	Лондон	Christ Church (Westminster Bridge Road)
91.	09.02.1920	Лондон	Queen's Hall
92.	10.02.1920	Лондон	Central Hall Westminster
93.	13.02.1920	Лондон	Queen's Hall
94.	17.02.1920	Лондон	Queen's Hall
95.	18.02.1920	Лондон	Queen's Hall
96.	23.02.1920	Лондон	Queen's Hall
97.	24.02.1920	Лондон	People's Palace
98.	26.02.1920	Лондон	Queen's Hall
99.	27.02.1920	Лондон	King's College
100.	29.02.1920	Лондон	Cheswick Empire Theatre
Бельгія			
101.	04.03.1920	Брюссель	La Salle de la Grande Harmonie
102.	14.03.1920	Брюссель	Salle Patria
103.	15.03.1920	Льеж	Conservatoire Royal de Liege
104.	20.03.1920	Брюссель	Hotel de Ville de St-Gilles
105.	27.03.1920	Брюссель	Cercle Artisticque et Litteraile
106.	28.03.1920	Брюссель	Conservatoire Royal de Bruxelles
107.	30.03.1920	Брюссель	Maison du Peuple
Німеччина			
108.	28.04.1920	Берлін	Sing-Akademie
109.	01.05.1920	Берлін	Central-Theater
110.	02.05.1920	Берлін	Beethoven-Saal
111.	05.05.1920	Берлін	Der Marmorsaal im Zoo

1	2	3	4
112.	08.05.1920	Берлін	Berliner Konzerthaus
113.	09.05.1920	Берлін	Grosses Schauspielhaus
114.	10.05.1920	Берлін	Kaisersaal im Rheingold Weinhaus
115.	16.05.1920	Берлін	Grosses Schauspielhaus
116.	17.05.1920	Берлін	Philharmonie
117.	19.05.1920	Берлін	Blutner-Saal
118.	21.05.1920	Берлін	Hochschule für Musik
119.	23.05.1920	Берлін	Philharmonie
120.	26.05.1920	Берлін	Deutsche Gesellschaft
121.	28.05.1920	Берлін	Brudervereinshaus
122.	01.06.1920	Берлін	Philharmonie
123.	03.06.1920	Берлін	Beethoven-Saal
124.	06.06.1920	Берлін	Philharmonie
125.	08.06.1920	Берлін	Blutner-Saal
126.	10.06.1920	Зальцведель	Табір українських полонених
127.	12.06.1920	Берлін	Grosse Aula der Universität
128.	14.06.1920	Берлін	Neue Welt
129.	15.06.1920	Берлін	Archenhold-Sternwarte
Чехо-Словаччина			
130.	08.08.1920	Турнов	Sokolovny Turnovske
131.	15.08.1920	Нова-Пака	Dvorana Sokolovny
132.	16.08.1920	Горіце	Koruna
133.	18.08.1920	Німецьке Яблонне	Schutzenhaus
134.	19.08.1920	Німецьке Яблонне	Schutzenhaus
135.	24.08.1920	Млада-Болеслав	Mestske divadlo
136.	25.08.1920	Їчін	Sokol
137.	27.08.1920	Двур-Кралове-над-Лабем	Hanakov
138.	29.08.1920	Семіли	Sokol
139.	12.09.1920	Турнов	Sobor
140.	10.10.1920	Турнов	Sokolovny Turnovske
Польща			
141.	19.10.1920	Варшава	Filharmonia Warszawska
142.	21.10.1920	Варшава	Filharmonia Warszawska
143.	24.10.1920	Варшава	Filharmonia Warszawska
144.	01.11.1920	Варшава	Filharmonia Warszawska
145.	03.11.1920	Варшава	Filharmonia Warszawska
146.	07.11.1920	Люблін	Colosseum
147.	11.11.1920	Варшава	Filharmonia Warszawska
148.	14.11.1920	Варшава	Filharmonia Warszawska
149.	21.11.1920	Варшава	Coliseum
150.	24.11.1920	Варшава	Filharmonia Warszawska
151.	03.12.1920	Лодзь	
152.	04.12.1920	Лодзь	

1	2	3	4
153.	07.12.1920	Лодзь	
154.	08.12.1920	Лодзь	
155.	09.12.1920	Лодзь	
156.	12.12.1920	Лодзь	
157.	26.12.1920	Лодзь	
158.	01.01.1921	Варшава	Filharmonia Warszawska
159.	06.01.1921	Варшава	Filharmonia Warszawska
Іспанія			
160.	29.01.1921	Барселона	Palau de la Musica Catalana
161.	30.01.1921	Барселона	Palau de la Musica Catalana
162.	03.02.1921	Більбао	Alameda de Urguijo
163.	04.02.1921	Більбао	Alameda de Urguijo
164.	05.02.1921	Більбао	Alameda de Urguijo
165.	08.02.1921	Ов'єдо	Theatre Campoamor
Франція			
166.	10.02.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
167.	11.02.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
168.	12.02.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
169.	13.02.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
170.	14.02.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
171.	15.02.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
172.	16.02.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
173.	17.02.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
174.	18.02.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
175.	19.02.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
176.	22.02.1921	Ліон	L'Opera Grand Theatre
177.	23.02.1921	Ліон	L'Opera Grand Theatre
178.	25.02.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
179.	26.02.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
Бельгія			
180.	28.02.1921	Брюссель	Theatre Royal des Galeries
181.	01.03.1921	Брюссель	Theatre Royal des Galeries
182.	02.03.1921	Брюссель	Theatre Royal des Galeries
183.	03.03.1921	Брюссель	Theatre Royal des Galeries
184.	10.03.1921	Брюссель	Salle Patria
185.	11.03.1921	Брюссель	Salle Patria
186.	13.03.1921	Брюссель	Salle Patria
187.	15.03.1921	Гент	Theatre Royal de Gand
188.	19.03.1921	Брюссель	Salle Patria
Франція			
189.	21.03.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
190.	22.03.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
191.	23.03.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
192.	24.03.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees

1	2	3	4
193.	25.03.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
194.	26.03.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
195.	27.03.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
196.	08.04.1921	Париж	Theatre des Champs-Elysees
Німеччина			
197.	03.05.1921	Кельн	Bürgergesellschaft
198.	10.05.1921	Дуйсбург	Tonhalle
199.	16.04.1922	Берлін	Beethoven-Saal
200.	17.04.1922	Берлін	Der Marmorsaal im Zoo
201.	18.04.1922	Берлін	Der Marmorsaal im Zoo
202.	20.04.1922	Берлін	Der Marmorsaal im Zoo
203.	26.04.1922	Берлін	Hochschule für Musik
204.	27.04.1922	Берлін	Hochschule für Musik
США			
205.	05.10.1922	Нью-Йорк	Carnegie Hall
206.	05.10.1922	Нью-Йорк	Colosseum
207.	19.10.1922	Вашингтон	President Theatre
208.	20.10.1922	Ричмонд	Auditorium City Hall
209.	21.10.1922	Хемптон	University
210.	22.10.1922	Nord Falk	University
211.	23.10.1922	Вашингтон	President Theatre
212.	24.10.1922	Питтсбург	Carnegie Hall
213.	25.10.1922	Niles	Mack Kiriley
214.	26.10.1922	Qerou	Mack Kiriley
215.	27.10.1922	Лима	Memorial
216.	28.10.1922	Детройт	Orchestra Hall
217.	29.10.1922	Кливленд	Massonic Hall
218.	30.10.1922	Чикаго	Orchestra Hall
219.	02.11.1922	Ивстоун	
220.	04.11.1922	Vinetca	
221.	05.11.1922	Чикаго	Medina Hall
222.	06.11.1922	Форт Вайн	Majestic
223.	08.11.1922	Детройт	Orchestra Hall
224.	11.11.1922	Лафайет	University Purdue
225.	12.11.1922	Индианополис	Murid
226.	13.11.1922	Terra Hot	
227.	14.11.1922	Сан Луїс	Odeon
228.	15.11.1922	Колумбу	University Missouri
229.	16.11.1922	Сан Джозеф	Lyceum
230.	18.11.1922	Топіка	Auditorium
231.	19.11.1922	Emporia	Normal School
232.	20.11.1922	Vichita	Groroford Theatre
233.	22.11.1922	Tulsa	Convention Hall
234.	23.11.1922	Оклахома	...

1	2	3	4
235.	24.11.1922	Ocmulgy	...
236.	25.11.1922	Little Rock	...
237.	27.11.1922	Мемфис	Liric Theatre
238.	28.11.1922	Nashville	...
239.	29.11.1922	Atlanta	...
240.	30.11.1922	Little Rock	...
241.	04.12.1922	Dallas	Colosseum
242.	05.12.1922	Waco	Anoliforium
243.	06.12.1922	Houston	Gimmesirem
244.	09.12.1922	San Antonio	Grand Theatre
245.	10.12.1922	Монтеррей	...
246.	12.12.1922	Тампико	Teatro Isabel
247.	13.12.1922	Тампико	Teatro Isabel
248.	15.12.1922	Сан-Луис-Потоси	Gran Teatro de la Paz
249.	16.12.1922	Сантьяго-де-Керетаро	Teatro de la Republica
250.	17.12.1922	Гвадалахара	Gran Teatro Degollado
251.	18.12.1922	Гвадалахара	Gran Teatro Degollado
252.	19.12.1922	Гвадалахара	Gran Teatro Degollado
253.	20.12.1922	Мехико	Teatro Arbeu
254.	21.12.1922	Мехико	Teatro Arbeu
255.	22.12.1922	Мехико	Teatro Arbeu
256.	23.12.1922	Мехико	Teatro Arbeu
257.	24.12.1922	Мехико	Teatro Arbeu
258.	24.12.1922	Мехико	Teatro Arbeu
259.	25.12.1922	Мехико	Plaza de Toros "El Toreo"
260.	25.12.1922	Мехико	Plaza de Toros "El Toreo"
261.	28.12.1922	Мехико	Teatro Esperanza Iris
262.	29.12.1922	Мехико	Teatro Esperanza Iris
263.	30.12.1922	Мехико	Teatro Esperanza Iris
264.	30.12.1922	Мехико	Teatro Esperanza Iris
265.	31.12.1922	Мехико	Teatro Esperanza Iris
266.	31.12.1922	Мехико	Teatro Esperanza Iris
267.	01.01.1923	Мехико	Plaza de Toros "El Toreo"
268.	01.01.1923	Мехико	Teatro Esperanza Iris
269.	03.01.1923	Тулука	Teatro Principal
270.	04.01.1923	Ель Оро	Gran Teatro Orbeo
271.	05.01.1923	Тулука	Plaza de Toros de Toluca
272.	06.01.1923	Мехико	Plaza de Toros "El Toreo"
273.	07.01.1923	Пуебла	Plaza de Toros de Puebla
274.	08.01.1923	Пуебла	Teatro Cine Lux
275.	09.01.1923	Орисаба	Teatro Llave
276.	10.01.1923	Веракрус	Teatro Variedades
277.	11.01.1923	Веракрус	Teatro Variedades

1	2	3	4
278.	12.01.1923	Халаса	...
279.	14.01.1923	Пачука-де-Сото	Teatro Bartolome de Medina
280.	16.01.1923	Гуанахуато	Teatro Juarez
281.	17.01.1923	Леон	...
282.	18.01.1923	Агуаскальентес	Gran Teatro Morelos
283.	19.01.1923	Сакатекас	Calderon
284.	20.01.1923	Дуранго	Teatro Victoria
285.	21.01.1923	Дуранго	Teatro Victoria
286.	22.01.1923.	Торреон	Teatro Princess
287.	23.01.1923	Торреон	Teatro Princess
288.	24.01.1923	Сальтільо	Gran Teatro Orbeo
289.	25.01.1923	Монтеррей	Teatro Independencia
290.	26.01.1923	Лорето	Teatro Strand
291.	27.01.1923	Сан Антонио	Beethoven Hall
США			
Перший Американський 294.тур (05.10.1922 – 13.10.1923)			
292.	30.01.1923	Канзас Сити	...
293.	31.01.1923	Омаха	Auditorium
294.	01.02.1923	Омаха	Auditorium
295.	02.02.1923	Форт Десмонд	...
296.	03.02.1923	Чикаго	Auditorium
297.	04.02.1923	Чикаго	Auditorium
298.	17.02.1923	Питтсбург	Syrian Mose
299.	18.02.1923	Bottler	High School
300.	19.02.1923	Buffalo	...
301.	21.02.1923	Рочестер	Istman Theatre
302.	22.02.1923	Oborn	Auditorium
303.	24.02.1923	Utica	University
304.	25.02.1923	Syracuse	Opera House
305.	26.02.1923	Binghamton	...
306.	27.02.1923	Scranton	Town Hall
307.	28.02.1923	Питтсбург	Hippodrome
308.	02.03.1923	Shamokin	Victoria
309.	04.03.1923	New-York	Hippodrome
310.	05.03.1923	Troy	Music Hall
311.	06.03.1923	Pokkipby	Winsley College
312.	07.03.1923	Mounteller	Mounteller Theatre
313.	08/03.1923	Філадельфія	Academy of Music
314.	09.03.1923	Allentoron	Liric Theatre
315.	11.03.1923	Fall River	Ampire
316.	12.03.1923	Boston	Symphony Hall
317.	13.03.1923	Bridge Port	...

1	2	3	4
Другий концертний тур – Південна Америка (03.06.1923 – 26.09.1923)			
Аргентина			
318-321.	03.06.1923-05.07.1923	Буенос-Айрес	Theatro Coliseo 3 концерти
322-336.	07.07.1923-09.07.1923	Rosario	Teatro La Opera 4 концерти
337-342.	11.07.1923-15.07.1923	Кордова	Teatro Rivera Indarte 5 концертів
343-349.	17.07.1923-24.07.1923	Буенос-Айрес	Teatro San Martin 6 концертів
350.	25.07.1923	Ла-Плата	Teatro Argentina
351.	26.03.1923	Ла-Плата	Teatro Argentina
352.	27.03.1923	Буенос-Айрес	Teatro San Martin
Уругвай			
353-358.	28.07.1923-01.08.1923	Монтевідео	Teatro Artigas 5 концертів
Аргентина			
359-361.	03.08.1923-04.08.1923	Буенос-Айрес	Teatro Avenida 2 концерти
362.	10.08.1923	Буенос-Айрес	...
363 - 365.	14.08.1923-15.08.1923	Ла-Плата	Teatro Argentino 2 концерти
366.	17.08.1923	Буенос-Айрес	...
367-370.	18.08.1923-22.08.1923	Баїя-Бланка	Teatro Municipal 3 концерти
371 - 375.	29.08.1923 – 02.09.1923	Росаріо	Teatro La Opera 4 концерти
Уругвай			
376 - 381.	05.09.1923 – 09.09.1923	Монтевідео	Teatro Artigas 5 концертів
Бразилія			
382 - 386.	15.09.1923 – 18.09.1923	Сан-Паулу	Theatro Municipal de Sao Paulo 4 концерти
387-393.	21.09.1923-26.09.1923	Ріо-де-Жанейро	Theatro Lyrico 6 концертів
Третій концертний тур – Північна Америка (25.10.1923 – 07.05.1924)			
США			
394 - 398.	25.10.1923-28.10.1923	Нью-Йорк	Town Hall 4 концерти
399.	29.10.1923	Філадельфія	Academy of Music
400.	01.11.1923	Вілмінгтон	Play House
401.	02.11.1923	Вашингтон	National Theatre

1	2	3	4
402.	31.11.1923	Йорк	Orpheum Theatre
403.	05.11.1923	Трентон	Crescent Temple
404.	06.11.1923	Pottsville	New Charlton Hall
405.	07.11.1923	Carmel	Victoria Theatre
406.	08.11.1923	Harrisburg	Orpheum
407.	09.11.1923	Scranton	Town Hall
408.	10.11.1923	Rochester	Convention Hall
409.	11.11.1923	Herkimer	Armory Hall Mohawk
410.	12.11.1923	Pittsfield	Colonial Theatre
411.	13.11.1923	Syracuse	Mizpah Auditorium
412.	14.11.1923	Ithaca	Lyceum Theatre
413.	15.11.1923	Toronto (Canada)	Music Hall
414.	16.11.1923	Buffalo	Ellenwood Music Hall
415.	17.11.1923	Utica	Armory Hall
416.	18.11.1923	Boston	Symphony Hall
417.	19.11.1923	Lowell	Memorial Auditorium
418.	20.11.1923	Cambridge	Sanders Auditorium
419.	21.11.1923	Springfield	Auditorium
420.	23.11.1923	Bajone	High School Auditorium
421.	24.11.1923	Poughkeepsie	High School Auditorium
422.	25.11.1923	Newark	Kruger Auditorium
423.	27.11.1923	Baltimore	Lyric Theatre
424.	28.11.1923	Butler	High School Auditorium
425.	29.11.1923	Pittsburg	Carnegie Hall
426.	30.11.1923	New Castle	Franklin High School
427.	01.12.1923	Youngstown	Wood Rayen Auditor
428.	02.12.1923	Cleveland	Masonic Hall
429.	07.12.1923	Chicago	Orchestra Hall
430.	09.12.1923	Milwaukee	Pabst Theatre
431.	10.12.1923	Duluth	Armory Hall
432 - 435.	11.12.1923- 12.12.1923	Winnipeg	Board of Trade Auditorium 3 концерти
436.	13.12.1923	Grand Forks	City Auditorium
437.	14.12.1923	St-Paul	Auditorium
438.	15.12.1923	Minneapolis	Auditorium
439.	16.12.1923	Chicago	Orchestra Hall
440.	25.12.1923	St.Luis	Odeon Theater
441.	26.12.1923	Springfield	Abon Adhem Shrine Mosque
442.	27.12.1923	Kansas City	Convention Hall
443.	29.12.1923	Omaha	City Auditorium
444.	31.12.1923	Denver	Auditorium
445.	01.01.1924	Pueblo	Auditorium
446.	02.01.1924	Colorado	Burns Theatre
447.	04.01.1924	Salt Lake City	Tabernaeele Hall

1	2	3	4
448.	05.01.1924	Boise	Piney Theatre
449.	06.01.1924	Walla Walla	Kaylor Theatre
450.	07.01.1924	Pullman	Auditorium State College of Washington
451.	08.01.1924	Moscow	Auditorium
452.	10.01.1924	Tacoma	Tacoma Theatre
453.	12.01.1924	Portland	Public Auditorium
454- 456	14.01.1924- 15.12.1924	Sant Francisco	Scottish Right Auditorium 2 концерти
457.	17.01.1924	Sacramento	State Theater
458 - 460.	18.01.1924- 19.01.1924	Oakland	Lyric Theatre 2 концерти
461.	20.01.1924	Sant Francisco	Civic Auditorium
462.	21.01.1924	Pasadena	High School Auditorium
463 - 465.	22.01.1924- 23.01.1924	Los Angeles	Auditorium 2 концерти
466.	24.01.1924	San Diego	Spackles Teatre
467.	25.01.1924	Santa Barbara	Potter Theatre
468.	26.01.1924	Los Angeles	Auditorium
469.	26.01.1924	Pasadena	High School Auditorium
470.	28.01.1924	Pomona	High School Auditorium
471.	29.01.1924	San Diego	Spackles Teatre
472.	30.01.1924	Santa Barbara	Potter Theatre
473- 478.	31.01.1924- 03.02.1924	Sant Francisco	Tivoli Theater 5 концертів
479.	05.02.1924	Sant Francisco	High School Auditorium
480.	07.02.1924	Tucson	Rialto Theater
481 - 483.	08.02.1924- 09.02.1924	El Paso	Liberty Hall 2 концерти
484.	10.02.1924	Juarez	Toreo Plaza
Куба			
485 - 488.	16.02.1924- 17.02.1924	Havana	Capitolio Theatre 3 концерти
489 - 491.	19.02.1924- 20.02.1924	Havana	Capitolio Theatre 2 концерти
492.	21.02.1924	Havana	Poiret
493 - 496.	22.02.1924- 24.02.1924	Havana	Capitolio Theatre 3 концерти
497 - 500.	25.02.1924- 27.02.1924	Havana	Poiret 3 концерти
США			
501.	10.03.1924	Key West	New High School Auditorium
502.	11.03.1924	Miami	White House
503.	12.03.1924	Orlando	High School Auditorium

1	2	3	4
504.	13.03.1924	Daytona	Auditorium
505.	14.03.1924	Jacksonville	Duval Armory
506.	17.03.1924	Charleston	Charleston Theater
507.	18.03.1924	Columbia	Columbia Theater
508.	19.03.1924	Atlanta	Auditorium Armory
509.	20.03.1924	Columbus	Springer Opera House
510	21.03.1924	Montgomery	Municipal Auditorium
511.	22.03.1924- 23.03.1924	New Orleans	Mosque Jerusalem Temple
512.	24.03.1924	Houston	Auditorium
513.	25.03.1924	Dallas	City Temple
514.	26.03.1924	Fort Worth	Baptist Church
515.	29.03.1924	Wichita	Forum
516.	31.03.1924	Laurence	University of Kansas
517.	01.04.1924	Lincoln	City Audiforum
518.	04.04.1924	Columbia	University Audiforum
519.	08.04.1924	New York	Ambassador Hotel
420 - 527.	14.04.1924- 21.04.1924	New York	Hippodrome 7 концертів
528.	26.04.1924	New York	Концерт на радіо
529.	28.04.1924	Manchester	Practical Art High School
530.	29.04.1924	Hannover	Webster Hall
531.	02.05.1924	Middletown	Middlesex Theatre
532.	04.05.1924	New York	St. Georges Church
533.	05.05.1924	New York	Baptist Church
534.	06.05.1924	New York	Art Gallery Vanderbilt
Канада			
535 - 538.	15.11.1923- 17.11.1923	Торонто	Massey Music Hall 3 концерти
539 - 542.	11.12.1923- 12.12.1923	Вінніпег	Board of Trade 3 концерти
Четвертий концертний тур – Північна Америка (17.10.1926 – 10.01.1927)			
США			
543.	17.10.1926	New York	Carnegie Hall
544.	19.10.1926	Philadelphia	Academy of Music
545.	20.10.1926	Reading	Strand Theatre
546.	21.10.1926	Baltimore	Lyric Theater
547.	22.10.1926	Cumberland	Maryland Theater
548.	23.10.1926	Hagerstown	St. John Lutheran Auditorium
549.	24.10.1926	Washington	Auditorium
550.	25.10.1926	Coatesville	Y.M.C. Auditorium
551.	26.10.1926	Harrisburg	Majestic Theater
552.	28.10.1926	New Wilmington	Community Hall
553.	29.10.1926	Youngstown	Ryman Wood Auditorium

1	2	3	4
554.	30.10.1926	Pittsburgh	Shrine Mosque Auditorium
555.	01.11.1926	Delaware	Grey Chapel
556.	02.11.1926	Columbus	Memorial Hall
557.	03.11.1926	Cincinnati	Music Hall
558.	04.11.1926	Lexington	Woodland Auditorium
559.	05.11.1926	Louisville	New Columbus Theater
560.	06.11.1926	Greencastle	Ind. Mehary Hall
561.	07.11.1926	Fort Wayne	Mizpah Temple
562.	08.11.1926	South Bend	Palais Royal Theatre
563.	09.11.1926	Kalamazoo	High School Auditorium
564.	10.11.1926	Lansing	Prude Auditorium
565.	11.11.1926	Detroit	Arcadia Auditorium
566.	12.11.1926	Grand Rapids	Armory Hall
567.	13.11.1926	Chicago	Orchestra Hall
568.	14.11.1926	Milwaukee	Pabst Theatre
569.	15.11.1926	Watertown	North Western College Auditorium
570.	16.11.1926	Madison	University Stock Pavilion
571.	17.11.1926	Stevens Point	High School Auditorium
572.	18.11.1926	Grand Forks	City Auditorium
573 - 575.	19.11.1926 - 20.11.1926	Winnipeg	Walker Theatre 2 концерти
576.	23.11.1926	St. Paul	Metropolitan House
577.	23.11.1926	St. Paul	Lyceum Theatre
578.	24.11.1926	Des Moines	Sherman Theatre
579.	25.11.1926	Omaha	City Auditorium
580.	29.11.1926	Joplin	Memorial Hall
581.	30.11.1926	Warrensburg	High School Auditorium
582.	09.12.1926	Salem	Elsinore Theatre
583.	10.12.1926	Portland	Auditorium
584.	13.12.1926	Ashland	Armory Hall
585.	14.12.1926	Chico	National Theater
586.	15.12.1926	Stockton	High School Auditorium
587.	16.12.1926	San Francisco	Capitol Theatre
588.	17.12.1926	San Francisco	Plaza Hotel
589- 591.	17.12.1926	San Francisco	Capitol Theatre 2 концерти
592.	20.12.1926	Oakland	Auditorium
593 - 596.	22.12.1926- 27.12.1926	Los Angeles	Auditorium 3 концерти
597.	03.01.1927	Long Beach	Municipal Auditorium
598.	04.01.1927	Riverside	Loring Theatre
599.	05.01.1927	Whittier	High School Auditorium
600.	06.01.1927	Anaheim	West Coast Calif. Theatre

1	2	3	4
601.	07.01.1927	Pomona	High School Auditorium
602.	10.01.1927	Bernardino	...
603 - 633.	17.10.1926- 12.05.1927	Los Angeles Hollywood	Grauman's Egyptian 30 концертів за контрактом з Громаном
634.	01.04.1932	New York	...
635.	03.04.1932	Балтимора	...
636.	04.04.1932	Вілмінгтон	...
637.	05.04.1932	Аллентаун	...
638.	06.04.1932	Філадельфія	American Academy of Music
639- 641.	08.04.1932	New York	Карнегі Холл 2 концерти
642.	10.04.1932	New York	Опера Хауз
643.	11.04.1932	Holyoke	City Hall Auditorium
644.	12.04.1932	Нью Гевен	Шуберт Тіатер
645.	13.04.1932	Гартфорд	...
646.	14.04.1932	Трой	...
647.	15.04.1932	Ютика	Маджестик
648.	16.04.1932	Сиракюз	Лінкольн Холл
649.	17.04.1932	Рочестер	Колумбус Цивік Центр
650.	18.04.1932	Буффало	...
651.	20.04.1932	Піттсбург	Карнегі Холл
652.	21.04.1932	Йонгстаун	Стамбул Аудіторіум
653.	22.04.1932	Клівленд	Мюзік Холл
654.	23.04.1932	Толедо	Колізеум
655.	24.04.1932	Детройт	Оркестра Холл
656.	26.04.1932	Гранд Репідс	Цецілія Аудіторіум
657.	27.04.1932	Москегон	High School Auditorium
658.	28.04.1932	New York	Auditorium

ДОДАТОК 2

Списки хористів Української Республіканської Капели
і Українського Національного ХоруРеєстр членів Української Республіканської Капели
(що виїхали з України у 1919 році)

Кошиць Олександр – диригент.

Щуровська Платоніда – помічник диригента.

Тучапський Григорій – професор співу.

Прізвище та ім'я	Дата народження	Звідки
1	2	3
Артем'єва Аполлінарія	05.01.1897	Київ
Авер'янова Софія	12.11.1891	Ріщів, Київ
Гаєвська Софія	18.09.1895	Брацлав, Поділля
Георгієвська Тетяна	02.01.18...	Великі Хутори, Поділля
Горянська Євгенія	16.12.1880	Карлівка, Полтавщина
Копатчук Ольга	02.03.1892	Кариничі, Буковина
Кириченко Юлія	22.06.1885	Вороніж
Литвин Теодора	14.09.1890	Квітки, Київщина
Орисик Михайла	09.11.1895	Львів, Галичина
Приходько Ольга	05.06.1900	Кам'янець Подільський
Терпило Марина	08.03.1895	Трипілля, Київщина
Туркало Віра	24.07.1896	Немирівці, Поділля
Антонович Антоніна	24.02.1887	Київ
Броунс Ніна	07.02.1893	Чернігів
Царьгородська Ніна	21.02.1898	Буди, Полтавщина
Чабаненко Євдокія	27.11.1896	Пещанівка, Поділля
Чеховська Зінаїда	05.10.1891	Гороховатка, Київщина
Чорна Надія	05.01.1894	Чернігів
Гордаш Ніна	04.04.1900	Слобідка, Поділля
Якуненко Катерина	20.11.1899	Гуровчина, Київщина
Колодївна Софія	20.02.1893	Львів, Галичина
Машкевич Ніна	06.06.1897	Северинівка, Поділля
Приємська Марія	25.03.1888	Коростишів, Київщина
Радченко Вікторія	29.03.1897	Димір, Київщина
Здориченко Катерина	21.11.1897	Єлисавет, Херсонщина
Базилевич Теодор	27.12.18...	Київ
Безручко Леонтій	18.06.1897	Андріївка, Катеринославщина
Брень Гриць	25.05.1897	Ахтирка, Харківщина
Горянський Євген	29.11.1870	Київ
Городиський Євген	21.01.1888	Житомир
Кириченко Гриць	23.04.1888	Лука, Поділля

1	2	3
Королевич Петро	24.10.1883	Черкаси, Київщина
Козловський Теодор	22.04.1895	Мар'янівка, Київщина
Кучерів Михайло	17.11.1887	Одеса
Кирчів Роман	18.08.1892	Довге, Галичина
Леонів Гаврило	23.03.1897	Москва
Левицький Дмитро	15.11.1886	Вільно
Миронюк Дмитро	24.10.1895	Грицьківка, Поділля
Пеленський Олександр	28.03.1882	Комарно, Галичина
Сорочинський Леонтій	17.06.1895	Гайсин, Поділля
Шевченко Василь	02.08.1891	Тростянка, Київщина
Татарів Гриць	23.04.1893	Чигирин, Київщина
Татарів Леонід	03.04.1894	Чигирин, Київщина
Троїцький Леонід	05.08.1889	Кременець, Волинь
Чехівський Олекса	...	...
Дяченко Гриць	25.12.1896	Тараща, Київщина
Кузьмін Никон	23.03.1890	Короб, Чернігівщина
Ординський Петро	26.06.1887	Ставище, Київщина
Пасько Василь	30.01.1892	Санжари, Полтавщина
Педа Андрій	23.12.1897	Сокаль, Галичина
Стеценко Петро	01.10.1884	Квітки, Київщина
Судак Володимир	14.07.1893	Холм
Трухлий Олександр	30.08.1899	Київ
Трухлий Іван	06.11.1884	Юрівка, Полтавщина
Трухлий Сергій	07.11.1886	Юрівка, Полтавщина
Бучковський Гліодор	28.08.1896	Козелець, Чернігівщина
Корсуновський Павло	04.03.1884	Чигирин, Київщина
Литвин Харитон	28.11.1883	Матушки, Київщина
Миколайчук Кирило	09.06.1888	Перегонівка, Київщина
Петренко Methodій	09.05.1890	Яхники, Полтавщина
Рейвахівський Фотій	02.07.1885	Чудина, Київщина
Рошаківський Михайло	26.01.1891	Концеля, Поділля
Шандровський Гліб	20.06.1896	Тульчин, Поділля
Андрієвський Віктор	02.11.1885	Полтава
Чавдарів Володимир	10.08.1896	Нові Гамосени, Бессарабія
Костецький Микола	08.05.1886	Квітки, Київщина
Зражевський Іриней	15.01.1886	Сумки, Київщина
Приходько Олекса – адміністратор	05.10.1887	Кам'янець Подільський
Курчинський Олександр – господар	23.08.1894	Кам'янець Подільський
Вінцковський Юрій – канцелярист	01.05.1892	Львів, Галичина
Кизима Олександр – бібліотекар	09.03.1891	Біляни, Поділля

1	2	3
Ватич Ганна – перекладач	28.07.1889	Манівці, Поділля
Січинський Володимир – кур'єр	24.06.1894	Кам'янець Подільський
Вахнянин Остап - кур'єр	25.03.1890	Стрий, Галичина
Чайківський Микола – другий адміністратор	02.01.1887	Бережани, Галичина

Реєстр хористів Української Республіканської Капели
(що виїхали з Чехії до Польщі у 1920 році)

Кошиць Олександр – диригент.

Щуровська Платоніда – помічник диригента.

Тучапський Григорій – професор співу.

Сопрано	Баси
<p>Артем'єва Аполлінарія Георгієвська Тетяна Судак (Авер'янова) Софія Литвин Теодора Кириченко Юлія Копатчук Ольга Ручко Барткова В. Туркало Віра</p>	<p>Зражевський Іриней Чавдарів Володимир Рейвахівський Фотій Бучковський Іліодор Ординський Петро Кузьмін Никон Трухлий Олександр Корсуновський Павло Костецький Микола Педа Андрій Шандровський Гліб Миколайчук Кирило Дяченко Гриць Судак Володимир Ручко Литвин Харитон Петренко Methodій Стеценко Петро</p>
Альти	
<p>Корсутка Л. Брунс Ніна Чеховська Зінаїда Чорна Надія Антонович Антонина Барвінська Л.</p>	
Тенори	
<p>Троїцький Леонід Леонів Гаврило Кириченко Гриць Сорочинський Леонтій Кучерів Михайло Королевич Петро Миронюк Дмитро Козловський Теодор Городиський Євген Шевченко Василь Левицький Дмитро Базилевич Теодор Брень Гриць</p>	<p>Всього членів Капели: 50 осіб, у т. ч. співаків – 46 осіб.</p>

Реєстр хористів Української Республіканської Капели
(що виїхали з Польщі до Іспанії, Франції, Бельгії, Німеччини у 1921 році)

Кошиць Олександр – диригент.
Щуровська Платоніда – помічник диригента.
Тучапський Григорій – професор співу.

Сопрано	Баси
<p>Артем'єва Аполлінарія Георгієвська Тетяна Копатчук Ольга Литвин Теодора Ручко Кириченко Юлія Каленська Барткова В.</p>	<p>Зражевський Іриней Чавдарів Володимир Рейвахівський Фотій Ординський Петро Трухлий Олександр Корсуновський Павло Костецький Микола Педа Андрій Шандровський Гліб Миколайчук Кирило Ручко Литвин Харитон Петренко Методій Павловський Гр. Чеховський Олександр</p>
Альти	
<p>Корсутка Л. Брунс Ніна Чеховська Зінаїда Чорна Надія Барвінська Л. Пеховська</p>	
Тенори	
<p>Троїцький Леонід Кириченко Гриць Сорочинський Леонтій Кучерів Михайло Королевич Петро Миронюк Дмитро Козловський Теодор Городиський Євген Левченко Бамонів Аполонов Базилевич Теодор Брень Гриць</p>	
	<p>Всього членів Капели: 46 осіб, у т. ч. співаків – 42 особи.</p>

Реєстр хористів Українського Національного Хору
(що виїхали з Німеччини до Північної Америки у 1922 році)

Кошиць Олександр – диригент.

Тучапський Григорій – професор співу і адміністратор.

Сопрано	Баси
Артем'єва Аполлінарія Георгієвська Тетяна Миколаєва Дмитрієва Литвин Теодора Копатчук Ольга Черевко А. Копахевич Валеро	Зражевський Іриней Курочкін Олександр Чавдарів Володимир Ординський Петро Корсуновський Павло Костецький Микола Шандровський Гліб Петренко Методій Павловський Гр. Гретічеський Михайло Прокопеня Копахевич Виноградів Гассан Ю.
Альти	
Оссовська Є. Брунс Ніна Барвінська Л. Кухарська Т. Медан Ю. Кириченко Ю.	
Тенори	
Троїцький Леонід Леонів Г. Якубенко Ирит Аполонов Баманов Козловський Теодор Давиденко Сорочинський Леонтій Коноваленко	
	Всього членів Капели: 41 особа, у т. ч. співаків – 39 осіб.

Реєстр хористів Українського Національного Хору

(що виїздили до Південної Америки, на Кубу, Флориду у 1923–1924 роках)

Кошиць Олександр – диригент.

Тучапський Григорій – професор співу і адміністратор.

Сопрано	Баси
Георгієвська Тетяна Машір Марія Бернгард Ізоolda Дмитрієва Е. Литвин Теодора Копатчук Ольга	Зражевський Іриней Курочкін Олександр Чавдарів Володимир Ординський Петро Корсуновський Павло Костецький Микола Шандровський Гліб Петренко Methodій Павловський Гр. Гретічеський Михайло Прокопеня Копахевич Виноградів Гассан Ю.
Альти	
Осовська Ол. Брунс Ніна Барвінська Л. Кухарська Т. Лебединська Ол. Сміловська Т.	
Тенори	
Леонів Г. Якубенко Ірит Аполонов Баманов Козловський Теодор Давиденко Сорочинський Леонтій Білецький Юрій Чорнобровін Лямпарт Іван Козлов	
Всього членів Капели: 41 особа, у т. ч. співаків – 39 осіб.	

Реєстр хористів Українського Національного Хору
(на Четвертий концертний тур у 1926–1927 роках)

Кошиць Олександр – диригент.

Тучапський Григорій – професор співу і адміністратор.

Сопрано	Баси
Георгієвська Тетяна Машір Марія Рутковська Ол. Нестерук Галина Світлова Інна Островська Ліна Січинська Ю. Романська О.	Зражевський Іриней Середа Олександр Тауїн Лев Сліпушкін Гурський Петро Шандровський Гліб Станкевич Володимир Тушнов Сергій Нестерук Сергій Гассан Юрій
Альти	
Самоненко Анна. Кухарська Т. Лебединська Ол. Сміловська Таїса Емтаїва Зоя Клодзинська-Петронева Воробйова Марія	
Тенори	
Світлов Володимир Якубенко Дмитро Лямпарт Іван Воробйов Михайло Клодзинський Іван Сорочинський Леонтій Білецький Юрій Курський Михайло	
	Всього членів Капели: 35 особ, у т. ч. співаків – 33 особи.

Реєстр хористів Українського Національного Хору
(після кризи у листопаді 1926 року)

Кошиць Олександр – диригент.

<p align="center">Сопрано</p> <p>Георгієвська Тетяна Рутковська Ол. Нестерук Галина Токалейкінова Зіффет Єва Січинська Ю. Романська О.</p> <p align="center">Альти</p> <p>Самоненко Анна. Кухарська Т. Лебединська Ол. Сміловська Таїса Клодзинська-Петронева</p> <p align="center">Тенори</p> <p>Якубенко Дмитро Лямпарт Іван Клодзинський Іван Сорочинський Леонтій Курський Михайло</p>	<p align="center">Баси</p> <p>Зражевський Іриной Шандровський Гліб Середа Олександр Сліпушкін Станкевич Володимир Нестерук Сергій Гассан Юрій</p>
<p align="center">Всього членів Капели: 25 осіб, у т. ч. співаків – 24 особи.</p>	

Реєстр хористів Українського Національного Хору
(у виступах з балетом Авраменка на урочистостях на честь 200-річчя

Дж. Вашингтона – травень 1932 року)
Кошиць Олександр – диригент.

Сопрано	Баси
Георгієвська Тетяна Копатчук Ольга Бергер Зельма Гнаткова Катерина Косяк Наталья Корда Ніжанківська Катерина Грошева	Зражевський Іриной Курочкін Ол. Чавдарів Володимир Гребенетський Михайло Грошів Ординський Петро Андронів Всеволод Карачинцев Шеф
Альти	
Чавдарова Ольга Ординська (Барвінська) Антонович Оксана Дмитрієва Олена Ткачук Ольга Гретічеська Дора	
Тенори	
Гордон Лернер Ряднов Дальський Тарон Поліщук Скоробагач Синюк	
	Всього членів Капели: 32 особи, у т. ч. співаків – 31 особа.

Хронограф концертів Української республіканської Капели (далі Українського Національного Хору) у світовому турне 1919–1932 років і Реєстри хористів відтворено за рукописами Олександра Кошиця (щоденниками і записниками) з приватного архіву проф. Л. О. Пархоменко.